

ÖVERFLÖ

**MELLAN MINNESVÄRT OCH BORTGLÖMT
| KULTUREN 2006**

glasstrut, P326 Gul damm
al till solglasögon (Ray Ban
rbo 16S, Plasthandtag ti
tshandske (vänster), K 3
, F 184 Grå- och vittra
46 Glasburk med fönsterhaka

MELLAN MINNESVÄRT OCH BORTGLÖMT
| KULTUREN 2006

EN ÅRSBOK TILL MEDLEMMARNA
AV KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN
FÖR SÖDRA SVERIGE

**ÖVERFLÖD
MELLAN MINNESVÄRT OCH BORTGLÖMT
| KULTUREN 2006**

Ansvarig utgivare: Margareta Alin

Redaktör: Lynn Åkesson

Foto: Viveca Ohlsson (om ej annat angivits)

Formgivning & produktion: Magnus Bergström, Lund / www.bco.se

I redaktionen: Margareta Alin, Viveca Ohlsson

Typsnitt: Garamond / Gill Sans

Tryck: MCT, 2006

Papper: MultiArt / Palladia / Lessebo Linné (Klorfria och svanmärkta)

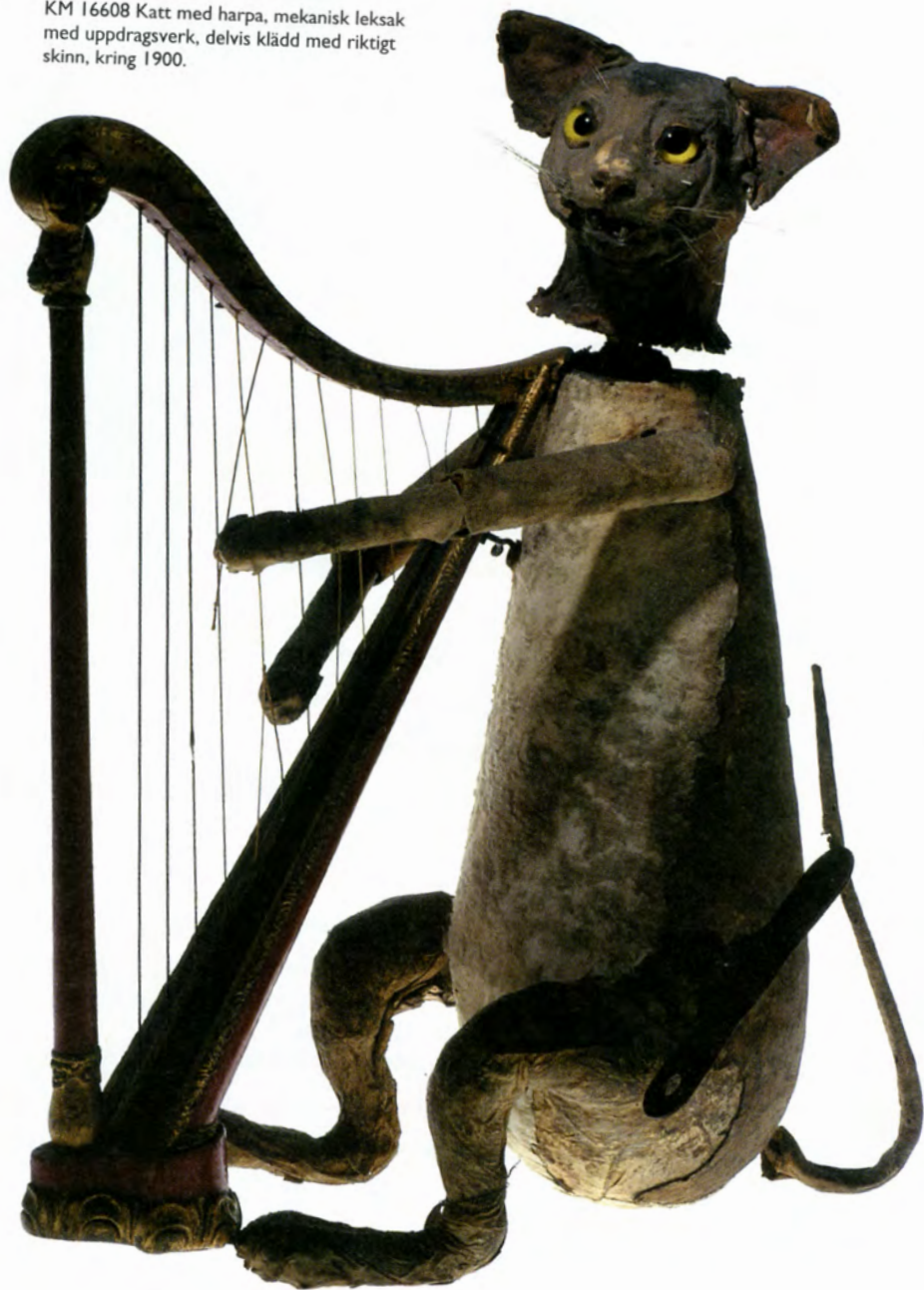
ISSN 0454-5915

ISBN 91-87054-32-9

**MELLAN MINNESVÄRT OCH BORTGLÖMT
| KULTUREN 2006**

Margareta Alin & Lynn Åkesson. Överflöd – mellan minnesvärt och bortglömt	05
Björn Magnusson Staaf. Fantasin och museernas villkor – glömska, minne och framtid	11
Niklas Ingmarsson. Kyrkö mosse – en attraktion i förfall	27
Orvar Löfgren. Ting på drift	37
Eva Kjerström Sjölin. Hem ljuva hem	53
Charlotte Hagström. Snören för korta att använda	67
Karin Schönberg. Föremålen omkring mig – en värld av design	79
Cecilia Torudd. Tingens tyranni och de befriande soporna	89
Mats Roslund. Olifanten lever! I återanvändningen skrivs tingens biografier	97
Jonas Frykman. När monumenten tjänat ut. Minnen mellan sten och ballong	109
Conny Johansson Hervén. Monte Composti	123
Robert Willim. Extra allt	133
Caroline Owman. Nedbrytning pågår	143
Cecilia Fredriksson. Bland sakletare och glänörer	155
Erik Ottoson. Glömskan som möjlighet	169
Margareta Alin. Året som gått	179
Källor och litteratur	184
Donatorer 2005. Gåvor till samlingar, arkiv och bibliotek	185
Donationer, sponsring och riktade anslag 2005	187
Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige. Hedersledamöter och styrelse	189
Medverkande	192

KM 16608 Katt med harpa, mekanisk leksak
med uppdragsverk, delvis klädd med riktigt
skinn, kring 1900.

VI LEVER I ÖVERFLÖDETS TID, belamrade av ting, ambitioner och drömmar. Vi oroas inför åldrande och förgänglighet både när det gäller ägodelar, idéer och våra egna kroppar. Vi ängslas inför alla val: slänga, spara, minnas, glömma. Vad ska bevaras, återanvändas eller försvinna för gott? Konsumtionssamhällets fingeravtryck skapar problem både för privatperson och samhälle. Vad ska vi göra med allt som vi inte vill ha?

ÅRSBOKENS TEXTER kretsar kring de blandade känslor vi ställs inför i vardagen och livet, om gränser mellan skräp och klenoder, förslitning och förnyelse. Det handlar om hur vi umgås med alla våra ting, minnen och tankar. Det handlar om hur vi sorterar och drar upp

gränser mellan det brukbara och värdefulla – och det som ska gömmas undan eller kastas bort. Hur vi hanterar det överblivna och övergivna. Om känslor av nostalgi, vanmakt, motvilja, förtjusning eller sorg.

MEN OCKSÅ OM FÖRVÄNDLING, förändring och om det förflutnas framtid. Sakerna och ting förändras på sin resa genom tiden, liksom ideologier och moraliska utgångspunkter. De fylls med andra innebörder, omtolkas och omformuleras. Värdelöst kan transformeras till värdefullt. Det hopplöst omoderna till åtråvärda samlarobjekt eller hetaste heminredningen. Designade produkter blir odugligt skräp och stolta statyer sjunker ned i det bortglömdas landskap. Tills den dag då kanske...?

I VÄNTAN PÅ DEN DAGEN tar sakerna plats. På vindar och i källare, i garderober och skrubbar, undanstuvade eller utslängda ruvar gamla grejor och bidar sin tid i våra privata hem. De tar plats i medvetandet som något som borde åtgärdas. Slängas, sorteras, tas till vara eller skänkas bort. Och museernas magasin är fyllda av sådant som sparats och bevarats, bara en bråkdel finns utställt och synligt. I årsbokens bilder synliggörs en del av magasinens hemligheter. I några texter används arken som metafor för museernas uppgift. Fylld av historia, samtid och framtid navigerar arken på överflödets hav och söker det minnesvärda i glömskans djup.

ÅRSBOKEN FUNGERAR OCKSÅ som katalog till vår stora utställning "Sakernas Tillstånd". Vad kommer vi att minnas från idag och vad väljer vi att förpassa till glömskan? Under 2006 är förhållandet till föremålen omkring oss temat i samtliga satsningar. Det är en självklarhet att Kulturhistoriska museet för södra Sverige, med sina ofantliga samlingar av sällsynt djup och bredd, inleder temaåret "Minnesvärt" just utifrån samlingarna. Att föreviga någon med ett porträtt är en annan aspekt på det minnesvärda, vilket visas i en utställning av Lundaläkare med bakgrundsrekvisita från Antikmuseet. Människokroppens förgänglighet tangeras i så gott som samtliga utställningar. Elisabeth Ohlson Wallins "South Africa – Via Dolorosa" ger ett globalt perspektiv och påminner om det som inte får glömmas – AIDS. I Textilhallen står återvinning i fokus. BEA använder kläder som varit på väg att glömmas bort och skapar exceptionella modekläder. Också Do Redo visar på hur man kan bevara "handens minnen". Genom att besvara frågan: "Varför spara detta?", bjuds publiken in till aktiv reflektion över umgänget med tingen. Carl Johan De Geer avslutar året med "Frukostdags 2020". Om vi befinner oss i framtiden och ser tillbaka – vad är det då vi minns?

*Margareta Alin & Lynn Åkesson
Lund i december 2005*

TEENDE. HUIZING'S DEFINITION AV LEK ÄR BRED OCH ALLOMFATTANDE: "LEK ÄR EN FRIVILLIG HANDELING
DE MEN OBBETINGAT GÄLLANDE REGLER, DEN ÄR SITT EGET ÄNDAMÅL OCH ÅTFÖLJS AV EN KÄNSLA AV SPE
EN INTE BARA OMFATTAR LEK UTAN ÄVEN VID KALLAR SPEL. (MÅNGA SPRÅK GÖR INGEN SKILLNAD MELL
MYSTERIUM OCKSÅ LEK ELLER SPEL, FÖR I SÄVIL RELIGION OCH SPORT SOM KONST KOMMER LEK ELLER

”DET HÄR ÄR
KANSKE ORD
SOM KAN TRÖSTA
DEN DISTRÄE,
FAST GLÖMSKA
KAN JU SOM VI
ALLA VET OCKSA
VARA OTROLIGT
IRRITERANDE OCH
RENT AV FARLIG.”

Fantasins och museernas villkor - glömska, minne och framtid

Glömskan är människans kännetecken. Vi har en synnerligen väl utvecklad förmåga att glömma och vi hade förmodligen haft svårt att överleva som art under evolutionens gång utan denna fallenhet. Vår talang att koncentrera oss på väsentligheter och sortera bort detaljer ur vårt aktiva medvetande är en viktig del av vår anpassningsförmåga till nya livssituationer. Det här är kanske ord som kan trösta den disträe, fast glömska kan ju som vi alla vet också vara otroligt irriterande och rent av farlig.

Glömskan kan sägas vara den kraft som stökar, röjer och kastar bland spåren av våra upplevelser och hågkomster, mycket lagras också i vårt "tysta" medvetande. Vi lever oftast våra liv i vardagen utan att fundera så mycket vidare över det, men så händer det ibland: något griper tag i oss och vi kan minnas en annan tid. Ting och miljöer kan åter locka fram minnen. Författare använder sig ofta av detta som ett berättargrepp när de börjar en historia. Jag menar att fantasin är en form av minne hävdade den ryske författaren Vladimir Nabokov, vars mest kända bok förmodligen är den beryktade Lolita. Minnen är inte statiska utan dynamiska. Vår förståelse av oss själva och saker som hänt oss förändras genom att vi ständigt får nya erfarenheter som sätter det som varit i ett nytt ljus. De sätt på vilka minne och glömska samverkar, skulle kunna beskrivas som fantasi.

Föremål, minnen och fantasier

Naturligtvis är det inte så att minnen finns bevarade i objekt i sig. Minnena finns i vår hjärna och vårt nervsystem, men det är då vi varseblir föremålet som de aktiveras. Fantasin föds mellan föremålet och betraktaren. Påståendet att fantasin är ett slags minne kan te sig stötande för en del. Fantasin förbinder man ju ofta med frihet och om den skulle vara ett slags minne, vore den i så fall bunden till våra upplevelser och erfarenheter. Andra kan ta anstöt av tanken att minnet skulle vara förbundet med fantasin. Minnen skulle kunna uppfattas som fullständigt godtyckliga, om man antar att fantasin är fri. Antagandet att fantasin inte är helt fri utan har vissa ramar som förhåller sig till vår livshistoria behöver kanske trots allt inte vara så upprörande. Idén att våra minnen är förbundna med reflektioner kopplade till vår fantasi är heller egentligen ingen chockerande tes.

Inom den gren av filosofin som fått namnet fenomenologi är det många som utvecklat tankar kring dessa teman. Filosofer som Edmund Husserl, Martin Heidegger, Hannah Arendt och Maurice Merleau-Ponty har lodat djupt i dessa ämnen. De verk som behandlar fenomenologi hör i regel inte till den mest lättlästa litteratur man kan ge sig i kast med, utan kan för läsaren te sig som väldigt abstrakt. Detta till trots behandlar de företeelser som vi nog alla kan känna igen oss i, men som vi kanske inte alltid är medvetna om. Ingenting är svårare än att sätta ord på det enkla.

Vi kan som sagt inte styra över minne och glömska, men vi kan hjälpa dem på traven. Föremål, bilder och texter vi sparar hjälper oss att minnas, det vi låter gå till sopsorteringen kan bistå oss i processen att glömma och gå vidare. Ibland sparar vi saker på vind, i källare och i byrålådor för att vi tror att det är grejor som kan vara bra att ha i framtiden, men vi sparar nog lika ofta för minnenas

skull. Riktiga storstädningar kan ta tid, inte bara för att det tar tid att köra iväg skräp till återvinningscentralen, utan för att man hittar prylar som gör att man sätter sig ned och minns. Man kanske kommer ihåg något genom ett fynd i en låda, som gör att man börjar leta efter något helt annat i en annan kartong. Minnet och fantasin sätts i rörelse. Inom en själv utspelas ett epos, men för den utomstående betraktaren kan det snarare se ut som om man satt och latade sig på en stol med en trasa i handen. Vad vi minns och glömt syns inte på oss. Många av våra minnen kopplade till föremålen runt omkring oss är verkligen högst personliga, precis som mycket av vår glömska är individuell.

Mötet med det okända och glömda

– en sporre för fantasin

Det är emellertid så att minnen och fantasi även kan aktiveras genom föremål som är oss helt obekanta. – Vad i hela fridens namn är det för något? På den frågan rullar våra minnen och vi försöker skapa en berättelse kring föremålet så att vi kan inlemma det i en värld vi är bekant med. Det okända kan naturligtvis också rucka på vår idé om hur saker och ting hör ihop. Följden blir att det som varit okänt sätts in i en ny ordning och förvandlas därmed till något känt. Våra minnen, och förståelse av världen som den var, förändras, en ny verklighet skapas. Föremål blir alltså inte per automatik betydelselösa när de sorterar ut, kastas bort eller på annat sätt deponeras utom syn- och räckhåll för människan. Om det vore så, skulle en vetenskap som till exempel arkeologi vara fullständigt omöjlig.

Arkeologer är inte ovana vid att se föremål som kan te sig mycket främmande. Vi kan ta flintyxorna som exempel, vars långtidshistoria studerats av Peter Carelli. Under stenåldern använde man sig av slipade flintyxor under ett par tusen år. Säkert knöt man då många andra associationer till yxorna, som inte bara hade med

KM 55536 Betgaffel med trampstöd, t h KM 44317 Grep av järn och trä

skogsavverkning att göra. Någon gång, kanske bara över några generationer, slutade man emellertid att använda dem. Deras praktiska funktion glömdes förmodligen bort inom samma tidsspänn. Men de fortsatte att dyka upp i markerna, eftersom flinta är ett tämligen beständigt material. Vi vet inte vad man trodde om dessa föremål då man påträffade dem under järnåldern. Under historisk tid vet vi emellertid att de kopplats samman med åska och blix. Dessa "åskstenar" förmodades vara något som kommit med blixten. Föremålet fick sin förklaring och sattes in i ett sammanhang och kunde användas därefter. Man visste att åskan inte slår ner på samma ställe två gånger. Yxorna kom därför att muras in i husgrunder för att fungera som våra dagars åskledare. Under 1800-talet började vissa vetenskapsmän utifrån nya iakttagelser och erfarenheter ge dem en annan tolkning. De började förstås som verktyg från stenåldern. Idag uppfattar de flesta av oss dem nog också så. Detta betyder emellertid inte att de för den skull har en fixerad betydelse i vår förståelsevärld. Dagens arkeologer sätter även in dem i andra sammanhang och ställer upp hypoteser om vilka fler betydelser de kan ha haft utöver de mer praktiska. I dessa tolkningar används minnen och associationer för att finna övergripande mönster och likheter i fyndbild. Man använder sin fantasi.

Ett av de mest fascinerande teoretiska verk som skrivits inom svensk arkeologi heter Skapande fantasi och skrevs av professor Nils Åberg. Det är trots detta inte många som känner till den. De flesta av hans kolleger besvarade boken med tystnad då den kom ut på 1950-talet. Därefter har den fallit i glömska. Orsakerna till det är säkert många, men titeln kan vara en bidragande orsak. Fantasi är en term som vissa arkeologer, liksom många andra forskare kan ha svårt för. Vetande spelar ju en viktig roll i vetenskap och detta kan inte vara alltför relativt. Fakta skall vara fakta, vilket är svårt att säga emot. Det är emellertid hypoteser som gör fakta meningsfulla

och det är genom att pröva hypoteser som vetande vidgas. ”Fynden talar” är en inte alltför ovanlig ordvändning i arkeologiska sammanhang. Fynd talar inte alls. Det är i allra högsta grad levande människor som talar, inte föremål.

Hypoteser skapas inte av fakta eller vetande i sig, utan de görs av människor inom fantasins ramverk. Forskare kan mäta och väga samma flintyxa, komma fram till samma resultat, men ändå sätta in den i olika tolkningssammanhang. Tolkningarna är för den skull inte godtyckliga, de är beroende av det föremål som studerats. Minne och glömska spelar även sin roll i dessa sammanhang. All tolkning rymmer generaliseringar, det vill säga att man i sina beskrivningar framhäver vissa tolkningar och bortser från andra. En arkeologisk utgrävning är (oavsett om det gäller en modern soptipp eller en stenåldersboplats) en systematiserad förstörelse av mänskliga lämningar, där man väljer att dokumentera det man finner värt att beskriva. Rimligheten i tolkningarna och hypoteserna man sedan sluter sig till är upp till oss andra att bedöma utifrån våra egna omdömen.

Museer – att balansera minne och glömska

På Kulturen, liksom på de flesta andra museer med samlingar, förvaltas många olika ting och föremål. De kan hjälpa oss att på olika sätt aktivera våra minnen och utveckla vår fantasi, men detta är ingenting som sker per automatik. Då Kulturen började bygga upp sina föremålssamlingar under 1800-talets sista decennier var en stor del av föremålen inte särskilt gamla. Många objekt i utställningarna hade anknytning till det lantliga bondesamhälle som befann sig i snabb förändring under ångans och den nymornade industrialismens sekel. Tingen väckte säkert många personliga minnen till liv hos den första generationen Kulturenbesökare, reflektioner om den barndom man haft innan järnvägen genomkorsade landskapet. Just

att på museer se liknande saker som man själv använt i sin vardag var revolutionärt. Vad vi idag gärna glömmer är att städerna då var fulla av invandrare, människor som var inflyttade från landsbygden för att skapa ett annat liv i städerna. Föremålen som lockade fram deras minnen och fantasier hade en lika viktig plats i monterarna som silverpokalerna och gobelängerna från slotten. En modern verklighet höll på att växa fram. De nyskapade kulturhistoriska museerna gav en tidigare anonym historia en framskjuten plats i samhället. Kulturen bedriver även idag ett samlings- och dokumentationsarbete med inriktning på vårt samtida samhälle. Man behöver inte gå speciellt länge bland utställningarna för att utbrista ”nämen – precis en sådan hade ju vi!”.

På Kulturen kan olika sorters minnesfantasier lockas fram, både genom inkännande av det bekanta och förundran inför det främmande. Det långtifrån enkla arbetet med att bestämma vad som skall sparas och minnas, respektive kastas och glömmas är överlåtet åt de museianställda. Likheterna är egentligen stora mellan samtidsdokumentation och arkeologiska utgrävningar. De bärande frågorna är de samma. Vad vill vi minnas? Vad är det vi väljer att glömma? Vad berättar vi genom vårt arbete? Ingen av oss kan heller veta vad man i framtiden kommer att göra sig för tankar om det vi valt att bevara. De museianställda måste därför våga lita på sin fantasi. En sak är dock säker; att försöka samla allt är helt utan mening. Ett museum behöver, precis som vi själva, sovra för att kunna göra världen begriplig. Museer kan heller aldrig bli färdiga i bearbetningen av samlingarna, på samma sätt som en individ aldrig kan bli klar med att minnas eller glömma.

Kulturen, liksom andra kulturhistoriska museer, förvaltar objekt som hjälper oss att göra historien greppbar och därigenom oss själva mer begripliga. År 2002 spelades en anmärkningsvärd film, med koppling till den roll som museerna har, in på Ermitaget i

S:t Petersburg. Filmen, Den ryska arken, gjordes i en enda lång tagning, helt utan klipp. Skådespelarna och statisterna som deltog var hundratals. Alla scener repeterades länge och minutiöst eftersom ingenting fick gå fel under inspelningen, som var över på en och halv timme. Kameran löpte från sal till sal samtidigt som olika historiska scener ur Rysslands historia, från Peter den stores tid fram till våra dagar, uppfördes av skådespelarna. Regissören Aleksander Soukhrov använder "arken" som metafor för museet. Många betraktar säkert museer som en slags Noaks ark, där tingen och minnena räddas undan den flyende tidens syndafloed.

En fantasifylld minnenas ark

Tanken på museet och dess samlingar som en ark är positivt laddad. Ibland kan vi emellertid mötas av åsikten att museer snarare är att jämföra med mausoleer. Föremålen är ur bruk och döda i och med att de befinner sig utanför livet. Att gå ur tiden och in i evigheten är omskrivningar för döden, det slutgiltiga statiska tillståndet. Vem känner inte igen uttrycket: det här är museifärdigt. Skall man vara kritisk, kan man säga att museer ibland bidrar till att odla denna föreställning. En hjulplog lockar inte fram samma typ av minnen och fantasier hos dagens besökare som de gjorde för 100 år sedan. Få har idag sett en hjulplog användas, än färre har plöjt med en. Den representerar snarare något som är främmande och möjligen exotiskt för de flesta av oss. Trots detta kan den vara utställd på exakt samma sätt som då den blev en del av samlingarna. Tiden tycks ibland ha stått stilla på museet och enbart fortsatt ticka utanför dess väggar. Naturligtvis kan det vara något av en upplevelse att få gå in i ett rum där ingenting flyttats eller förändrats sedan man var där på sitt första besök i småskolan. Andra ser bara ett trist rum som skriker efter förändring. Något museum kan kanske viga åt att bli tidskapsel, men de absolut flesta måste ständigt förändra sig

i takt med att besökarna gör det. Om inte, slutar man till sist att uppfatta föremålen, blicken glider förbi dem. Den stora utmaningen för dem som arbetar på museer är att kontinuerligt kunna ladda om samlingarna för besökaren.

I dagens debatt menar vissa att de föremålsbaserade utställningarna är passé, vilket provocerar andra att gå till arga motangrepp och hävda att museerna skall vara det de alltid har varit. Diskussion av museernas roll i vår samtid är viktig, men frågan är om man genom att framhärda i dessa ståndpunkter egentligen för ett resonemang framåt. De flesta av oss går säkert på museer för att i någon form uppleva föremålen. För att vi verkligen åter skall kunna varsebli föremålen, så att de ger liv åt vår fantasi, måste man emellertid tillåta sig att bryta mot det vi kan uppfatta som ordning. En tysk kollega hade på sitt synnerligen röriga kontor en broderad bonad med texten "Wer Ordnung hält, spart Phantasie" – den som håller ordning sparar fantasi. Det är i längden förödande för ett museum att vara sparsam med fantasin. Det är den som sätter gränser för hur man kan ladda om utställningar. Det görs genom att vi bryter de sammanhang vi är vana att uppleva föremålen i. Bara det att ta ut något som vi är vana vid att se i en monter, eller att göra det omvända, kan förändra vårt sätt att uppfatta det.

De vita handskarna kan sägas förbinda mimaren och den museianställda. På ett sätt jobbar bägge med att skapa illusioner, fast deras uttrycksmedel är olika. Mimaren i vita handskar får genom sina gester åskådaren att i sin fantasi se ting och objekt som egentligen inte är där. Då en museianställd med sina vita handskar ställer ut museipjäser i utställningar, görs det ofta med ambitionen att besökaren i sin fantasi skall mana fram människor och rörelse. Frågan är om det inte är den museianställda som har den svåraste utmaningen. De vita handskarna kan ibland vara en hämsko. Om alla föremål på ett museum behandlas alltför respektfullt, finns risken

att vi inte vågar bryta ordningen. Att våga provocera sinnen är att ge fantasin en sporre, men det är inte alltid lätt att göra det. Vi är ju aldrig helt medvetna om hur den ordning är beskaffad som systematiserar vårt eget tänkande.

Naturligtvis måste det finnas ordning på ett museum, men den får inte vara statisk. Fantasin föds i mötet mellan objekt och betraktare, på samma sätt som idéer ofta uppstår under samtal mellan människor. Om förhållandet mellan tinget och den som ser det är statiskt, får fantasin mager näring. Talar man alltid om samma sak tråkar man lätt ut varandra. Då det gäller att ladda om museernas samlingar så är det i lika hög grad en fråga om att lyssna på besökarna, som att presentera originella utställningsformer. Ett bra museibesök är när man går ut och ser världen med andra ögon än vad man gjorde när man gick in. Museet borde i en idealvärld därför heller inte vara detsamma då en besökare går in, som då den går ut. Nya perspektiv förändrar vårt sätt att se på världen.

Vi vet inte hur framtiden skall gestalta sig, men vi kan fantisera om den. Den tar gestalt genom vad vi väljer att göra och inte göra. Så länge vi lever är vi alla på olika sätt delaktiga i skeendena som formar världen och här spelar fantasin en roll. Lika lite som vi vet hur framtiden skall se ut, lika lite vet vi om vilka banor vår fantasi skall ta, men vi är med och bereder väg för den. Den föds ur minnet och glömskan av det som varit, och den betingar vår vilja eller ovilja till handling. Om fantasin är en form av minne, så borde museerna som en ark för minnen också vara en ark för fantasin.

□ □ □

UNSGHIMMSSTRENEBVISKOEERMAVBORDETHARDUUN... MINDINS DASS... DEBOBENSTE... REGER...
RESEERHT MAN INTE KAN' MEN BARDET HUR KHTT' DET EICK... KHTSKHT HTT... MHT... MEN ENGET OUEBENSKO
DEIET TOF INTE ER TIGGET, MINNS MAMMS STRENE... EICK OUEB... HUR DU NIGGE DRA DUN
ZHEER HTT MAN INTE KAN' MEN BARDET HUR KHTT' DET EICK... KHTSKHT HTT... „HUGARI...“ MEN ENGET

**” EN DAG KOMMER
VI SJÄLVA ATT
VARA BORTA,
FÖRSUNNA,
OCH INGENTING
MER ÄN MINNET
AV OSS KOMMER
ATT FINNAS KVAR.”**

Kyrkö mosse - en attraktion i förfall

Allt som var kvar var en sliten och trasig madrass, en dålig säng, några tomma hundmatsburkar och en skräpig hög med tidningar utslängda på golvet. Allt låg i en enda röra och folk som tittade in vände hastigt bort blicken, äcklade av oordningen och stugans obehagligt ensliga läge. Men för inte så länge sedan hade detta varit någons hem – kanske tio kvadratmeter boyta, dåligt isolerat och med en kamin som enda värmekälla. Mannen som levde där hade på ålderns höst fått ett rum på servicehemmet i samhället inte långt därifrån, ett rum ungefär lika stort som det han måste lämna, men avsevärt bekvämare – ombonat och tryggt. Gubben fick det bättre när han slapp draget och den elaka kylan som ofta infann sig i stugan där han hade levt, lite grand vid sidan av.

Vid flytten blev det mesta av det han ägde kvar ute på den gamla torvmossen där han tillbringat så många år. Ågodelarna var få och i princip redan förbrukade och uttjänta. En annan orsak var att det som fortfarande var användbart var alltför skrymmande och omöjligt att ta med. Så det fick stå kvar.

Åke, som han hette, slog sig ned på mossen i slutet på 1930-talet. Den första tiden försörjde han sig på torvbrytning. När det inte längre

gick att utvinna något mer av det döda växtmaterialet, fick den fuktiga ytan en ny funktion. Den blev uppställningsplats för utrangerade fordon, i första hand personbilar som hade rullat färdigt och nu kunde plockas isär och säljas i delar. Åke drev bilskroten ett stycke in på 1980-talet, tills åldern och bristande lönsamhet gjorde det allt mer svårmotiverat att ta sig upp på morgonen och ge sig ut bland bilvraken för att ta tillvara det som fortfarande hade ett värde. Också myndigheternas allt strängare krav på dylika ohälsosamma verksamheter bidrog givetvis till rörelsens avstannande.

Inga fler bilar lämnades in. Snart var det bara tömda karosskal efter glömda och insomnade bilmärken, uppställda utan större ordning, kvar på platsen samt en till brädden av skruvar och muttrar överfull förrådsbyggnad och så Åkes hem. Växtligheten kunde i lugn och ro ta för sig, så där som sker när människan gjort sitt och det är dags att gömma undan. Träden sköt i höjden och mossan lade sig mjukt över metall- och plastkomponenter som lämnats kvar. Saknad var det ingen som kände.

Så kunde allt ha glömts bort där inne i skogen och bakom omsorgens väggar, som brukligt är med allt som tagit slut och förlorat sitt sammanhang. Men i detta fall skedde en oväntad vändning ungefär tio år efter Åkes flytt in till byn.

Åke och hans bilskrot fick oväntat medialt erkännande, när den gamle mannen hotades med vite om han inte såg till att de skrotbilar som stod kvar transporterades bort. Saneringen skulle kosta en bra slant, pengar som Åke omöjligen kunde frambringa och detta oroade honom på gamla människors vis. Lokaltidningen vittrade nyhetsvärde och snart räckte inte notisutrymmet till utan fallet utvecklades med säljande rubriker och porträttbilder på Åke. Allmänheten engagerade sig, upprördes över att en äldre farbror som var sliten och sjuk drogs in i en härva, som han egentligen inte längre hade med att göra eftersom torvmossen var såld till en annan person.

Strax fick riksmidia syn på bilvraken, som stod halvt nedsjunkna

i mossen och kreativa fotografier av de trasiga och nästan helt upp-lösta fordonen förförde läsarskaran och gjorde mossen riksbekant. I nästintill identiska ordalag beskrev de besökande journalisterna mötet med den magiska platsen, som uppenbart väckte starka känslor. Stämningen målades upp som sakral och helig, kyrkogårds-metaforen användes flitigt; det var så tyst och överkligt vackert. Den pågående nedbrytningen slog an en ruinromantisk ton, ett bort-glömt känsloläge i 1900-talets sista skälvande modernistiska tidevarv.

Intresset för bilskroten växte och plötsligt var det angeläget att bevara atmosfären exakt som den var. Bifallet var överraskande. Några få opponerade sig och menade att skrotet bara vara skräp och borde avlägsnas omgående. Men majoriteten ansåg bilskroten bevarandevärd och menade att det var angeläget att platsen fick finnas kvar. Opinionen fick museiinstitutioner och de professionella kulturavsaktörerna på sin sida, för det var sällan allmänheten engagerade sig så kraftigt i frågor om skyddsvärda miljöer. Här fanns uppenbarligen ett stort folkligt engagemang.

Det enda bekymret var evighetsperspektivet. Det vill säga kulturavsambitionen att det som utses till gemensamt kulturarv ska bevaras för all framtid, så att också våra barn och barnbarn ska kunna ta del av det. Bilskroten var dömd att försvinna. Allt var redan så angripet att konservering och försök till frysning av tiden var meningslös. Att ge området status som kulturreservat var därmed en omöjlighet. Dilemmat löstes genom att kommunen förklarade området som en sevärighet som kunde existera i femtio år. Därefter räknade man med att allt på platsen var raderat och borta.

Sju år har gått sedan Åkes bilskrot blev medialt erkänd. Visserligen är den inte alls lika omskriven längre, men antalet besökare är konstant högt och ryktet om de förmultnade farkosterna har spridit sig ned på kontinenten och lockat folk som talar främmande språk. Skroten är ännu relativt ostörd och publikmottagandet primitivt.

Enklare skyltarrangemang i utarbetad skrotstil informerar och på några ställen har spångar lagts ut för att inte turisterna ska bli blöta om fötterna. Entrén är frivillig (det är oklart vem det är som listigt utsett sig som ansvarig och som gärna tar emot ekonomiskt bistånd för underhåll av skrotparken). Beskådarna traskar omkring bland bilar och skrot, ofta försjunkna i tystnad, och man kan inte låta bli att fascineras undra vad det är de känner och tänker och vad de över huvud taget gör här?

Åke och hans värld är plats, ett skräplandskap befolkat av hemlöshet, slarv och upplösning, ett tillstånd som rimmar dåligt med vår tids ideal och längtan efter framgång och perfektion. Äckligare miljöer finns, men här doftar tillräckligt av mögel, rost och förruttnelse för att man ska tappa aptiten (picknickkorgen sparar man till senare). Bilarnas skick är så bedrövligt att inte ens den störste optimist skulle få för sig att ta med en verktygslåda. Bilentusiasten kan flanera omkring och urskilja bilmodeller av svunnet slag, men övriga lär sig väl ingenting värdefullt av det osnygga studiebesöket på Kyrkö mosse. Allt som gått att använda, har redan sålts eller stulits.

En samling värdelöst skrot väcker längtan till svunna oåtkomliga tider långt före det som var jag och mitt. Likt släktforskarens ursprungssiver kan man här på behörigt avstånd få uppleva ett alternativt motorhistoriskt tillbakablickande utan några som helst inslag av pekpinna. Detta förenat med en skönhetsupplevelse av metallens rostglöd och plåtens kexstruktur; den där kittlande fascinationen av pågående destruktion, när det gått för långt och ingen räddning återstår. En förstörelse som känns så avlägsen att den blir ofarlig och inte ett dugg obehaglig. Till skillnad från förstörelsen som man kan uppleva på en fortfarande aktiv bilskrot. Där kan en likadan bil som min egen finnas i frontalkrockat skick. Ödets plötsliga nyck blir skrämmande tydlig och min egen existens betydligt mera hotad. Och medan besökaren gärna dröjer vid bilskeletten och liksom

meditativt betraktar förödelser, skyndar samma personer hastigt förbi Åkes kvarlämnade hem. Man skakar uppgivet på huvudet när man tittar in i förrådsbyggnaden, där en halvmeter muttrar och skruvar svämmat över golvytan. Slarvet blir med ens påträngande störikt och oroande, för du vet att precis så där bortom all kontroll kan det gå också för dig om du inte ser upp. Ett exempel på mänskligt tillkortakommande när oordningen tar över vårt liv och det går åt skogen. Åkes utslängda och slitna bohag, som lämnats kvar på golvet i det lilla huset ger inget vackert intryck. Det uppenbart mänskliga och hudnära är inte alltid så tilltalande. Definitivt inte i nedbrytningstillstånd.

Bilskroten på Kyrkö mosse blev en ironisk attraktion. Den var dömd till glömska men återuppstod vid sekelskiftets slutsummering av de hundra år av industrisamhälle som vi genomlevt och nu önskade bygga minnesmärken över. Det här var nytt och oväntat, men samtidigt helt rätt. På köpet följde Åke, vars minnen är svårare att ta till sig, eftersom hans historia utifrån sett inte är lyckans och framgångens.

Kyrkö mosse har blivit en upplevelsepark som tillfredsställer oss estetiskt med sitt förtjusade förfall. Den fyller oss också med vemod då vårt eget oundvikliga tillkortakommande blir så uppenbart. En dag kommer vi själva att vara borta, försvunna, och ingenting mer än minnet av oss kommer att finnas kvar. Snart bleknar även detta och allt är återställt, som om ingenting alls hade hänt. □ □ □

REPARCUT

RUA ALEREDO
PARA

”NU RENSAS ALLA
PRYDNADSSKÅLAR,
FÖNSTERSMYGAR
OCH SOFFBORD,
MEN TINGEN BIDAR
BARA SIN TID,
SNART TAR DE ÖVER
PÅ NYTT.”

BAN
AGUA
E-mail: re
E-mail: re
A

Ting på drift

På charterresa i Marocko får vi höra att det är marknad i grannstaden Izegane. Vi tar en taxi dit och blir naturligtvis avsatta just bland turiststånden, där man lockar med smycken, tofflor och berberdolkar. Det är klart att man ska ha med sig något hem, men det ska vara något på riktigt och vi letar oss vidare in bland stånden, där troligen de lokala konsumenterna håller hus. Det är svårt att bestämma sig, eftersom vi anar att våra inköp förlorar mycket av sin glans när de kommer hem. Därhemma i skåpen finns fortfarande rester av andra souvenirköp, odrickbara lokala likörer, påsar med exotiska kryddor, klumpiga men handdrejade keramikskålar. Det är ting som inte riktigt klarat den kulturella omställningen från semesterglädjen till hemmavardagen. Deras magiska aura har laddats ur.

Marknaden ter sig jättelik och vi fortsätter vår vandring längs raden av stånd. Sakta men säkert är det som om atmosfären förändras. Utbudet blir allt torftigare, nu är det slitna bruksting man säljer. Så upptäcker vi att de sista stånden mynnar ut vid stadens soptipp och att barn och vuxna klättrar omkring i sökandet efter ting som man kan försöka sälja, rostiga järnbitar och muttrar, tomflaskor och plastburkar. Det står en atmosfär av desperation över både tingen som bredds ut på marken och de utfattiga säljarna, lika askgrå som varorna är de. Röken och sotet från avfallshögarna ligger som en hinna över allt och alla. Vi har kommit till konsumtionssamhällets absoluta utkant, där gränserna mellan vara och

skräp, värdefullt och värdelöst testas. Turistens nyfikna blick känns plötsligt helt fel, här har vi inte något att göra. Skamsna skyndar vi tillbaka dit vi hör hemma – turismens marknadsstånd med glatt ropande försäljare, starka färger och dofter.

Loppis

Det är juli och ösregn. Som många andra semesterfirare har vi fått idén att köra till detta jättelika loppis, inhyst i en förfallen bondgård. Precis som i Izegane breder marknadslandskapet ut sig, oöver-skådligt. Varorna ligger staplade i vagnslider, ladugård, mangårdsbyggnad och i ditforslade containers, skjul och stånd ute på gården. Ett mellanting mellan ett storlager och en kyrkogård för strandade ting. En viss ordning härskar. På ladugårdsdörren hänger en navigationskarta som hänvisar till de olika avdelningarna: Textil, Sport, Allt med sladdar, Serietidningar, Allmoge, Porslin. Jag börjar med avdelningen Jul. Här trängs drivor av mysande porslinstomtar med grötslevar och julgransyxor tillsammans med trasiga juldekorationer och adventsstakar. Tomtarna är så många att de vandrat ut i andra avdelningar, dyker upp här och där. När man sett tio exakt likadana anar man att loppiset även består av inköpta restlager. Många andra föremål är på drift mellan hyllorna. Grytlock som letar efter kastruller, skärmlösa lampfötter, ensamma dockfötter...

Hit har vi kommit år efter år och det mest slående är kontinuiteten. Samma prylar tycks ligga där och ser förväntansfullt på oss. De ting som köps och kommer till blir bara krusningar på ytan jämfört med det sediment av det osålda som långsamt glider in i uppgivenhet. Dessa ting kommer aldrig att lämna gården annat än i en sista resa till sopstationen i Tyft. En del av dem tycks långsamt sjunka in i marken, gamla högar av virkdukar blir efter hand till odefinierade balar av tyg, lätt mögliga. Jag påminns om vad en van loppisskötare en gång påpekade. Ting får gärna vara gamla och

slitna, men de får inte lukta gammalt.

Röran inbjuder till ett helt annat konsumentbeteende, folk rotar och härjar i högarna, prutar, dömer ut, far hårdhänt fram. Handtextade anslag slår an samma råa ton: ”ge fan i detta skåp”, ”kaffevatten finns i köket, kakor fem kronor, betala till Leif” eller ”ställ inte till det i textilbuntarna igen!”.

Liksom på marknaden i Izegane testas konsumtionssamhällets gränser här, men på andra sätt. Charterturister på upptäcktsfärd i tredje världen ställs inför plötsliga konfrontationer mellan konsumtion som lekfullt äventyr i överflödets värld och kampen för att få mat för dagen. Klassdimensionen tar andra former på loppiset. Här glider medelklassfamiljer runt och ironiserar över allt det fula och smaklösa som hamnat på hyllorna. ”Kan du fatta att någon haft det här hemma?” Men den rosa lampan försvinner ner i inköpskorgen hos en annan besökare.

Framförallt blir loppiset en överväldigande påminnelse om allt det människor gör sig av med, inte för att tingen blivit obrukbara utan för att de inte längre passar in, på byrån eller i köksskåpen eller leksakslådorna. Hit kommer dödsbon med allt som arvingarna ratat. Ett monument över det överblivna och övergivna.

Slutstation

L46 Liten plastelefant med glasstrut, P326 Gul dammtrasa, C1 Brunt läderfodral till solglasögon (Ray Ban) K157, MV1 Saab 900 Turbo 16S, Plasthandtag till vitlökspress, C156 Arbetshandske (vänster), K33 Little Playmate picknickväska, F184 Grå- och vitrandig soffa från Habitat, F146 Glasburk med fönsterhakar...

Listan låter som en av Kulturens SAMDOK-inventeringar av svenska hem från 1980-talet. Här finns allt prydligt förtecknat från ett utvalt hem, organiserat under rubriker som Fritid, Kläder, Möbler, Kök, Hemelektronik...

△ KM 68406 Gryta ur Termaserien eldfast gods, Stig Lindberg 1955. Gustavsberg. ▽ Salong Pantalong i Anklam.

Men listan har en annan historia. Det är konstnären Michael Landy som år 2001 förtecknat alla sina ägodelar, från en överbliven skjortknapp (vit) till sin Saab 900 och forslat dem till köpenskapens Mecka, ett varuhus på Oxford Street. Här kan förbipasserande shoppare kika in genom skyltfönstret eller kliva in i rummet, vända och vrida på Landys ägodelar som en efter en placeras på det löpande bandet på väg mot destruktionsmålet. Under två hektiska veckor kan man följa hur Michaels ägodelar plockas itu, sorteras, tuggas i bitar och når sitt slutstadium, ett grått pulver. Efter dessa veckor ska stoftet av det som en gång var hans samlade ägodelar begravas, lämpligen på någon parkeringsplats utanför ett köpcentrum.

Michael Landy har länge varit besatt av konsumtionssamhällets mångtydiga liv: köpglädjen, ledan, habegäret, slöseriet, slitagehastigheten och bökihgheten. Nu har han tagit steget fullt ut och valt att visa upp hela sitt liv som konsument. Det går upp för honom att detta även innebär att exponera konsumtionens vindskontor, allt det slitna, taffliga, urmodiga som visar sig finnas hemma. Han inser även hur svårt det är att sända somliga ting till destruktionsbandet. Pappans gamla färskinnsrock som han fick ärva tidigt, personliga brev och foton...

För Landy blir det något av en chock att konstatera att han äger över femtusen föremål (många av oss äger betydligt mer), men även hur många av dessa ägodelar han glömt att han har. Han hittar bitar och små prylar längst in i skåpen eller under en hylla som han inte har en aning om vad de är. Han finner gamla välmenande presenter som aldrig kommit till användning eller kluriga prylar som inte funkade eller passat in. En rakapparat som bara använts en gång, en fiffig myggdödarlampa, köpt 1984, men aldrig testad, en trasig väckarklocka. Nu vet han alltså vilka femtusen ting han har i sin ägo, men det är en samling han till stor del tappat kontrollen över.

Mitt liv som konsument

Landys projekt påminner mig om hur många av mina ägodelar som lever ett skuggliv, i källaren och på vinden, halvt eller helt bortglömda. Det vimlar av brödrostar och konservöppnare som vilsna vandrar mellan köket och det undermedvetna. Plötsligt kan de segla upp till ytan. (Jag har för mig att vi skulle ha några gardinstänger därnere i källaren? Vad blev det förresten av min gamla Tina Turner LP? Vad är det här för något, har du köpt det?)

För en del år sedan samlade jag intervjuer där folk berättade om sitt liv som konsument. Det visade sig vara en tacksam genre, de tillfrågade blev entusiastiska inför tanken att återkalla minnet av alla glada köp. Det slående när jag återvänder till utskrifterna är just den optimistiska tonen – det är konsumtionslivet som glad komedi, här och där med ett tillägg av nostalgi vid minnet av ting som fungerar som tidsmaskiner, antingen som symboler för tidsandan (fladdermusfätöljer och Mario-spel) eller som rockhängare för den egna livshistorien. Det talades flitigt om älskade tekurus, det första bilköpet, en favoritsoffa, men däremot talades det – av förklarliga skäl – mycket lite om all den konsumtion som glidit in i glömskan eller blivit osynlig. Inte heller valde man att minnas de misslyckade impulsköpen, överdragna kreditkort, amorteringsproblem, ängsliga nattliga grubblerier om att ha förköpt sig.

Efter att mödosamt ha läst igenom Landys listor går jag på utflykt i min egen tingvärld och slås av hur mycket av mina ägodelar jag aldrig noterar trots att många av dem ligger rakt framför ögonen. De har förvandlats till konsumtionssamhällets drivved som strandat överst i köksskåpen, längst inne i garderoben eller uppe på vinden eller i röran på byrån i hörnet. Hur går detta egentligen till?

Någon ställer ett vitt keramikfat som en snygg accent på det svarta pianot. Där står det, enkelt, vackert, men framförallt förföriskt tomt. Rätt vad det är ligger det en tom tändsticksask och några

danska växelmynnt på fatet. Isen är bruten, med en magisk dragningskraft suger fatet åt sig nya prylar. Ett par solglasögon, en gammal lottokupong, en elräkning, några batterier och en tom ask huvudvärkstabletter. Sakta men säkert växer ett föremålsberg fram på pianot, ända tills någon en vacker dag ser sig omkring i vardagsrummet och säger: "Så här kan vi inte ha det!" Nu rensas alla prydningsskålar, fönstersmygar och soffbord. Men tingen bidar bara sin tid, snart tar de över på nytt.

En vandring i källare och vindskontor påminner en i vilken hög grad konsumtion handlar om dagdrömmeri, om ambitioner och ansatser. Nere i källaren och längst uppe i köksskåpen finner jag rester av moralisk upprustning, utrivna recept som aldrig ska lagas, hälsoråd som inte kommer att följas, praktiska sparknep, fiffiga idéer, potentiella väggdekorationer.

Den mest utbredda och nästan ofarliga formen av konsumtion handlar om drömmar som aldrig materialiseras i inköp eller omsätts i praktiken. Mycket av vår tid tillbringar vi med att glida runt i affärer och köpcentra och inte handla.

Det friktionslösa hemmet

En populär genre i 1960- och 70-talens medier var reportage om hur "vi lever år 2000". Nyligen återsåg jag ett tv-program från 1970-talet där man besökte ett framtids hem befolkat av ett ungt par. Det mest slående i detta reportage hemma-hos-framtiden var den svala, friktionslösa atmosfären. Här levdes ett enkelt liv, utan prylar, men med mycket teknologi. Färgsättningen var lika återhållsam som parets kroppsrörelser och minspel, allt var dämpat och diskret. Att det inte berodde på det svart-vita fotot påminde jag om i andra färgreportage från framtiden. Samma dämpade design, kroppskoreografi och atmosfär i passande gråtoner återfanns till exempel i Stanley Kubricks kultfilm År 2001 – ett rymdäventyr, från 1968.

Livet år 2000 skulle bli sofistikerat men minimalistiskt, inte en massa bökiga prylar. Längre trodde många att vardagen var på väg in i cyberrymdens eteriska lätthet, svävande i virtualitetens värld. Men icke. Nu lever vi i ett Västvärldens 2000-tal som är fullständigt överbefolkat av ting. Aldrig har våra liv varit så föremålsrika. Tingen ockuperar inte bara alltmer plats i våra bågnande garderober, leksakslådor, köksskåp och källarutrymmen, de överbelastar även vårt medvetande med överväganden om val och bortval, om bruk och förbruk, om inköp och kasserande. Vi kämpar för att tyda alla semiotiska tecken de sänder ut.

Tingen förenklar och försvårar ständigt vår tillvaro, sätter oss på hårda prov när de väljer att gå sönder eller krångla. I sådana ögonblick kan vi gripas av en modern animism: tänk om tingen i själva verket är ute efter oss? Kanske är alla dessa tysta ting som troskyldigt blickar mot oss från soffbord och vitrinskåp inte alls så oskyldiga och triviala. Har vi verkligen full kontroll över deras liv, eller är det tvärtom?

Alla dessa ting skapar friktion, de tar upp plats, hamnar i vägen, går sönder, slits av hantering och missbruk, stuvats undan, plockas fram. I ögonblick av frustrationen inför detta kaotiska överflöd kan människor gripas av drömmen om det minimalistiska livet, ett liv utan prylar, en flytt till det enkla ödetsorpet, den vitkalkade klostercellen eller det svala hotellrummet. Bara jag och mina tankar utan all onödig bråte. Men det är en dagdröm som kommer och går.

Vandringarna i vindskontor och källarum väcker frågan hur alla dessa prylar hamnade hemma hos mig. Vad är ett impulsköp? Något som gör konsumtion så attraktivt för somliga av oss är den handlingskraftiga känslan som detta att köpa för med sig. Det kan vara ett sätt att gjuta liv i familjen en grå novemberlördag. Vi kan väl åtminstone gå på Domus och handla. Här är en familj som gör något! Regniga semesterdagar vandrar vi runt på det lokala

varuhuset eller loppiset en stund därifrån och kommer ofta hem med grejor som vi nog aldrig får någon glädje av, annat än just som inköpets korta men värmande glöd.

Det finns marknadsforskare som följer par och familjer på inköpsvandringar, lyssnar till de ständiga förhandlingar som pågår och hur folk växlar mellan olika roller, Spara och Slösa. Här finns en mikrodramatik när beslut ska fattas och prioriteringar göras. Ett soffköp eller ett par extramörade grillbiffar kan vara ett sätt att skapa energi i parrelationen, vi unnar oss något, satsar på varandra. Mitt i den jättelika köpladan skapas ögonblick av stark intimitet.

Konsumtion håller familjen samman och skapar samtidigt oändliga källor till konflikter och irritation. Vad ska vi med det där till? Barnen lär sig snabbt vilka tjatstrategier som funkar och många av oss funderar på hur det egentligen gick till att förköpa sig.

Hur dör ting?

*Tingen är ju knappast människor
inte heller djur
men de bor som vi i sina slutna skal
och när de slås sönder hörs ett krasande
av bräckta ben*

Så skriver Lennart Sjögren i sin dikt Tingen, men ting dör på många sätt. Många tynar bort omärkligt, slits långsamt ner i vardagen eller som Stig Claesson uttryckt det i dikten Till minnet av en morgondag:

*Minnets kamrar belamrar vi med sköra föremål
som alla brister sönder under vanans händer*

Denna gradvisa förvandling märker vi inte förrän vi en vacker dag ser på en vana, en tröja eller familjebilen med nya ögon. Plötsligt framträder de som något slängfärdigt. Vi har tröttnat.

De flesta kulturella fenomen har en livscykel som innebär att de förbleknar, mister sin lyskraft eller användbarhet, det slående är bara att tempot i denna process varierar starkt. Somliga begrepp, förhållningssätt eller ting utsätts för mycket snabbt kulturellt slitage. Töntifieringskraften är oberäknelig. Människor lär sig programmera sina sinnen för att spåra och värdera slitage med hjälp av kulturella laddningar. Handen känner av slitspåren, smaken registrerar det skämnda, ögat noterar det bleknande, näsan det unkna. Det är i rekonstruktionen av hur sådan, oftast omedveten, inläring går till som vi kan få grepp om hur kulturellt slitage skapas.

Modets mekanismer fungerar på somliga områden, men inte lika effektivt på andra. Det är slående att kulturforskare ägnat stor kraft för att förstå hur nyheter skapas, men haft sämre grepp om modets andra ansikte; hur åldras ting, tankar och förhållningssätt?

I varukonsumtionens värld blir nedbrytningen i ett sådant perspektiv till en ständigt lurande fara. Mitt i allt det skinande nya bidar den sin tid. Första repan i bilen, en fläck på skjortan: blixtnabbt sker förvandlingen från det perfekt nya till det begagnade.

En dag är bilen begagnad, den magiska nydoften börjar sakta men säkert trängas undan av andra dofter. I sin roman *The Crying of Lot 49* har den amerikanske författaren Thomas Pynchon fångat bilen som biografiskt avtryck i sin skildring av Mucho Maas, begagnad bilhandlare. Maas står allt mer uppgiven och läser av de inkommande bytesobjekten just som livshistorier. Fattiga familjer rullar in i misshandlade och buckliga livsöden till inbytesförhandlingar, vindögda karosserier och rostiga underrederna. När han ska inspektera bilarna slår lukten av hopplöshet emot honom, dofter av barn, billig sprit, två, ibland tre generationer av rökare eller bara damm. När det är dags att städa ut inbytesobjekten tvingas han beskåda alla konkreta lämningar från dessa liv, där han inte vet om

det är fattiglivets skräp eller borttappade tillgångar som kilats fast i skrymslen eller under säten:

Urklippta rabattkuponger på 5 eller 10 cent, skära extraprislappar från snabbköpet, fimpas, tandlösa kammar, hjälpsökande annonser, trasor av gamla underkläder eller klänningar som länge varit kulturhistoria, nu till för att torka av den egna andedräkten på insidan av vindrutan, så man kunde se vad det nu var man kikade på, en film, en kvinna eller en bil man åtrådde, en snut som vinkade in en för rutinkoll; alla dessa småprylar var impregnerade som en förtvivlans sallad med samma grå dressing av aska, kondenserade avgaser, damm, kroppsutsöndringar – han blev illamående av att se allt detta, men han måste...

Som få andra objekt är bilen utsatt för kulturella omladdningar. Priset sjunker med tusentals kronor bara på vägen hem från bilhandlaren och varje gång vi läser av kilometerräknaren påminns vi om värdeminskningen. Bilfabrikanterna var också tidigt ute med att kopiera den säsongrytm som modehusen i Paris skapade. Redan under 1920-talet skulle höstens modell göra förra årets variant hopplöst omodern.

Men i vardagslivet blir detta plåtskal mer och mer en personlig förlängning av ägaren. Bilen börjar dofta hemtamt, gaspedal och fot växer samman till en kroppsdel för acceleration, vibrationerna fortplantas i hela kroppen och världen ser helt annorlunda ut genom det egna bilfönstret. Favoritmusiken dunkar i högtalarna.

Förgjort

I konsumtionens värld kräver det nya plats genom oavbruten kulturell nedbrytning. Detta blir som en slags nyhetens "burnout", i samma ögonblick som den stolt flamlar upp, överglänses andra med sitt flotta sken, sin attraktiva värme, så förtärs den inifrån. Inte för inte kommer ordet konsumtion från latinets förtära, förgöra.

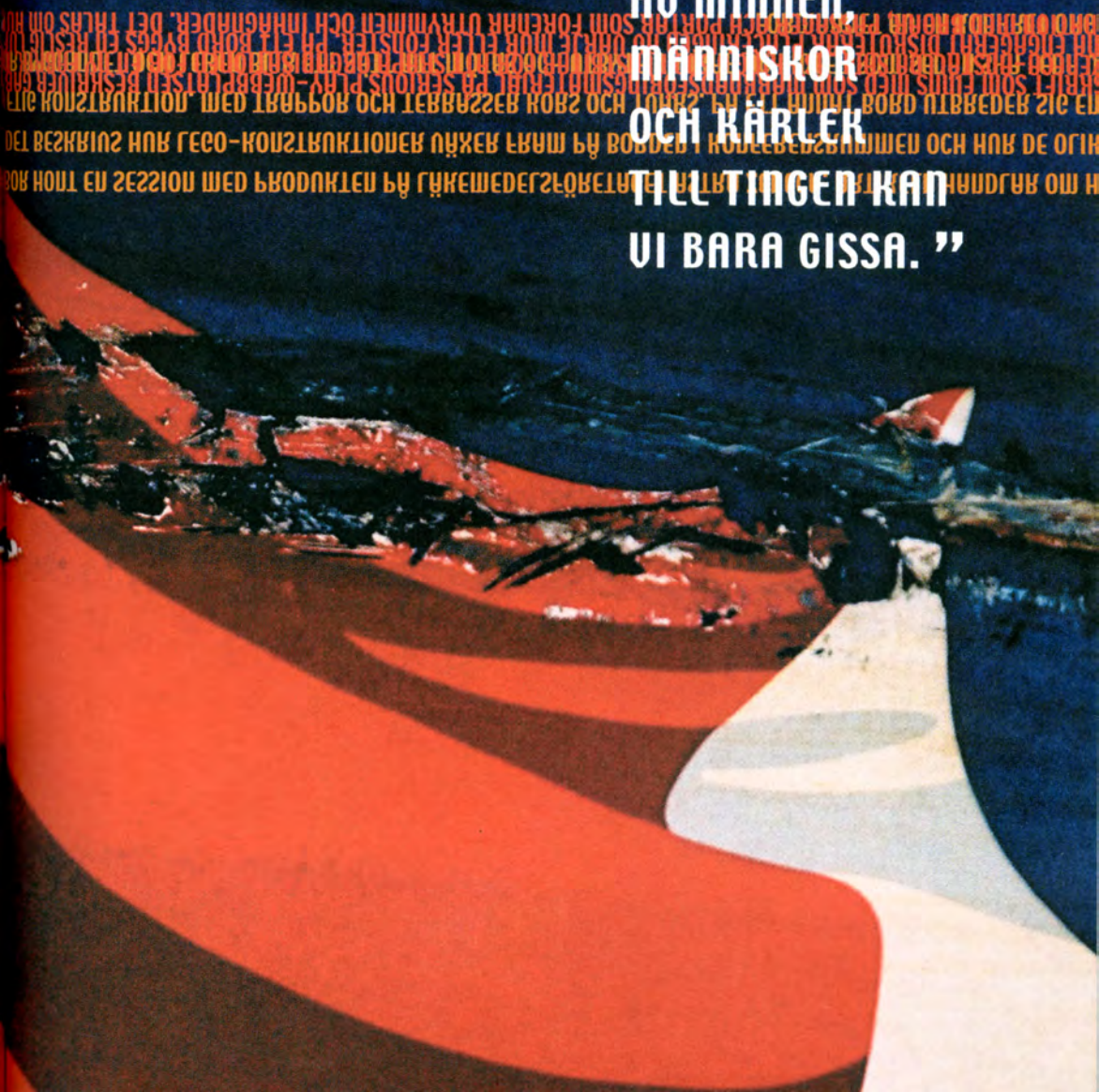
I konsumtionens värld möter vi ständigt de blandade känslorna, pendelslagen mellan begär och leda. Människor pendlar mellan engagemang eller ligkiltighet i sitt förhållande till tingen. Det är här vardagens hedonism kan ta form samtidigt som livet i denna västerländska tingvärld kan te sig alltmer bökiigt och svårhanterligt. Det är en värld av kluvna känslor och snabba omladdningar, där varje konsumtionshandling även har en moralisk laddning, köpa, bruka, slänga, spara. I de sätt vi betraktar andra människors konsumtionsvanor finns oftast starka värdeladdningar, av rätt och fel, för mycket eller för lite.

Michael Landy tog konsekvenserna av sina blandade känslor, men samtidigt som maskinerna slukade allt han ägde och hade, så framstod han till slut som den perfekta konsumenten. När projektet var färdigt ägde han inte mer än sina gångkläder, nu var det bara att sätta igång och bli ett konsumtionsobjekt igen. De datoriserade listorna över hans femtusen ting skulle få munnen att vattnas hos marknadsförarna, det är precis sådana konsumtionsprofiler man vill samla in för att fånga en livsstilsprofil, få grepp om konsumtionsvanor och köpbenägenhet.

När jag ser bilderna från slutstationen på varuhuset vid Oxford Street känner jag igen det grå pulvret, det liknar askan både från de urstädade bilvraken i Kalifornien och från sopberget i Izegane.

□ □ □

”VAD DE
ÄRUDA TINGEN
REPRESENTERADE
AV MINNEN,
MÄNNISKOR
OCH KÄRLEK
TILL TINGEN KAN
VI BARA GISSA.”

Hem, ljuva hem

Är hemmet en spegel av oss själva? Kan man rentav påstå att Saken, tingen omkring oss, är Jag?

Som museiman är det inte ovanligt att man gör en resa via tingen i en främmande persons hem och liv. Någon har testamenterat sitt hem eller lösöre till museet och vi får välja vad vi vill ta emot till samlingarna. Man måste snabbt bilda sig en uppfattning om människorna bakom tingen och göra ett urval. Det är hem på skånsk landsbygd eller i tätorter som Fjellie, Glumslöv, Ljungbyhed, Örkelljunga. Det är välbärgat borgerskap från Malmö och Lund. Ofta äldre, utan barn. Via hemmet, möblerna, inredningsföremålen, sättet att inreda, böckerna, tavlorna, fotoalbumen, personliga brev och dagböcker kan man ana de bakomliggande livshistorierna och försöka skapa sig en bild av intressen, ideal och tidsanda som satt sina avtryck i hemmet. Det blir ofta en baklängesresa i tid och rum. Tingen speglar tiden. I tingen finns tiden kvar.

Hemmet som en bild av oss själva är emellertid långt ifrån entydig. Tolkningen av tingens betydelser förskjuts beroende på betraktaren och frågan är om vi kan föra vidare så mycket kringkunskap i våra samtidsdokumentationer att de blir begripliga även om femtio år. Låt oss besöka en bostad där Kulturens personal erbjudits att se hemmet efter en avliden lundabo innan det skingras.

En samlares hem

I hallen träder samlaren emot oss med full kraft: designad plast från 1970-talen i lysande färger – knallrött, vitt, svart, orange i komihåg-tavlor, tidningsställ, bords- och hyllvagnar av designers som Giotto Stoppino och Joe Colombo. I gången till vardagsrummet en stor väggsektion med hyllan String, fylld med en jättesamling av Kay Bojesens leksaker i trä – ångbåtar, brandbilar, djurfigurer, vaktparadfigurer m. m. Mannen som bodde här var samlare, det är tydligt, men han var också estet. Hans förkärlek är helt klart 1900-talets designkonst med fokus på 30-, 50- och 70-tal. I dörrhålen mellan rummen hänger tyger av Stig Lindberg från 1940- och 50-talen, av Carl Johan De Geer från 1970-talet och tygtryck från utställningen H 55 i Helsingborg 1955. Här är stolar i dansk 50-talsdesign vackert sammansmälta med en modernare soffa. Samlingen av Mazet-tiburkar, -paket och -affisch med ögon ritade av Olle Eksell bildar estetiska arrangemang, liksom kryddburkar av Signe Persson Melin och Stig Lindbergs keramik. Allt är retro men ändå samtida, nutida. På många sätt är detta hem ett utmärkt exempel på vår tids inredning, där ny formgivning blandas med moderna skandinaviska klassiker i originalutförande. Kombinationerna blir unika och även mellanrummen har en innebörd i denna estetik – minimalism och överflöd i kombination!

I ett av rummen samsas det ärvda målade änglaskåpet med årtal 1846, moraklockan och en målad 1800-talskista, alla från släktgården i Hagestad på Österlen, med en sittgrupp av Verner Panton: knallröda stolar Cone, runt bord och intrikat Globelampa i plast – målade skånska allmogemöbler tillsammans med 1900-talets djärvaste design! Det lilla rummet känns mycket privat. Här samsas kärleken till det moderna med personliga minnen och ärvda ting. I vardagsrummet ligger mammans hemvävda matta under soffgruppen – beige med vackert mönstervävda ränder i grönt och brunt,

Sittgrupp och lampa av Verner Panton, i bakgrunden ärvda allmogemöbler

Timjan

Lavendel

Pimpinell.

perfekt matchande de gröna danska stolarna Svanen av Arne Jacobsen. De hör nu ihop i ett estetiskt arrangemang som berättar om historia, personliga minnen, design och estetik. Kanske var mattan utgångspunkt för hela arrangemanget. Vad de ärvda tingen representerade av minnen, människor och kärlek till tingen kan vi bara gissa.

Varför samlar man så här? Varför inrättar man sitt hem så? Ett möjligt svar är att samlandet blev en livsstil som skapade nya kontakter och öppnade nya sociala arenor. Något att bygga upp ett specialkunnande kring, användbart i den egna vardagen. En glädjekälla att själv avnjuta eller visa för likasinnade vänner. Det finns naturligtvis också ekonomiska aspekter på detta slags samlande. Moderna antikviteter är heta på marknaden och priserna har stigit på denna typ av åtråvärda objekt så mycket att 1700-talssilver och barockmöbler kommit i skymundan. Var det kanske ett blektnat barndomsminne som fick honom att älska de enkla träleksakerna och Mazetti-burkarna? Var det barndomens upplevelser av den glada, lysande nya plasten han ville återuppleva? Andra tolkningsmöjligheter finns också. Kanske hade samlarintresset politiska eller nostalgiska förtecken. Det socialdemokratiska folkhemsidealet stämde bra med denne samlares egen politiska övertygelse. Folkhemsidealet som formades under 1930-talet och framåt bejakade det maskinjorda och masstillverkade. Funktionalismens budskap förmedlades genom formen. Hälsa och hygien genom släta och funktionella ytor. Sparsamhet och förnuft genom det enkla och sparsmakade. Det funktionellt maskinformade visade att man var positiv till det moderna livet, till de nya möjligheter som maskinerna erbjöd. Socialdemokratin gjorde funktionalismen till sitt formideal och det politiska laddades därmed in i vardagens nya föremål. I stor utsträckning finns detta idégoods med oss än idag i förhållande till vad vi ser som god smak och svensk smak.

Att leva i vår tid är också att leva i andra tider, skriver Sydsvenskans kulturchef Daniel Sandström i en artikel den 18/6 2005. Vurmen för 50-talet har rätt lite att göra med 50-talet. Snarare markerade den en början på det postmoderna 80-talet och det tidiga 80-talet syns nu överallt i 2000-talet. Idag kan man vara nostalgisk över tider man aldrig upplevt. Alltsedan 50-talet har ett virtuellt minne skapats genom film, tv, tidskrifter och populärkultur, som gör att bilder och ting från det förflutna ständigt finns omkring oss och som får oss att känna det förflutna som närvarande. Men det är inte det faktum att de är gamla som gör sakerna från förr så populära, utan att de var så moderna. De var så moderna att vi fortfarande förknippar dem med det moderna livet, med det nya. Kanske är hemmet ovan ett exempel på just detta.

Att bruka det förflutna i nuet och fånga nuet för framtiden

Jag tror mig ganska bra kunna förstå Samlaren. Jag har också känt glädjen över att göra fynd, att rädda saker till eftervärlden, att om-ladda dem och ge dem ett andra liv långt från sopberget. Men kanske mina yngre kollegor läser in betydelser och avsikter som jag inte uppfattar? Kulturella koder kräver mottagare som kan tyda koderna. En sak eller arrangemang kan också användas som en ironisk kommentar eller som postironi, dvs. sin motsats. Vad krävs för att tingen i vår tid även skall kunna förstås i en framtid, av människor som inte känner våra tankar och inte har en hel omvärldsbild av vår tid?

De kulturhistoriska museerna har alltsedan 70-talet arbetat med att dokumentera samtiden. Hemmet som platsen för liv och privat skapande har dokumenterats i ett flertal omfattande undersökningar av bland andra Kulturen. Dokumentationerna bygger på beskrivningar, foton, intervjuer och samtal kring hemmet, hemlivet och föremålen i hemmet. De är ett försök att fånga den fysiska

verkligheten i ett antal valda hem, men framför allt att i förväg fånga tankar och idéer som ligger bakom de val man gjort i skapandet av hemmet och bostaden. När köpte du detta? Var kommer det ifrån? Varför valde du det? Vad betyder detta föremål för dig? Vilka ting är viktiga för dig och varför? Var hämtar du idéer och inspiration till hembygget? Svaren kanske blir den förstahandsinformation som vi annars så ofta saknar.

I hemdokumentationerna kan man se vissa gemensamma drag. Barnens behov prioriteras i barnfamiljerna och tenderar att göra hemmen ganska likartade. IKEA:s genomslag är helt entydigt. Förmågan att hålla låga priser och fånga upp människors behov och smaktrender gör odiskutabelt IKEA till en viktig faktor i inredandet av i stort sett alla svenska bostäder. Men ingen gör ett hem helt som IKEA. Alla skapar sitt personliga hem i en ständigt pågående process. Alla har behov av att skapa och uttrycka sig – bygga upp, riva, förändra, förnya, konstruera, dekonstruera, befästa, börja om. Hembygget är ett av de viktigare gemensamma projekten i svenskt hemliv. Hemmet är den plats där vi fritt kan få utlopp för vår kreativitet. Hur omfattande vi kan använda bostaden som en arena för behovstillfredsställelse och självförverkligande och hur resultaten blir är en fråga om ekonomiska möjligheter, kunskaper och kulturell bakgrund. Vi tillgodoser olika behov med tingen i hemmet. Våra hem är därför uttryck för bekvämlighet, längtan efter skönhet, att själv få bestämma, att visa för andra vilka vi är, att uttrycka vår personlighet.

Men i gestaltandet tillfredsställer vi även djupare behov och kampen mellan de praktiska och de djupare behoven pågår ständigt. Ett av de viktigare, dolt eller uppenbart, är sökandet efter identitet och rötter. Tingen får oss att känna tillfredsställelse, njutning, trygghet eller saknad, får oss att uppleva och återuppleva. De är personliga minnesplatser. Enskilda föremål i det oändliga flödet av saker omkring oss kan fungera som minneskatalysatorer, objekt som tillåter

precis en sån

g och kuriosa från lå

Besök vår hemsida

www.precisens.se

nu med ett diskussionsforum kring antik

precis en sån

Antik och Kuriosa

Ingång genom
porten till h

öppet
lördagar 11.00-14.00
eller efter överenskommelse på telefon
0704 53 63 04

Vi säljer, köper och byter...

oss att hålla kvar en subjektiv tid i nuet, att använda nostalgi som positiv kraft. I en artikelserie 23/2 2005 (Sydsvenskan) om olika hem i vår tid fanns en intervju med ett äldre par. De berättar om sitt hem och alla gamla föremål som de vårdar. Dessa har inget antikvärde utan de är ett sätt att återuppleva barndomen. Tingen skall hjälpa till att föra släktens historia vidare. Berättelser om människorna som ägt dem förmedlas till kommande generationer genom lappar som lagts i möblerna. Bland mängden av antikbodar och loppmarknader finns i Malmö en där folkhemmets mest triviala vardagsföremål blandas med ett och annat designobjekt. De försvinner snabbt men nya finns där nästa gång man går förbi. Folk som kommer in där säger spontant "Precis en sådan hade vi ...". Ägaren har följaktligen döpt affären till "Precis en sån" och träffar med sitt urval ofta det personliga gömda minnet.

Varje hem är i sig en motsägelse – motsägelsen mellan vår historia och våra drömmar, mellan förälskelsen i tingen och tingens tyranni, motsägelsen mellan mångfalden och enkelheten, mellan det professionellt designade och vår egen kreativa vilja. Det är inte alltid prylarna var för sig

◁ Skyltfönstret hos "Precis en sån", butik i Malmö
 ▷ KM 822253 Tandborstställ i form av sittande hund, porslin, 1900-tal, stämplat Germany.

som ger innebörden, utan ofta samspelet mellan dem. I hemmet skapar vi värderingar, men för också vidare värderingar till våra barn genom tingen. Enkelt och sparsmakat eller rikt och överdådigt? Återbruk eller slit och släng? Minnesfyllt och vårdande eller nytt och modernt? Vi brottas med drömmen om alla de vackra nya sakerna och tingen som kväver oss, tingen som både är en källa till glädje och som tyranniserar oss med sin mångfald och sina krav på skötsel och ordning. I flertalet hem, kan man utläsa denna dualism.

Vilka ting man visar upp och vilka man helst döljer är intressant. Museernas hemundersökningar visar en otrolig föremålsmängd i svenska hem. Räknar man det som står framme synligt för alla rör det sig om tusentals föremål. En fyrumslägenhet för en barnfamilj i en Stockholmsförort rymde cirka 800 föremål, en barnfamilj i villa utanför Lund hade drygt 1600 föremål synliga i rummen. Men de dolda tingen, de som gömde sig i skåp och lådor, var mångdubbelt fler: 3300 respektive 4600. 1800-talets kärlek till överflödet av ting i hemmet tenderar att återkomma i vårt postmoderna samhälle.

Är det möjligt att knyta an till så många saker? Kan de verkligen bli betydelsebärande eller är de bara en likgiltig kuliss av prylar mot vilken våra liv spelas upp? I en dokumentation i Jämtland fanns i barnens rum ett oerhört stort antal mjuka djur, s.k. "gosedjur". De var gåvor från alla vänliga släktingar och vänner till mamman. I dessa föremålshav är det viktigt att greppa vilka föremål som betyder något särskilt för sina ägare och varför. Det är frestande att tänka sig att museerna skulle kunna göra om dokumentationerna efter 15-20 år och då se vad som sparats och bevarats av tingen i hemmet. Genom samtidsdokumentationerna och genom förvärv till samlingarna från de hem vi dokumenterar kan vi förhoppningsvis skapa ett bättre underlag för framtida förståelse av vad den materiella kulturen betyder i hemmet för ägaren själv. Därmed undviks i större utsträckning baklängesresor i tiden och efterhandskonstruktioner.

Sparsamhet och konsumtion

När den nya IKEA-katalogen dimper ner i brevlådan ställer jag mig frågan: Behöver vi fler saker? Jag ser på priser som visar att nya glas och nya tallrikar kan köpas för några få kronor stycket. Men hur billig får en sak vara? Kommer vi någonsin att vårda det billiga eller fyller det bara på sopberget i än snabbare takt? Är den ansvarstagande och medvetne konsumenten en utopi?

I ett radiotal på Sparsamhetens dag 1933 betonade den socialdemokratiska finansministern Ernst Wigforss att det var fel att vara alltför sparsam. Konsumtion är en nyckel till välstånd; en sanning som Ernst Wigforss var en av de första svenskarna att slå fast. Sparande syftar till konsumtion och om detta syfte inte nås har sparandet varit förgäves, menade han. Utan köplust inga kunder, utan kunder ingen produktion, utan produktion inga arbeten, utan arbete inget välstånd och inget att spara för att kunna konsumera. Sparsamhet och konsumtion hängde ihop. I gestaltandet av hemmet slits vi även idag mellan konsumtionssamhällets frestelser och vårt kulturellt präglade samvete. Den gamla konflikten mellan sparsamhet och återbruk å ena sidan och konsumtion och förbrukning å den andra, får förnyad kraft i dag när miljöfrågorna är en ny och angelägen faktor.

I dagens globala samhälle är relationen mellan konsumtion och produktion en annan än på Ernst Wigforss tid. Vi konsumerar, men mycket av produktionen läggs i andra delar av världen. Idag är det inte den svenske arbetaren som slavar för underbetalning i fabrikena utan snarare den kinesiske. Ofta handlar det om unga kvinnor som man kan betala lägst, och som bor på fabriken för att det blir effektivast och billigast för företagen. Vår överkonsumtion av kläder och bruksvaror håller igång industrin, men till vilket pris? Och blir vi lyckligare för att vi har ett överflöd av prylar som lätt kan bytas ut och ersättas med nya? Medan jag funderar över detta tar jag en tur till IKEA för att kolla upp ett effektivt, snyggt och billigt förvaringssystem som skall svälja en del av kläderna och prylarna i mitt hem. □ □ □

PRE-

” HADE DE
PASSERAT DEN GRÄNS
DÄR SAMLANDET
BLIVIT PROBLEMATISKT
OCH SAKNAR ALLA
PROPORTIONER...”

远
洋
大
亚
场
站
RIP INSPECTION

691537
No del Passaporto

Vesta Alicia

Viseringar och stämplat i kronologisk ordning
Visas and stamps in chronological order

ΕΠΟΛΙΜ
ΑΧΩΝΩΝ
20 ΕΙΣΟΔΩΝ

EDİRNE
3/175
KAPISI

VI 15
KAPISI

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΓΑΘΟΤΗΤΩΝ
ΠΥΡΟΣΤΡΑΤΕΙΑΣ
7 ΙΑΝ. 1975
3 ΕΙΣΟΔΟΣ 3

DDR
DEA

Indrejst den
28
19 AUG. 1975
Rigspolitiet
Rådby havn (185)
DANMARK

DDR 039
J A
Substanz

on dígitos pulgar

ek ordning
lorder

Snören, för korta att använda

På hyllan stod en liten låda, ordentligt märkt med en etikett. Patrik, som hela helgen slitit med att gå igenom sina äldre släktingars efterlämnade saker, betraktade den uppgivet. Huset var stort och föremålen många och det tog liksom aldrig slut. Hade de över huvud taget någonsin kastat någonting? Varför hade de sparat allt detta, vad skulle de ha allt till, varför gjorde de sig inte av med alla hopplösa ting som de måste ha vetat aldrig skulle komma till användning? Konsekvensen var att det var han som fick stå där och sortera: detta ska sparas, detta ska kastas, detta ska skänkas till Röda Korset. Timme efter timme hade han gått igenom föremål och papper och kände sig alltmer utmattad och trött. De hade verkligen sparat på precis allt! När han tog ner lådan och läste vad som stod på etiketten kände han plötsligt att gränsen var nådd. På etiketten stod: Snören, för korta att använda.

Sorterarens dilemma

Många har liksom Patrik varit med om att få rollen som sorterare i samband med att ett hus eller en lägenhet ska tömmas. En anhörig har avlidit och alla föremål som en gång utgjorde ett hem måste skingras. Sorterandet kan vara plågsamt och väcka många känslor. Kanske var den döde en närstående och hela arbetet domineras av sorg. Kanske upplever man att övriga anhöriga smitit från uppgiften och arbetet kantas av ilska över att ensam behöva utföra det. Kanske upptäcker man att den som efterlämnat allt detta inte var den man trodde och arbetet präglas av förvåning och stigande nyfikenhet eller förfäran.

Men gemensamt för alla som utfört den här formen av sortering är förmodligen känslan av förundran inför de märkliga saker som människor sparar på. Varför har mormor sparat sitt gamla makulerade pass från 60-talet? Hon har ju haft flera pass efter detta och samma bild som i passet finns också i ett av fotoalbumen. Varför har moster Astrid sparat en gammal påse med persiljefrön? Fröna kan omöjligt gro nu, fyrtio år efter att de lagts i påsen. Varför har farfar sparat alla kvitton från kemptvätten? Sju gånger har han under årens lopp lämnat in en kostym – jaha, och?

Oavsett om vi är rika eller fattiga, sparsamma eller slösaktiga, vårdslösa eller aktsamma kommer vi att lämna efter oss en mängd föremål när vi en gång dör. Kanske har vi en tanke om vad som ska ske med dem, kanske bryr vi oss inte. Någon kommer i alla fall att stå där och liksom Patrik sortera och förundras över vad vi samlat på oss och tyckt vara värt att spara. Sannolikt kommer han eller hon att ha en annorlunda syn på dess värde än vi har. Ett ting som för oss betydde något särskilt, och till vilket minnen, drömmar eller förhoppningar knutits, kan te sig alldeles meningslöst och intetsä- gande för någon annan.

Men vissa ting, hur konstiga de efterlevande än tycker att de är och hur svårt de än har att tänka sig ett användningsområde för dem, är svåra att kasta. Om den döde efterlämnat inte bara kvitton från kemtvätten utan kvitton på allt – ska man då verkligen bara slänga allihop? Eller dagböcker och brevsamlingar, noggrant förda kassaböcker och fotoalbum med bilder av människor och platser man inte har en aning om vilka de är – har de inte länge något som helst värde? Ofta rör det sig om saker som man inte själv vill ha men inte heller slänga. Beroende på vad det är, och vilken kunskap man har om tänkbara instanser som kan finna materialet intressant, vänder sig en del anhängare till olika arkiv, hembygdsföreningar, museer och liknande för att höra om de är villiga att ta emot materialet. Ibland är de det, ibland inte.

Samla och spara

Spara, samla, ta vara på. En samlande människa kan använda olika ord för att förklara varför det ligger 400 gummiband i en kökslåda eller 27 par trasiga jeans i en garderob. Sparar man finns en föreställning om att just detta kan vara bra att ha någon gång. Gummibanderna kan komma väl till pass om man ska försluta en mängd saker på en gång och jeansen kanske går att laga eller så kommer det en dag då man faktiskt vill bära trasiga jeans. Tar man vara på dem finns en tanke om att de ska komma till användning i något annat sammanhang. Visserligen kan man köpa nya gummiband men man kan ju lika gärna ta vara på dem man har och använda dem på nytt, och de trasiga jeansen kan man klippa lappar av och laga andra jeans med. Samlar man så tycks det däremot finnas ett syfte och ett mål: någon gång ska samlingen bli komplett. Fast sällan blir den det, och dessutom förlorar samlandet sin mening om så sker. Då är det slut, då kan man inte fortsätta samla. För de flesta samlare är det nog snarare samlandet i sig som är målet.

Samla kan man göra på i princip vad som helst. Tändsticksaskar, tidtabeller och tennsoldater har sina samlare liksom porslineselefanter, pelargoner och plastkassar. Det finns säkert de som faktiskt samlar på gummiband och trasiga jeans i syfte att just samla på dem. Vissa samlar på saker som många andra också samlar på, som frimärken, saltkar i glas och jultallrikar. Andra samlar på mer ovanliga saker som lödkolvar, navkapslar från Mercedesbilar och gamla brödrostar. En del är ivriga samlare som besöker mässor, letar på loppmarknader och utbyter synpunkter med likasinnade. Andra är inte särskilt systematiska utan lägger nya exemplar till sin samling när de mest av en slump råkar hitta ett sådant. För vissa kommer samlandet av en speciell sorts föremål ur ett intresse eller hobby och samlandet kan därmed ses som en logisk följd av just detta intresse. För andra tycks själva samlandet vara det centrala och vad man samlar på är mindre viktigt än att man samlar.

När samlare beskriver sitt samlande berättar de ofta om vilket nöje de finner i sin samling och hur glada de blir när de kan tillföra den något nytt. Samtidigt betonar de att de inte lägger all sin energi och sina pengar på att utöka och vårda den: det finns ett liv också bortom modelljärnvägen, vykortet och förstautgåvorna. Flertalet samlare tycks ha, eller åtminstone vilja hävda att de har, ett relativt oproblematiskt förhållande till sitt samlande. Samlandet är ett nöje, inte ett inre tvång och i den mån det finns några problem gäller det snarare samlingen än samlandet i sig: mjukisdjuren tar stor plats, det tar tid att damma glaset, det är svårt att hitta ett system för att sortera bokmärkena.

Men det finns dessutom människor som helt enkelt bara samlar. För dem är det inte frågan om att samla på nyckelringar, snusdosor eller änglar – de samlar på allt. Snarare än att komplettera och lägga till handlar det om att inte göra sig av med och kasta. Deras samlingar omfattar inte fina eller ovanliga exemplar av spe-

ciella ting utan oftast bruksvaror som vi alla har i mängd omkring oss, som dagstidningar och tomglas. I extrema fall, och det finns betydligt fler sådana än man kanske tror, blir hela lägenheten eller huset till slut så fullt av samlingen att samlaren själv har svårt att få plats. De varken samlar, sparar eller tar vara på – de ackumulerar, lägger på hög, hopar.

Gränsen mellan när samlandet, eller sparandet och viljan att ta vara på, är ett nöje och en källa till glädje, och när det gått över styr och blivit okontrollerbart, kan vara svår att avgöra. Det någon skulle beskriva som besatthet skulle någon annan se som uttryck för ett gediget intresse. Varför Patriks släktingar sparat snören som är för korta att använda kommer han aldrig att få veta. Kanske var de för korta att användas som snören men kunde tänkas komma till pass i något annat sammanhang? Kanske de som sparat dem bara tyckte att de var ovanligt fina? Var de helt enkelt roade av att samla och valde av någon anledning snören? Eller hade de passerat den gräns där samlandet blivit problematiskt och saknar alla proportioner, åtminstone i omgivningens ögon?

Spår och avtryck

I en uppteckning i Folklivsarkivet finns en berättelse om en man, Pumpa-Janne, som kring förra sekelskiftet levde i Oderljungatrakten. Han bodde hos sin svåger, den före detta indelte soldaten Brodin, och försörjde sig på att sälja träpumpor på den skånska landsbygden. Under sina vandringar plockade han på sig alla hästskor han hittade på vägarna. "Vid sin död, efterlämnade han, förutom en ansevärd förmögenhet, flera trälådor fyllda med hundratals hästskor av olika storlekar och mer eller mindre slitna." Varför han sparade på hästskorna, och om han tänkte använda dem till något, vet ingen: "troligen var det någon slags samlarvurm" (M11042).

BRYGGERIEN

TILL

Styg
TILL
om OI

Decorative logo

TILL

DREPPEN
Decorative logo

dras
rakt ut
och
upp över
kapsylen

Kanske önskade Janne, likt många samlare, att hans samling skulle bevaras för eftervärlden. Föreställde han sig hästskorna lagda i montrar på ett museum? Troligen blev det aldrig så. Däremot finns berättelsen om samlingen och personen bakom den bevarad. Om Janne hoppats bli ihågkommen av eftervärlden så har han lyckats om än inte på det sätt han tänkt sig.

Folklivsarkivets samlingar rymmer mängder av berättelser om människor, såväl ovanliga som vanliga, samlade under nästan 100 år. En del finns skildrade i andras berättelser, en del har själva skrivit ner sina erfarenheter och upplevelser. Många av de senare finns i arkivet därför att någon annan lämnat dem dit. Någon har haft rollen som sorterare efter en anhörig eller närstående och tyckt att mammas dagbok, morfars brev till mormor eller kusinens nedtecknade minnen från skolåren borde bevaras för eftervärlden. Ibland upplever man materialet som så betydelsefullt att man lämnar det ifrån sig för att fler ska kunna ta del av det, ibland sker det för att man inte själv vill ha det men inte heller vill kasta det. En liknande historia har många av museernas föremål.

Men dagböcker, brevsamlingar och andra slags texter lämnas också till arkiv, liksom föremål till museer, av dem som själva skapat eller ägt dem. Motiven till detta kan vara olika. Ett skäl är att berättelsen eller föremålet upplevs som betydelsefullt för andra och bör komma dem till del när givaren själv inte längre vill eller kan behålla det. Ett annat är att detta är en möjlighet att lämna ett spår efter sig, att sätta ett avtryck: när jag är borta finns något ändå kvar. Om det man lämnar efter sig då är en hel samling, vare sig den består av alla kvitton man fått i sitt liv eller hundratals äggkoppar i olika form och material, blir avtrycket desto större. Åtminstone kan man tänka sig det.

Men kanske är det snarare så att det är berättelsen om föremålet eller berättelsen om berättelsen som är det som mest intresserar eftervärlden. Byrån man var så förtjust i är kanske inte särskilt unik

och fyller av det skälet ingen funktion på ett museum. Men kanske har den spelat en betydelsefull roll i många människors liv och blir viktig att bevara för att den bär på en speciell historia? Dagboksanteckningarna i sig är kanske varken spännande eller intressanta för någon annan än berättaren. Men kanske just vardagligheten, och det faktum att berättaren ansett det värt att notera dem, gör den till ett betydelsefullt dokument för den som vill förstå den tid och miljö de tillkom i? På samma sätt kan tanken bakom en samling vara intressantare än själva samlingen. Varför sparar man snören, för korta att använda? □ □ □

Strykjärn ritat av Hugo Lindström,
Elektro Helios 1962, privat.

”HANNEN
DEKORERAR EN SAL
SOM HAN SEDAN
LOCKAR HONAN MED.
I ETT UPPTAMPAT
RUM, EN HALL,
MELLAN GRÄS-
STRÅNAS VÄGGAR
GÖR HAN EN FIN
INSTALLATION.”

0 2 4 8

2 2 2 1

2 2 2 1

Föremålen omkring mig - en värld av design

Leksaksdjuren ligger i en rad på min utsträckta arm. För att dom inte ska vara mörkrädda får dom turas om att ligga närmast mig olika nätter...

Tingen lever och har en själ i leken, de har en funktion som viktig rekvisita när vi tränar oss för livet. Långt senare kan de föra oss tillbaka till ett annat rum och en annan tid, som minnets motorer. Jag blundar och kan med hjälp av föremålens avtryck i min hjärna gå runt i mitt gamla hem, jag känner på tapetens mönster, klämmer fingret i ett skåphandtag, klättrar på tidningshyllans ribbor under bordet och gör en tunnel under den gul- och grårutiga ylle mattan...

Svettig tar jag av lovikkavantarna (dom är alltid för varma) för att äta en apelsin i snön och sedan återta åkandet.

Tefatet är runt i blåmålad plåt, lite buckligt med läderhandtag och mycket mindre än dagens (har någon kvar ett sådant?). Jag har inte ens kvar ärret över läppen som jag fick när jag halkade och dängde tefatet i ansiktet.

De starkaste minnena av saker, och av känslor kopplade till saker, har jag nog från min barndom. Världen är ett landskap med tillverkade ting och natur blandat. Dockor och blad, vatten och spadar. Naturen finns lika stark i minnet som föremålen.

Barndomens öga tar allting allvarligt. Skogsbacken, en hemtam bit natur utanför huset registreras i minsta detalj, stigens bukter i skogen där en stubbe som ser ut som en nos eller en bra klättersten utgör riktmärken och möblerar naturen som ett hemtam rum. Tidigt i livet upplever vi saker mycket uppmärksam, vi tränar våra sinnen och lägger alla intryck, syn-, ljud- och känslöintryck, till våra erfarenheter kring varje litet föremål.

Jag och min kompis klättrar ut genom mitt fönster, hoppar ner på gräsmattan och springer upp i skogsbacken. Där, under höstlöven från förra året, letar vi upp dom nya blåsippknopparna, små luddiga... vi gömmer dom igen, det är vårt hemliga ställe som dom andra inte får se just nu. Vi ska själva plocka dom när det blir dags.

Under barndomen lär vi oss att förhålla oss till saker. Vi litar på saker, de ingår i vår världsbild. Så ser världen ut. Naturens detaljer och tillverkade ting ingår i samma helhet när man är liten. Våra sinnen har vi ju fått för att uppleva vår omgivning, sinnevärlden. Andelen natur blir allt mindre i den värld de flesta av oss lever i. Tingen blir en viktig del av det vi hänger upp känslan av verklighet på. Det är en designad värld vi lever i. Men ibland låter design futtigt, skulle någon ha designat min Nalle! Är min verklighet en värld av design? Skulle någon ha sett till att nallens utseende och form svarade mot de funktioner som fanns inbyggda i den?

Ja, kanske – har jag något problem med det? frågar jag mig. God design ska förmedla de egenskaper som man byggt in i föremålet. Den ska förmedla den upplevelse som tillverkaren vill att kunden ska få enligt SVIDs* målsättning. Att en person lagt ner omsorg på en sak borde inte inge mig känslan av att vara ifråntagen något.

Som barn upplever man tillverkade ting lika givna som naturföremål. Men som vuxen kan man också välja att ta ett steg tillbaka och se ”designen” utifrån. Vi kan ifrågasätta och se hur föremål kommit till och hur designprocessen gått till. Som vuxna förlorar vi en oskuldsfullhet.

Ett skyddande bo av föremål

Vad är design? Att designa är att planera och skissa, att göra val. Ofta menar man till vardags allt som är professionellt formgivet. Men om man vill diskutera design ur ett mer filosofiskt samman-

* SVID= stiftelsen Svensk Industridesign

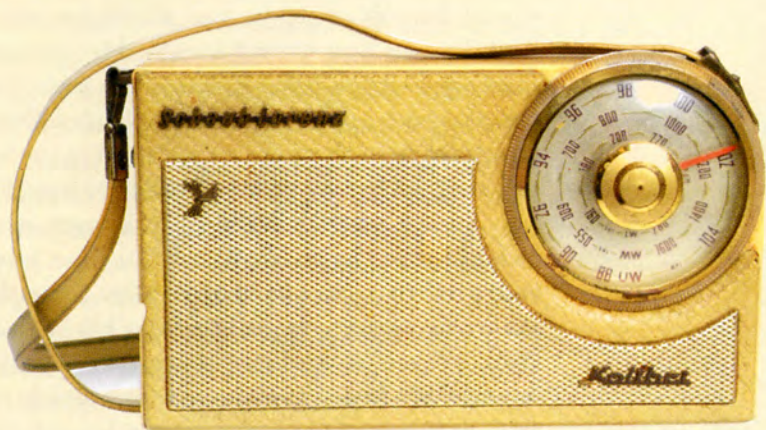
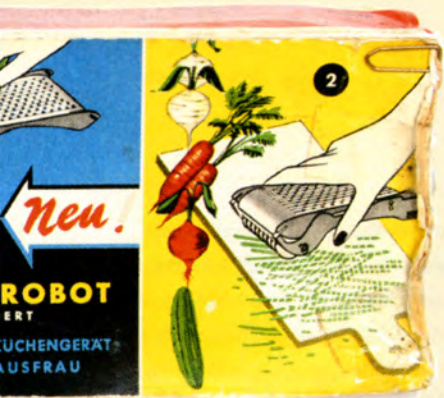
hang finns det ingen anledning att exkludera det som är gjort även av andra än utbildade formgivare och det är också onödigt att dra gränser mot det som hantverkaren eller slöjdaren gör själv. Då är design allt som är gjort av människohand, alla artefakter, allt som inte är natur.

Vad har alla föremål gemensamt? Vad har vi dem till, vad gör vi med dem? Vi omger oss med olika lager: ett lager kläder och ut-
anpå detta ett lager föremål som skyddar, värmer, gör oss starkare, snabbare, vackrare. Sakerna är också en social trygghet, i form av samarbete och kommunikation med andra. De kan också ge vårt psyke trygghet och ro, det estetiska kan ge oss styrka i drömmar och ideal, berätta om ordning istället för kaos, liv istället för död.

I mitt hem råder den ständiga kampen mot kaos, en kamp jag både älskar och hatar. Gamla och nya saker, hemmagjorda, hantverksgjorda och massproducerade saker, föremål valda av olika personer och orsaker – denna blandning blir ”natur”. Det blir min värld, ett landskap med ett budskap, om än luddigt, som kan avläsas om man vill. Men ofta känns mitt förhållande till saker problematiskt, de kräver många beslut och mycket mer tid än jag har.

Som djur bor vi in oss, bäddar och gör bon, och markerar vårt revir. Hur mycket är vårt hanterande av saker en del av oss som biologiska varelser och hur mycket är kulturellt betingat? Många fåglar pyntar sina bon, men den australiska lövsalsfågeln är extrem pyntare. Hannen dekorerar en sal som han sedan lockar honan med. I ett upptrampat rum, en hall, mellan grässtrånas väggar gör han en fin installation. Han dekorerar salen med färgglada bär, blommor, stenar och annat. Vid vårt sommarställe hade mössen en gång byggt bon på vinden. En musfamilj hade i sitt lilla fågel-
liknande bo av gräs och skräp flätat in pappersbitar från Hemmets Journal och små svenska flaggor från en julgransprydnad.

Ligger det i människans natur att omge sig med så mycket

Abbas matjesbitar

Skall förvaras kallt (+4° till +8°).

Abbas matjesbitar

△ Förpackning för matjessill från PLM med dekor av Stig Bark, 1970-tal. △ Väckarklocka Rythm från Wien 1965. ▽ Elektriskt väffeljärn, Husquarna, formgivet av Sixten Sason, 1950-tal. (Från Kulturens samlingar.)

saker som möjligt? Den surrealistiskt, absurda mängd saker som produceras och konsumeras i allt snabbare tempo förskräcker. I butiken kan jag också känna mig mätt på medveten form. En känsla av leda vid att allt är så kontrollerat in i minsta detalj, hur det ser ut, skall användas, upplevas och bli ihågkommet. Ingenting är lämnat åt slumpen, ingenting är kvar att upptäcka.

Jag vill ha delaktighet i tolkandet och skapandet av mina miljöer, och under barndomen, av idén om min Nalle. Att designa är något grundläggande mänskligt liksom att göra estetiska omdömen. Alla uttrycker sig på något sätt med föremål och att göra redskap kom troligen före språket, säger Sara Ilstedt Hjelm i sin avhandling *Making sense*.

Massproduktionens makt

Varför har vi så mycket onödiga saker? Vad innebär masskonsumtionen egentligen?

På tv kan man se hur folk som håller på att sjunka i föremåls-träsket får hjälp att rensa av en psykolog/designer, men det finns också andra sätt att angripa problemet.

Naomi Klein ger perspektiv på den globala masskonsumtionen i boken *No Logo*. Hon talar inte om design eller individens förhållande till föremålen i sig, men det hon beskriver griper in i våra liv med sakerna.

Varumärket i sig har blivit det som egentligen säljs, inte de enskilda produkterna. Det genomsyrar samhället med ny kraft och lägger beslag på de värden som är viktiga för oss. De värden företag försöker lägga in i sina varumärken, är inte bara skönhet och funktion utan också sådant som frihet, gemenskap och solidaritet. Målet är inte längre att varumärket ska sponsra kultur utan att det i sig ska bli kulturen. Klein visar också hur det medför att varumärket blir sårbart och hur företagen måste skydda det, som något heligt,

mot intrång och befleckelse. Men sårbarheten lämnar också en ny möjlighet att påverka och protestera.

Företagens makt över den enskilde växer med ständigt ny taktik; allt från byggandet av stormarknader och nöjesfält, till att äga hela städer. Från sammanslagningar av branscher går man till koncept, som innebär att varumärket sprids likt ett virus via många kanaler utan direkt annonsering. Det handlar ytterst om hotad demokrati och om att våra liv skall få vara våra. Varumärket ska inte få krypa in i varje skrymsle eller inta det offentliga rummet helt.

Vad gör alla dessa varor med oss? Hur ska man se på massproduktionen, finns någon motbild? På 50-talet utformades industri-designens roll allt tydligare och man diskuterade gapet mellan den traditionella modernistiska estetiken och populärkulturen. Reyner Banham (konsthistoriker och flygingenjör) var en av dem som tidigt insåg bristerna i modernismens tro på en enhetlig god smak och han kritiserade den härskande synen på masskulturen. Helena Mattsson analyserar i sin avhandling, Arkitektur och konsumtion, Reyner Banham och utbytbarhetens estetik, hans syn på den massproducerade varan. Banham ansåg att det fanns två sorters estetik – den eviga och den utbytbara. Han satte tidigt tilltro till en demokratisk marknad och han såg positivt på populärkultur och masskonsumtion. Han ansåg att konsumenterna var medvetna och kapabla att skapa egna kulturella betydelser.

Banham pekade också tidigt på att funktionalismens tankar, om att enkla geometriska former med släta ytor självklart skulle vara lättare att massproducera, inte längre gällde. Nya sätt att tillverka gjorde det lättare att byta modeller, att förändra detaljer för olika marknader. Banham ansåg att man inte skulle försöka finna enhet i en tid då mångfald gav de mest spännande resultaten. Populärkulturen kritiserades utifrån fel värderingar. Ett universellt estetiskt ideal hade inte längre något värde. Sådana tankar rör

ju fortfarande upp heta känslor, som i debatten kring boken *Svensk smak* av Zandra Ahl och Emma Olsson.

Skapa mening

Under 1900-talet har designens roll successivt mejslats ut till det den är idag. På 60-talet lyfte man fram kommunikationsteori för att definiera design. Alla designade föremål blev meddelanden – information eller övertalningsförsök. En kritik mot denna syn är att föremålen förlorar något, de blir tomma och föreställer snarare sig själva än att vara det. De blir en bild av sig själva. Somliga formgivare har istället lyft fram behovet av mytologi och vår önskan att se ett föremål som natur. Man började söka arketyper, söka själen i föremålen, genom att utgå ifrån kroppen, språket och inspiration i primitiva artefakter.

”Vad som framför allt behövs, tror jag, är någon som tar ett analytiskt grepp på samtidens designideologi – någon som ställer de filosofiska frågorna om hur begrepp som ”livsstil” och ”design” förhåller sig till tidens syn på till exempel språk, moral och politik”, säger Dan Jönsson i DN. Vi har viktiga behov, men idag reduceras ofta föremålen till livsstilsrekvisita. Det som värderas högst idag är ofta det oväntade – inte förbättringar och bestämt inte varaktighet. Marknadskrafterna arbetar för allt snabbare modebyten. Allting blir utbytbar. Jakten på förändring blir självändamål.

Värdet i att se saker som självklara gamla vänner, fungerande och något man tar för givet, glöms bort. Vi uppmuntras att se utan, att ifrågasätta om sakerna vi omger oss med duger. Ger de rätt bild av mig själv?

Om modet växlar alltför snabbt upphävs upplevelsen av verklighet och sammanhang. Det blir en förlust i tydlighet och identitet. För att kunna signalera en viss livsstil krävs symboler som andra förstår. Om symbolerna ska få någon tyngd, om vi ska kunna skapa

och uppleva några symboler alls, måste vi känna igen oss. Det kräver en viss gemensamhet och en viss tid för inläring, en varaktighet. Det är frågor som man började diskutera under 80-talet, men som fortfarande känns angelägna.

Många verkar fundera kring långsamheten. Slow food, kvalitet, gröna ytor i staden, regionala och lokala värden... Det är kanske där kryphålet finns; i de långsamma processerna. Då känns det tryggt och förhoppningsfullt att läsa Sara Ilstedt Hjelm's *Making sense*. Hon har forskat kring design och hälsa och praktiskt testat hur digital teknik inbyggd i vanliga föremål kan hjälpa oss till ett bättre liv. Det kan handla om att använda vardagsföremål för kommunikation. Genom att koppla ihop möbler, kuddar eller fotografier med sensorer, ljus och ljud, kan du t.ex. se att någon närstående ringer dig eller bara är hemma hos sig, och därmed öka känslan av närvaro.

Ilstedt menar att dagens designundervisning innehåller för lite kritisk reflektion och teori kring hur man lever med föremål. Design är inte naturvetenskap i första hand utan handlar om att försöka förstå hur saker bör vara, om att se på saker i sitt sammanhang – design är psykologi, sociologi och kommunikationsteori. Hon menar att designforskningen måste utvecklas. Hittills har föremålen varit alltför frånvarande i de sociala vetenskaperna.

Den fysiska vardagen runt oss är en av de starkaste krafterna för att upprätthålla känslan av verklighet. Att designa är i grunden ”making sense”, att göra något begripligt, att forma disparata och meningslösa delar till ett meningsfullt helt. Brist på kontroll stressar oss mest av allt. Att skapa det fysiska och mentala mötet mellan föremålet och människan kräver mycket av formgivaren när det gäller ny teknologi. De gamla artefakterna som funnits före vår livstid är oftast självklara, som stolen eller handtaget på dörren. Det välbekanta måste utnyttjas i det nya – för att förstå måste vi känna igen oss. □ □ □

Illustration: Cecilia Torudd

Tingens tyranni och de befriande soporna

Hittar jag en pryl som jag inte har saknat på tio år betraktar jag den gärna som en sopa och gör mig av med den. Det brukar kännas skönt. Jag gillar också känslan då jag tar det allra sista ur en burk. Man har duktigt gjort av med alltihop och som belöning får man kasta själva burken. Jag saknar den inte och måste inte skaffa en ny. Tvärtom så känns det som en lättnad att den är borta. Det skapar nya möjligheter.

Införskaffandet av nya prylar måste nämligen stå i någon sorts paritet med kastandet av gamla. När man slänger en burk, uppstår ett litet ledigt utrymme i skåpet där den stod. Om jag sparar på många sådana små lediga hålrum kan jag rätt som det är skaffa den där nya saken – till exempel en ny bredare säng – och jag känner i kroppen när hålrummen räcker till en bredare säng. Det handlar om en slags balans som är svår att förklara, men jag tror att många som läser det här förstår precis vad jag menar.

Ända tills jag träffade maken trodde jag att alla människor hade samma inbyggda, diffusa känsla som jag för vad som är lagom många saker i ett hem. Men det tror jag inte längre. Ta den urskrapade burken som exempel. Man får inte kasta den när han ser. Han vill att den ska stå på en väl synlig plats som en påminnelse tills han har köpt en ny. Sedan vill han diska burken och ställa in den i ett skåp. Han älskar att ha stora lager med pinaler hemma "för framtida behov" som han säger. Skruvar, brädbitar, toapapper, rengöringsvätskor, sylt, jordnötter, ståltråd, tomma askar, burkar, halvfärdiga byggsatser och så vidare. Nästan ingenting är sopor, enligt hans modell. Det söndriga kan lagas, det tomma fyllas, det lästa omläsas, det slitna repareras, det halvfärdiga göras klart och söndriga textilier är

utmärkta trasor att putsa bilen med. När jag då och då tvingar fram en gemensam röjning ökar hans blodtryck fullt märkbart. Han tror inte att jag märker något, men jag ser hur han gömmer undan allt sådant som han misstänker att jag vill kasta. Vår motsatta läggning innebär att vi framlever våra liv i någon slags ständig psykisk stress där jag får kvävningsskänslor och han kastrationsångest (eller vad det nu kan vara). Krig, är ett ord som kommer för mig, men det är väl ändå att ta i.

Det låter ju hemskt, men samtidigt står vi inte ut utan varandra. Jag antar att vi kompletterar varandra på något outgrundligt vis. Eller också kanske människor i par alltid utvecklar var sin motsatta sida enligt någon sorts genetiskt styrd överlevnadsinstinkt.

Fast i vårt fall var nog utgången av rollfördelningen i just detta motsatsförhållande ganska given. Jag hade minst två fördelar för att kunna erövra "slänga bort-rollen". Den första var att jag sedan länge anammat en strategi där jag samlade poäng hos omgivningen just genom att röja undan skit. Det började jag med när jag var 15 år och sommarjobbade på fälten i Skåne.

Där fanns alltså ett skjul i vilket vi lantarbetare åt våra smörgåsar, samt ett vidhängande dass med en tunna som sakta men säkert blev överfull. Till slut måste den tömmas. Det utbröt ett himla tjafsande om vem som skulle göra det för ingen ville. Av någon anledning tog en tjej som hette Gunilla och jag oss an uppgiften. Vi rustade oss med gummihandskar och stövlar och tågade stolta som drottningar iväg med den tunga tunnan mellan oss. Målet var bondens gödselstack några hundra meter bort. Vi klev upp i den, placerade oss lugnt och sansat i ett bra läge och tippade ut innehållet. Efter detta blev vi behandlade med en helt ny respekt av våra kamrater. Faktum är att världens snygging (han var elev på Alnarps lantbruksskola och skulle ta över gården efter pappa) seriöst började slå sina lovar runt mig efter bedriften. Dessutom tror jag att

hjärnan belönar människokroppen med en endorfindusch efter utförandet av särskilt vedervärdiga medmänskliga plikter, för både Gunilla och jag blev höga på kuppen. När jag tänker efter så tror jag nästan att den här dagen blev en av mina lyckligaste i hela livet!

Min andra fördel var att jag växte upp med en far som hade ett stort bibliotek (särskilt i jämförelse med vårt lilla radhus) som mamma och jag måste damma ibland. Intresset för böckerna stod inte i någon vettig proportion till den möda de orsakade oss tyckte jag. Sedan dess har jag haft en benägenhet att slänga bort alla sådana ting som verkar bortglömda genom att ha blivit alltför dammiga.

Nyförvärv: Förpackningar i Kulturens samlingar

Maken å sin sida verkar ha skaffat sig sina poäng genom att på ett överraskande sätt plocka fram exakt den rätta skruven, stålträdsstumpen, uppslagsboken, chokladkakan eller vad helst man råkar yla efter i allehanda nödsituationer. Det ger honom en svåröverträffad fördel som kandidat för "samla på allt-rollen" i detta tänkta familjedrama.

När jag tänker efter verkar det ju faktiskt som om det är hanterandet av ting och sopor som formar människorna och ger dem deras karaktär, och inte alls föräldrarna eller grundskolan som jag hittills har trott.

Hur som helst så är det inte så svårt att räkna ut vem av oss två som gillar att ge sig ut på jakt efter livets förnödenheter. Vill jag vara ifred några timmar behöver jag bara att muttra något om att glödlamporna (eller någon annan förbrukningsvara) verkar ha tagit slut. "Jag sticker ut och skaffar nya", säger han snart. Sedan är han borta bra länge, ja, operationen kan ta en hel dag. Den kan tyvärr också bli oväntat kostsam och dessutom tära hårt på mina "hålrum". Han passar nämligen på att bunkra upp allt annat också när han ändå är i farten, men ibland behöver man verkligen vara för sig själv ett tag.

Däremot tycker jag om soptippar. Jag känner till alla i stan och vet vilken man ska åka till för att smidigast bli av med olika sorters sopor. Faktum är att dagens soptippar verkar vara de bäst organiserade miljöerna i hela riket. Rent och fint med trevliga nalleliknande män i snygga overaller som ser till att varje sopa hamnar på sin rätta plats. Det brukar vara en trivsam stämning också, med skötsamt folk som visar lättnad över att äntligen bli av med sitt gamla bråte. Även maken gillar soptippar, särskilt bilskroten, men som ni förstår gillar vi dem av rakt motsatta skäl. Antagligen skulle vi vara det idealiska paret att förestå en soptipp. Han skulle kunna fynda hela dagarna och jag skulle kunna kasta allting. □ □ □

KM 71794 Förpackning med radergummi.

100

1225 031-3

Imp

RADERGUMMISET

BLYERTS

PAXI
QUALITY
RUBBER ERASER
JAPAN

BLACK och BLYERTS

JAPAN PENCIL
PAXI
QUALITY RUBBER ERASER

TOPPRADERGUMMI

RISIKT SETT HAR PLATTFORMEN EN NÄRAN SLÄKTING I LÖUOJAN, EN VARIANT AV PLATTFORMEN SOM OFTAN
S KÄNNT, DÄR SEDAN EN PLATTFORM BYGGDES SAMT FÖRÅGS MED SUNDADANS RÄCKE OCH EN TRAPPA. EN
S RÖJD, DÄR SEDAN EN PLATTFORM BYGGDES SAMT FÖRÅGS MED SUNDADANS RÄCKE OCH EN TRAPPA. EN
I RUMMET TÅR ÄR VAD MÅNGA TRÄCKER SIG SOM DEN EGENTLIGA TRÄDKÄJAN. PLATTFORMEN HAR HÄR UT
N SÄTT. I DENNA KÄNSLORUMMET HAR OCH TRÄDKÄJAN OCH SÄTTET PÅ EN TRÄDKÄJAN OCH SÄTTET PÅ
N. OCH EN AV HÄR VAD ELLER ETT AV HÄR VAD ELLER ETT AV HÄR VAD ELLER ETT AV HÄR VAD ELLER ETT AV
NSTRÄ. DENNA KONSTRUKTIONER ÄR OFTAN BYGGNADE OCH TRÄDKÄJAN OCH SÄTTET PÅ EN TRÄDKÄJAN OCH SÄTTET PÅ
G. OM EN NY BALKONG ELLER ETT BYTT RUM SKA BYGGAS KRÄVS OFTAN ATT NÅGON ANNAN DEL AV RUMMET, INTE BAR
KRÄVER OFTAN DIPLOMATI BARNEN EMELLAN. FINNS DET BARN

KM 15545 Porträtt av ung dam i plymhatt. Fragment av gyllenlädertäpeter
målade ca 1680 sekundärt ramad som staffbild.

Olifanten lever! I återanvändningen skrivs tingens biografier

I skuggspelet från löven reflekteras fåglarnas fjädrar i grönt, rött, blått. Genom dagrarna som silas ner från ovan blir rikedom tydlig för den som verkligen förstår att läsa andarnas budskap. Sådan blick hade indianerna som Columbus mötte i Karibien 1492. De såg lysande färgrikedom och skimrande ting som något heligt. I reflexerna från guld, silver, fågelfjädrar, glas och pärlor glittrade visioner från andevärlden.

Spanjorerna såg det de sökte. Rikedomar! Skröfs som fjädrar, skinande fiskfjäll och enkla pärlemorinfattningar slets bort för att de skulle komma åt guld och silver. Omsorgsfullt tillverkade legeringar av guld och koppar som stärkte manlighet och fruktbarhet smältes ner av förargade conquistadorer. Utan förståelse för de intrikata sambanden mellan lystern på tingen och inre mänskliga egenskaper såg spanjorerna indianernas inbytesguld som försök till lurendrejeri. Vad ursprungsbefolkningen ville uppnå var istället en särskild kulör och doft från metallen som var meningsfull i deras kosmologi. I Spanien smälte man ner all ädelmetall och präglade mynt som värderades på ett krassare sätt.

Det är lätt att se de två perspektiven som motpoler: statussträvan och hunger efter rikedom i rationellt europeiskt tänkande gentemot irrationellt sökande efter andliga kvaliteter hos indianerna, ”naturfolket”. De inföddas naivitet bekräftades av att de bytte guld, silver och pärlor mot speglar, glas och krossad lysterkeramik från Malaga. Oceanen skilde tankevärldar åt som bar sin egen inneboende rationalitet. Ögonen som vilade på föremålen läste in helt skilda innebörder beroende på varifrån man kom. En sådan insikt är viktig för alla som försöker tolka tingens mening.

Föremål kan aldrig vara entydiga. Ting blir till utifrån människans behov och kan manipuleras för att uppnå olika syften. Redan från tillblivelsen utsätts de för skilda föreställningar och bruk. Särskilt märkbart blir detta när föremål emigrerar. Förda bort från sin födelseplats fyller andra människor dem med ny mening. Främmande skrämmande saker blir oskadliggjorda och inkluderade i begripliga sammanhang genom social omstöpning. Tingen fortsätter att leva när de hamnar i händerna på nutidens arkeologer, etnologer, historiker, konstvetare och samlare.

Därför måste vi följa föremålen nära och noggrant när vi väljer att studera dem. Här vill jag lyfta fram två aspekter som gäller kulturmöten i det förflutna. Arkeologen Nicholas Saunders vill visa hur skilda världsbilder skapade missförstånd när föremål värderades i mötet mellan Gamla och Nya världen. Konsthistorikern Avinoam Shalem däremot har hittat artefakter i kristna och muslimska miljöer som tycks utgå från samma grundtankar. Men överföringen mellan kulturerna krävde att föremålen fick nya biografier. Muslimska ting silades genom mentala och fysiska säll innan de blev begripliga i en kristen miljö. Det är inte tinget självt som skapar betydelsen utan människor som skriver om innebörder medan föremålen vandrar mellan händerna. Bara formen består.

Pärlor på resa från hav till hov

Låt oss först återvända till spanjorernas nyfunna land. Amerikas indianer ansåg att allt lysande var besjälav energi. Vatten var ett glittrande element genom vilket man nådde andevärlden och hämtade pärlor laddade med kraft. Men pärlfisket slukade dykare. Indianer som samlat rikedomar till gudarna tvingades av européerna att skörda prydnader till hungriga hov i Spanien och England. När en grupp kunniga fiskare var utdöd importerade man nya från andra öar. Efter att dessa dukat under var slavhandeln på Guinea i Afrika redan igång och serverade nya. Havsytan dolde en grym död.

I Europa hamnade pärlorna i nya sammanhang. Maktkampen mellan tidens politiska giganter kan vi se exponerad i porträtt och dräkter som överlevt till idag. Sträng efter sträng av eftertraktade juveler från havet hänger runt monarkernas halsar och pryder tungt deras dräkter. Spaniens rikedomar från Nya världen stack i ögonen på Elisabet I som roffade åt sig genom sina pirater. När drottningen dog tog hon med sig halsband och hängen i graven. Hon ville vila med beviset för Englands överhöghet på haven, kristenhetens spridning över världen och personlig rikedom på sin kropp.

Äkta pärlor är fortfarande en dyrbarhet. Modern teknologi har gjort andarnas lysande kulor till gemene mans egendom istället genom pärlodling och syntetiska material. Vem har inte på charterresan drivits genom Mallorcas pärlfabriker? Där trillar man "pärlor" enligt recept med hemliga ingredienser. Skimret fascinerar än.

Hur översätter man en muslimsk bägare?

Ibland bär tingen mening som överskrider kulturgränser som egentligen dragits upp genom hårda motsättningar. Närvaron av medeltida muslimska föremål bevarade i Europa kan vara svår att förstå. De slipade glasbägarna, kärl av halvädalstenar och skrinen sammanfogade av vita elfbensplattor kom från en fiende i kors-

tågens tidevarv. Fientligheterna skall dock inte överdrivas eftersom sökandet efter allianser krävde "business as usual". Värdefulla ting anlände regelbundet till det lyxtörstande väst längs flera vägar från 800- till 1300-talet. Handel, gåvor mellan härskare och plundring förde dem hit. Den mest kände gåvogivaren känner vi genom Tusen och en natt, Harun al-Rashid. Kalifen av Bagdad levde 766 till 809 och hade diplomatiska förbindelser med Karl den store. En av de märkligare gåvorna som sändes västerut var en elefant. Elefanten hette Abul-Abbas, möjligen döpt efter Abul al-Abbas as-Saffah. Han var ättling till Muhammed och grundare av abbasiddynastin med säte i Bagdad. Att elefanten fick ett så aktat namn visar hur högt man uppskattade det ståtliga djuret. När den danske kungen Godfred revolterade mot kejsaren strax efter år 800 skickade man elefanten från Augsburg över Rhen. Tanken var troligen att djuret skulle skrämma upprorsmakarens här, men överfarten blev fatal. Abul-Abbas dog på väg mot Hedeby. Någonstans inom gränserna för Karls imperium ligger ett elefantskelett begravt och väntar på att förbluffa förvånade arkeologer.

Olifant avbildad i Hans Hildebrand, Sveriges medeltid III. Stockholm: Norstedt, 1898-1903. Figur 402, sid 512.

Det kan verka ännu mer motsägelsefullt att hitta muslimska ting bland domkyrkoskatter. I katedralerna samlade man det heligaste kristenheten kunde uppbringa. Martyrers och helgons ben stod högt på önskelistan. Närheten till relikerna välsignade människor som kom på besök och fyllde vallfartskyrkans skattkistor. I denna tankevärld skulle man alltså integrera ting från islams religiösa gemenskap. Hur lyckades man med ett sådant omvandlingsnummer?

Översättningen till nya kulturella värden är ett utmärkt exempel på hur dåtidens människor genom återanvändning skrev tingens biografi. Många av föremålen ägdes av världsliga furstar innan de kom till kyrkan. När 800-talets handel med Bagdad flödade, förde nordbor muslimska lyxvaror till Nordeuropa. Under en period mellan 1061 och 1069 försökte fatimiderna i Egypten att fylla på hårdvaluta i en urholkad ekonomi genom att sälja ut sin skattkammare och köpmän förde snart enorma mängder glas och bergkristall ut på marknader runt Medelhavet. Handeln med Afrikas norra kust fortsatte intensivt över Sicilien och det övriga Italien under kors-

tågstiden. Efter plundringen av Konstantinopel 1204 kom muslimska rikedomar från den bysantinska metropolen i västliga händer.

Det cirkulerade alltså ett stort antal muslimska ting mellan europeiska hov som gåvor i förhandlingar. Många gånger var ursprunget glömt när de sedan donerades till kyrkan. Istället var det fantastiska hantverket och skönhetsvärdet viktigt för bedömningen. De ursprungliga formerna dolde man genom att låta dem ingå i nya sammansatta föremål. Skurna glasbägare blev delar av nattvardskalkar, små flaskor av bergkristall innehöll kristna relikier och halvädalstenar prydde kors på altarna. Återanvändningen gav dem en kristen betydelse.

Tydligen uppfattade människor de muslimska föremålen också som en form av "orientalism", en exotisering av det okända. Man vävde in dem i Bibelns berättelser och såg dem som komna från landet där Kristus verkat. Andra fick tydlig koppling till konkreta händelser ur Bibeln. Behållare för myrra, rökelse och guld var med sitt exotiska utseende förbundna med de tre vise männen, de första pilgrimerna. Till och med arabiska inskriptioner tolkade man som hebreiska, inristade i det Heliga landet. Skönheten i de snirklande raderna gjorde att de uppfattades estetiskt. Flera oäkta kufiska och oläsliga inskrifter på föremål som kom in under 900-talet är exempel på detta. Istället för att bevisa deras muslimska ursprung fungerade det orientaliska utseendet som en äkthetsgaranti: dessa relikier kom verkligen från landet där Guds son levde en gång!

Ljusets gemenskap

En gemensam uppfattning som man hade både inom islam och inom kristenheten var synen på bergkristall som symbol för renhet. Bergkristall ansåg man vara fruset vatten, omformat av naturliga processer. En liknande tanke inom islam förknippade kristall med vatten i paradiset. Flera små flaskor av kristall ingår bland skatt-

kammarnas rariteter. I sitt inre bevarar några av dem droppar av Kristi blod, uppfångat av Josef av Arimatea vid korsfästelsen. Paradisiskt ljus från den rena kristallen förstärkte relikens värde. Var och en kunde ju se att det strålade från flaskan! Infattningsstenar av bergkristall lyste också från krucifix och bokpärmar.

Andra ting av bergkristall som hamnade som donationer i skattkamrarna var schackpjäser. I Osnabrück förvaras en hel uppsättning i domens ägo. De räknas som fatimidiska och tillverkades på 900-talet. Dessförinnan ingick de som traditionella gåvor mellan härskare: att kunna spela schack var ett tecken på hög börd. En unik "kung" eller "drottning" i samma material har hittats vid arkeologiska undersökningar i Lund. Kunskapen om Karl den stores kontakter med Harun al-Rashid och det spel han fick i strömmen av gåvor påverkade myterna om ursprunget för schackpjäserna. Liksom för andra relikier blir mängden orealistisk eftersom antalet bönder, springare, torn och drottningar vida överstiger originalets speluppsättning. Historien om 800-talets kontakter med Bagdad imponerade fortfarande på högmedeltidens människor.

Ting verkar vara entydiga, enkla att tolka. Vi vet att medeltidens människor uppskattade muslimska saker för deras skönhet, för kopplingen till Bibelns länder och som exotiska representanter för en annan kultur. Vi ser de främmande föremålen i domkyrkoskatterna som exempel på förbindelser som ökat förståelsen mellan de rivaliserande missionerande religionerna. Men vi ska inte låta oss förblindas av en sådan bekväm och hoppingivande tanke. Tingens biografi kan skrivas mot helt andra bakgrunder.

Det är så lätt att lyfta fram medeltidens gränsöverskridande förbindelser i dagens politiska miljöer. I nuet behöver vi förstå hur mångkulturella samhällen längre tillbaka i historien lyckades förhandla sig till en fredlig samvaro. Våra egna önsningar om fred

får oss att leta efter positiva exempel i det förflutna. Men det för-gångna stretar emot när vi använder det för att konstruera politiska plattformar. Tingen har sitt eget liv och vrider sig bångstyrigt när vi kräver medgörlighet.

Medeltida orientalism – hur myt blev materia

En tydligt förfelad tolkning riskerar vi att hamna i när det gäller de olifanter som infördes till Västeuropa under 1000-talet och fram till 1400-talet. Signalhornen av elefantbetar kan lätt uppfattas som tecken på kulturöverföring från de rika dynastierna inom islam. Men märkligt nog finner man inte olifanter i den högreståndskultur som man odlade bland muslimska ädlingar. Många kristallföremål kom verkligen ur abbasidernas och fatimidernas skattkammare. Det går emellertid att blottlägga ett mer spännande levnadslopp för elfenbenshornen, som ger oss en inblick i kulturernas invecklade kommunikation.

Enligt legenden erövrade Karl den stores paladin Roland signalhornet Olifanten, svärdet Durendal och hästen Veillantif från en arabisk furste. Innan Roland fick sin hjältedöd i slaget vid Roncevalles 778 blåste han i hornet för att frankerna skulle komma till undsättning. Vasallens handlingskraft blev en del av den växande myten om olifanterna. Med ideologiskt ursprung i Rolandssången blev olifanter prestigeobjekt för frälset i Europa. Myten passade väl in i en hövisk riddarkultur. Sången kom till i Frankrike under 1000-talets andra hälft, även om den tidigast kända nedteckningen är från anglo-normandisk miljö vid mitten av 1100-talet. Roland blev sinnebilden för den idealiske riddaren, en modig vasall som skyddade sin herre.

Sambandet mellan sången och hornen blir intrikat. Kopplingen till det mytiska arabiska ursprunget skapade efterfrågan för en ”orientalisk” stil för de olifanter som det världsliga frälset begärde.

Muslimska hantverkare gjorde "exotiska" elfenbenshorn på beställning av normandiska och syditalienska herrar från slutet av 1000-talet. En märkvärdig sammanflätning mellan den karolingiska myten, västeuropeisk hövisk kultur och islams rika verkstäder etablerades. På så sätt uppstod Rolands olifant som en verklig materiell skapelse genom beställningsverk hämtade från muslimskt område. Med tiden donerade ridderskapet hornen till domkyrkorna för sin själs frälsning. Det orientaliska utseendet förstärkte känslan av att de kom från Bibelns miljöer. Myten blev materia i en kulturell loop som svepte från det höviska väst, över sångens öst och sedan tillbaka.

Tingen är inte döda där de ligger i vitrinskåpens snövitkistor. Bruket av dem förändras med tiden. Olifanterna var fysiska påminnelser om vasallskap och trohet, men också ett "bevis" på Rolands sångens äkthet för ett självmedvetet västeuropeiskt frälse. Däremot kan de inte förenklat användas som bevis på integrering av muslimska kulturmönster. En sådan önskan utgår från vår samtids behov av att peka på vänskapliga förbindelser med islam.

Föremål har komplicerade biografier som bara kan skrivas med insiktsfull kunskap. När du lutar dig in över glaset ska du tänka på tinget som en levande varelse. Dimman av din andedräkt som lägger sig på glasets ovasida kanske möts av en pust inifrån.

□ □ □

”VACKLANDE
MELLAN ATT
VARA KULTUR-
MINDEN OCH
KVARDRÖJANDE
POLITISKA
APPELLER STÅR
DE DÅR
I EN KULTURELL
PARENTES.”

När monumenten tjänat ut - minnen mellan sten och ballong

De välhållna stränderna och de många hotellen är i sig ett slags monument över turismen till halvön Istrien i norra Kroatien. Hit söker sig idag de semestersugna från hela Europa. Man har över två hundra tusen bäddar för övernattnig – det motsvarar i grova tal hela regionens befolkning. Att färdas hit från Wien, München och Milano handlar om ett par timmars körning. Charterflygen landar tätt. Kusten är inbjudande med klart och rent vatten; inlandet är sagoliknande med sina böljande kullar, lummiga dalar och pittoreska bergsstäder. Här finns byggnader och lämningar som knyter an till medeltiden och antiken. Tacksamt nog har spåren av det förflutna vare sig utplånats av rikedom eller utveckling. Istrien var fram till självständigheten 1991 en ganska eftersatt del av det kommunistiska Jugoslavien.

Vad turisterna erbjuds i inlandet – och merendels finner – är en blandning av de små städernas civilisation, och spåren av en ålderdomlig folkkultur. Att upptäcka Istrien, är att lära känna sig själv, som det heter i marknadsföringen: "We invite you to return to nature in search of tranquility, an opportunity to discover your true self. Istria, that tiny subcontinent below the Alps, immersed in the Mediterranean, is perhaps the

right choice for you.” Identitet tillhandahålls här – lätt åtkomlig för var och en som söker en förankring i det förflutna, det halvt förfallna och ekologiskt riktiga.

Men för invånarna ställer sig situationen något annorlunda. Det här är samtidigt en region med spår av kommunismens triumf, alltså proppfull av minnesstoder och andra påminnelser om en totalitär stats närvaro. Som sådan inbjuder den varken till identifikation eller sublimes naturupplevelser. Vad gör man så idag med monument som tjänat ut, när regionen Istrien vänder sig utåt, mot Europa? I de delar av Kroatien som drabbades värst under 90-talets krig har partisanmonument välts omkull, slagits sönder eller sprängts bort. Där blev de återigen fyllda med ideologiska budskap och därför till smärtsamma påminnelser. På de platserna fanns det inget utrymme för Tito- eller Jugo-nostalg. Men Istrien förskonades från kriget och här blev man alltså tvungen att hitta en vardaglig praktik för hur monumenten, från en tid som verkligen inte inbjöd till turism, skulle hanteras. Vacklande mellan att vara kulturminnen och kvardröjande politiska appeller står de där i en kulturell parentes. Tveksamheten inför dessa monument förenas med nyfunna strategier för att återknyta till ett förflutet i harmoni med samtiden.

Istriens hjärta

Precis mitt på halvön Istrien ligger den lilla staden Pazin. Medan andra städer har en milt sagt växlingsrik historia tiderna igenom, finns här en överblickbar kontinuitet eftersom den varit residensstad. Från tidig medeltid fram till slutet av första världskriget, då dubbelmonarkin Österrike-Ungern ännu styrde över halvön, kallades staden Mitterburg. Herrarnas språk var tyska, bondebefolkningen och flera av stadsinnevånarna var slaver och talade en kroatisk dialekt. Här var regionens administrativa, bildningsmässiga och militära maktcentrum beläget. Under mellankrigstiden kallades staden Pisino

och lydde under Mussolini – herrarnas språk blev då italienska. När tyska Wehrmacht efter Mussolinis fall ockuperade Istrien, hade den sitt lokala högkvarter här. Och när slutligen Titos partisaner erövrade staden gjorde man processen kort med ockupanterna och ett par hundra av dem kastades ner i den djupa klyftan Pazinska jama, som ligger invid den mäktiga borgen. Idag är staden fortfarande regionen Istriens administrativa centrum med den kroatiska flaggan vajande vid sidan av stadens vapen. Här har man som i alla centra också plikten att vårda historien.

Staden har vuxit upp under beskydd av den medeltida borgen Kaštel. Den står där avvisande med kraftiga stenmurar, små fönster och stenlagd borggård. Den ger en aning om feudala herrars styre, blanka vapen och hårda skatter – långt före partisanstriderna. Senast den fungerade som fängelse var 1945 när partisanerna erövrade staden. Borgen ligger precis vid kanten av klyftan, vars botten 130 meter ner man snarare anar än ser när man lutar sig ut över balustraden. Numera är borgen inte längre residens utan säte för stadens museum och för de etnografiska samlingarna över Istriens folkkultur. Bara genom att kliva in genom den gallerförsedda porten är som att förflyttas till en annan och mycket händelserik tid.

Frihetstorget

Mitt i det pulserande stadslivet ligger det modernistiska Frihetstorget, Trg slobode, med tydliga inslag av 50- och 60-talen. Torget heter så därför att det rymmer en minnespark med dussintalet byster och statyer över bemärkta frihetskämpar och politiskt betydelsefulla personligheter från Istrien. Det centrala granitmonumentet föreställer en halvt naken arbetare med mycket muskler och armarna höjda i kampställning. På postamentet står att läsa: SMRT FASIZMU – SLOBODA NARODU "Död åt fascismen – frihet till folket" (en av de mest slitna fraserna i Jugoslavien, som i bekvämlighetens namn

brukade förkortas SFSN). Torget är i sin tur omgivet av funkisbyggnader i grå betong. Ett av dem rymmer varuhuset, i andra hus finns stadens viktiga affärer och ett minnescentrum med inomhus-hall för diverse samlande arrangemang.

Det mest slående med den här minnesparken, är att den mitt i vimlet står både övergiven och illa underhållen, som om den långsamt vore på väg att bli en modern ruin. Om man vill minnas, kanske det inte är hit man går för att göra det. Folk skyndar till affären och arbetet, pensionärer rastar hunden och besökare tar genvägen till parkeringsplatsen. På några slitna bänkar i skuggan, vänder skolungdomar ryggen åt de heroiska gestalterna, mer upptagna av varandra än historien. Stålvajrarna till de traditionella tre flaggstängerna av järn – en för Partiet, en för Jugoslavien och en för Republiken – hänger rostiga av bristen på användning. Inga blommor, inga kran-sar med hälsningar från gamla kämpar eller stadens dignitärer.

Det utgår en attraktionskraft från de bortvända monumenten. Kanske kommer de en gång att ses som lika gåtfulla som Påsköns stoder? De är lämningar från ett mycket närmare, men på liknande sätt stelnat, absolutistiskt system. Idoler som visserligen inte var gudar, men som var exemplariska, inkarnationer av hjältemod och seger – jämsides med offer och lidande. De är ting, byster i sten och brons som en gång tilltröddes kraften att hålla samman en stat genom att representera alla de döda som föll i kampen mot dess fiender. Det var förstas lokala söner och döttrar man förlorat, men som blivit invigda till offer för något högre – tragedin förvandlad till triumf.

Den värld från vilken de talar är på bara femton års avstånd, men ändå avlägsen som om den var från en annan epok. Tiden har passerat det nya rike som använde dem som tecken på sin seger och sin makt. Trots sin centrala placering verkar minnesmärkena på det viset försatta i karantän, inskrivna i en kulturell parentes –

främmande kroppar i en stad med ett mycket annorlunda politiskt system. Andra monument – byggnader, kyrkan, borgen – representerar sig själva utan att behöva utnyttja inskriptioner och datum.

Parken ställer frågor om hur beroende minnet egentligen är av sin samtid för att alls fortsätta att vara ett minne. Historien skrivs som bekant alltid av segraren, men vem är idag segrare? Knappast längre Jugoslavien, långt mindre de fascister som stred mot kommunisterna! De kan svårligen fungera som exempel på Istriens lokala hjältar – dem har man annars goda skäl att åberopa nu när regionen söker sin identitet med hjälp av det förflutna. Resultatet blir att de står kvar, blickande tomt ut i stadsbilden.

Över bröstet på folkets hjältinna Olga Ban har någon sprayat ett anarkistiskt A och samma symbol täcker Ivan Matetic-Ronjgov som dessutom har fått ögon, öron och mun övermålad med vit färg. En annan folkhjärte, Guiseppe Budicin Pino, har dekorerats med ett nationalistiskt U i pannan och på postamentet står det utskrivet Ustaša. Doktor Matko Laginja har ett tuggummi uppkört i vänster näsborre och hjälten och den store antifascisten Vladimir Gortans har fått örat igenkorkat. En annan byst bär inskriptionen Komunjare – kommunistjävlar.

Segern som försvann

Vilken historia blir alls tillgänglig? Under andra världskriget var den istriska civilbefolkningen utsatt för exempellösa bestialiteter från såväl ockupationstrupperna som, omsider, de segerrusiga partisanerna. Det har gjorts beräkningar som antyder att hälften av regionens invånare flydde över gränsen till Italien, lämnande hus, boskap och grödor bakom sig. Att råka ut för Titos partisaner efter den italienska och senare tyska, fascistiska terrorn var inget avundsamt alternativ. Ordet befrielse blev snart nog tomt på substans.

En man i 60-årsåldern kommer fram och tittar misstänksamt

på mig där jag står och tar bilder. ”Vetenskap är ideologi och bara i tjänst hos de härskande”, säger han förnumstigt och raljerande efter att jag presenterat mitt intresse och mitt yrke. ”Det kan inte vara folk i allmänhet som har glädje av det ni skriver utan era kollegor och ni själv. Ni är bara en av alla herrar som har kommit, den ena efter den andra och lärt oss vad vi skulle tycka och tänka. Det ni tittar på är en del av det. Varför inte lämna oss i fred?”

Minnet som kunde ha fått en fristad blev överlagrat med ideologi. Står inte bysterna som erinringar om herrarnas och de intellektuellas förräderi, just genom att blockera det förflutna? Vidden av den minnesförlust som han antyder är ofantlig. Striderna under andra världskriget var nämligen den samlande myten inom Jugoslavien – alltsedan 1945 fram till upplösningen 1991. Alla motsättningar mellan folk och delrepubliker inom federationen försvann i ljuset av Titos bländande triumfer över fascisterna. I skolorna, genom populärkulturen, seriemagasin, filmer och tv-serier hade befolkningen fått sig till livs historier om den ärofulla kampen för frihet. Fortfarande kan flertalet invånare med skolgång under 80-talet, räkna upp den första, andra, tredje – ända upp till sjätte offensiven mot tyskarna.

Runt omkring statyerna här på Frihetstorget flockades årligen människor – kvinnor och män – som kunde fylla ut lakunerna i de stora berättelserna med egna minnen. Genom minnesceremonier och ritualer på bemarkedagarna kom de lokala händelserna att fogas in i den större historien om staten.

Det var frånvaron av detta djupt inpräglade minne som bysterna här på torget påminde om. Mer än ett decennium efter regionens och Kroatians nyvunna självständighet, hade minnena förvandlats från en statsbärande dramatisk historia, till berättelser från en värld många visserligen upplevt, men blott via omvägar kunde anknyta till.

Men monumenten stod kvar. De var inte förflyttade till en särskild temapark – så som har skett i Budapest, där flertalet av bysterna från kommunisttiden står och tittar på varandra på ett industriområde i

stadens utkant. Inte heller hade de förstörts, som i de delar av landet där kriget dragit fram under 90-talet. I stället hade de glidit in i denna kulturella gråzon, fortfarande väntande på ett avgörande. För kulturminnesvården och museifolk kom de att utgöra ett dilemma eftersom de varken skyddas av lagstiftning eller av sina artistiska kvaliteter – blott sällan är detta vacker konst. Och i folks vardag började andra ting dyka upp som mer hanterbara uttryck för den egna identiteten och historien.

Den inre koloniseringen

Som i de flesta regioner i dagens Europa, håller man också i Istrien på att kolonisera sig med det egna kulturarvet. På det etnografiska museet i Pazin byggde man en flitigt besökt utställning, som visade hur lokala turistsouvenirer förändrats över tid. Från att ha bestått av snäckramar och brunbetsade ibisfåglar med näbben upp och ortnamnet inristade på sockeln, handlar de idag nästan blott om det typiska för den istriska bondekulturen. Tillbringare för vin, maträtter, skörderedskap och det egenartade flöjtinstrumentet som påminner om vår medeltida skalmeja. Och besökarna till utställningen var merendels från omgivningarna, souvenirerna återfanns mest i de egna, de istriska hemmen. Den historia man kan ta till sig handlar om "landet längesen".

Liknande processer går att följa i regioner utanför Istrien – ofta då som avskärmande manövrer i globaliseringens tid. Men här har man tvärt om en befogad längtan efter att anknyta provinsen till det imaginära Europa, att avlägsna sig från Balkan och den kommunistiska stämpeln. Uttrycken för detta är både oväntade och pekar på stor uppfinningsrikedom.

Jules Verne Club

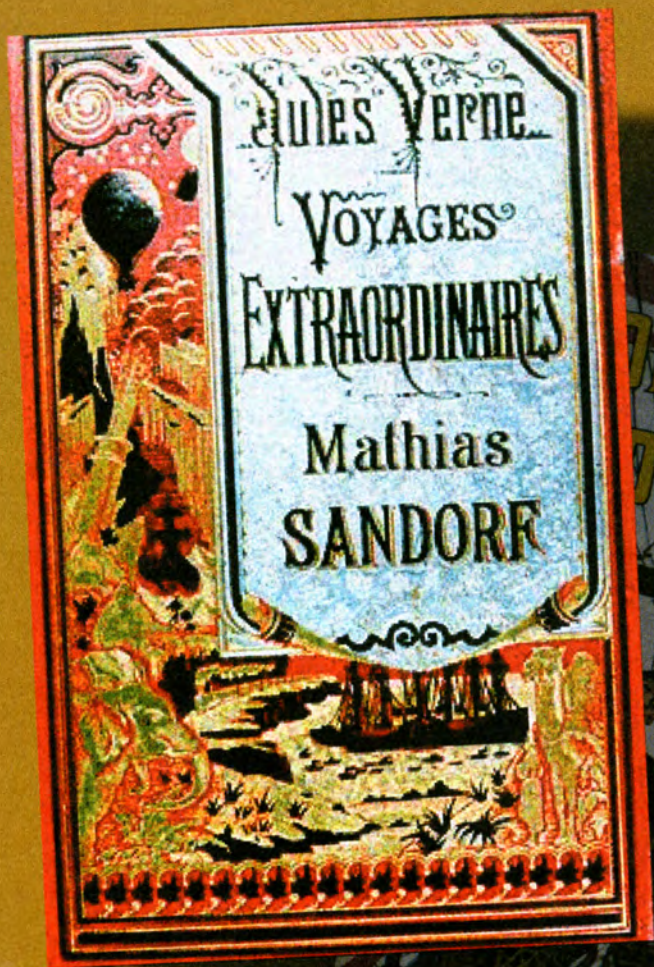
Vid sidan av sina spektakulära romaner om teknik och nya upptäckter skrev den franske författaren Jules Verne också om äventyr med viss politisk underton. 1885 kom boken Mathias Sandorf – en slags sentida efterföljare till den långt mer berömda romanen av Alexandre Dumas,

Greven av Monte Christo. Hjärten är en ungersk ädling som konspirerar mot Habsburg och vill inleda en folkresning i sitt hemland. Romanen börjar i Trieste, där Mathias Sandorfs ädla planer kommer till korta genom diverse skurkars ingripande och han blir fångslad av den österrikiska polisen. Tillsammans med sina två försvurna förs han i en knarrande kärra upp i bergen till fästningen Kaštel i Pazin. Härifrån lyckas han fly under ett våldsamt åskväder, klättrande utefter åskledaren ner i avgrunden Jama. Där flyter en stark underjordisk ström, som efter diverse fasor spolar upp flyktingarna på stranden av Limski kanal – Limfjorden – nära kuststaden Rovinj. Mathias Sandorf ensam lyckas efterhand ta sig vidare och resten av äventyret utspelas på olika platser vid Medelhavet.

Att Jules Verne förlade den dramatiska flykten i sin bok till Kaštel och den djupa Jama berodde på att han sett ett vykort med bilder därifrån. Han hade också läst om det håliga karstberget i Istrien med dess många grottor i en fransk reseskildring. Någon hemlig förbindelse ut till kusten existerade dock varken då eller nu – något som på intet sätt hindrade hans fantasi och sinne för dramatik.

År 1998 bildades en Jules Verne Club i Pazin. Turistchefen och en lokal journalist var några av eldsjälarna bakom projektet men uppslutningen blev snabbt stor. Målet var att odla arvet efter den store författaren och hålla berättelsen om Mathias Sandorf vid liv. Sålunda har man byggt ut kontaktnätet till andra klubbar – främst i Frankrike – och också varit på besök i hans hemstad Nantes.

På Jules Verne-dagarna, som 2005 inföll 20 - 26 juni, lever staden och berättelsen upp sida vid sida. Uppstigning i luftballonger, påminnande om Jorden runt på 80 dagar, ordnas från Pazin. På Kaštel spelas scener ur rättegången mot de sammansvurna upp – framförda av folk i tidsenliga uniformer. Mathias Sandorf och hans medfångar färdas över bergen i en skrinna förspänd med två hästar. Det anordnas en äventyrsresa i Sandorfs fotspår ut till

kusten. Från den nybyggda gångbron över Jama, anordnas bungy-jump. Åskådarna kommer dit via den nydöpta Jules Verne gatan som leder fram till borgen. Dagen rundas lämpligen av genom att på ortens matställen beställa en speciell Jules Verne Pizza. Över hela Kroatien har man utlyst en teckningstävling på temat Mathias Sandorf. Konstverken ställs ut i den skola som bär namn av den legendariske antifascistiske hjälten Vladimir Gortan – priser delas ut.

Det här är ett evenemang som bara växer i omfång. Det kan också påräkna kulturstöd från det regionala styret. På kort tid har det skrivits in som ytterligare en del av den istriska kulturen – jämsides med folkmusiken, positävlingar på den lokala dialekten, kurser i den medeltida (glagolytiska) kyrkoskriften, den moderna folkrockgruppen Gustafi och filmfestivalen i den fantasieggande staden Motovun, där för övrigt både Bibbi Andersson och Erland Josephson suttit i juryn. Kreativiteten när det gäller att skapa en kulturell profil åt regionen tar sig många uttryck.

Kulturell nedbrytning

Vad exemplen från staden Pazin visar är att minnen är något mycket föränderligt och påverkbart. Människors erinringar från andra världskriget och partisanstridernas offer är inte längre en del av en officiell minnes- och kulturpolitik. Den jugoslaviska staten såg på det förflutna som om det var något man verkligen kunde tillvälla sig kontrollen över. Som samlingar vårdade av en noggrann arkivarie.

Monumenten ställde inga frågor. De var kulturella utropstecken med anspråk på att vara sanning och den skulle gnuggas in som en läxa. Den handlade om gott och ont, om vän och fiende och kunde fungera som en vägvisare mot framtiden. De känslor som krigets tragedier fört med sig stramades åt, förädlades och gjordes upphöjda. Sorgen, fasan och förtvivlan kan idag svårligen åter beredas plats. Hur skall man då minnas det man verkligen varit med om? Privat, i grupper och i familjer?

Det verkar finnas gott om sådana här områden av kulturen som är nästan självförstörande. Minnen som är påbjudna, sanningar som behöver makt bakom sig för att övertyga hör hit. När människor har rätten och möjligheten att välja vad de skall komma ihåg – ja då glömmet de gärna, då förvränger de fakta, sentimentaliserar och fyller det förgångna med känslor som handlar om dem själva och deras värld. Minnet är aldrig ett arkiv utan en samling fakta som oavslutligen stoppas in i nya meningsstrukturer. Det är först när man kan få frihet att frisera det förflutna som det kan skapa mening i det egna livet. Det flexibla består medan det förblivande förgår.

Jules Verne-dagarna i Pazin kommer heller inte att erövra platsen av en korrekt historia; minnena från andra världskriget kommer aldrig att trängas undan av fiktionen. Men efterhand kommer det att finnas folk som minns de första ballonguppstigningarna, de ”riktiga” filmfestivalerna, den gamla folkrocken. Den fördel de kulturyttringarna erbjuder är att de lämnar utrymme för kreativitet, fantasi och det personliga. Efterhand kommer sannolikt också monumenten på Frihetstorget att ta sig ut ur den kulturella parentes där de nu står och åter bli erinringar om den tragedi som det andra världskriget innehöll. Men det sker först när påbudet och ideologierna tonat ut och de kan skrivas in i det skapande meningssammanhang som heter kulturarv och minnen från en länge sedan svunnen tid. □ □ □

...T SETT HAR PLATTFORMEN EN NÄRA SLÄKTING I LÖVKOJAN, EN VARIANT AV PLATTFORMEN SOM OFTA BYGGES
...DÅR SEDAN EN PLATTFORM BYGGES SAMT FÖRSÄGS MED SKYDDANDE RÄCKE OCH EN TRAPPA. EFTER
...DÅR SEDAN EN PLATTFORM BYGGES SAMT FÖRSÄGS MED SKYDDANDE RÄCKE OCH EN TRAPPA. EFTER
...VÄRDER TÄNÅ ÄR HAR MÅNGA TÄNKER SIG SOM DEN EGENTLIGA TRÄPKOJAN. PLATTFORMER HAR HAR UTVE
...TÄN EN BYGGKONSTRUKTIONER AV DENNA BYGGNADE OCH BESKÄRER OCH EN TRAPPA OCH EN TRAPPA
...OM EN NY BALKONG ELLER ETT NYTT RUM SKA BYGGAS URÅUS OFTA ATT NÅGON ANNAN DEL AV RUM, INTE BAR
...KRAVET OFTA DIPLOMATI BAREN EMELCAN, FINNS DET BAR

TRUCK NUMBER

24

”DESSA STUDIER
HAR FINURLIGT
KOMMIT ATT
BERÄMNAS
GARBAGEOLOGY
ELLER MERA
VETENSKAPLIGT
KORREKT:
GARBOLGY.”

Motionsloppet Sankt Hans Extreme på gamla soptippen på St Hans Backar.
Foto: Ingemar D Kristiansen. Sydsvenskan Bild Malmö.

Monte Composti

Strax norr om Lunds stadskärna breder ett rekreationsområde med branta kullar ut sig – Sankt Hans backar. I öster ansluter Sankt Hans park, som fullgör rollen som stadsdelens gröna lunga. Parkerna är namngivna efter Sankt Hans källa, vilken frekventerades av stadens medborgare vid midsommarfirandet under 1700-talet. Våra anfäder skulle emellertid förundras över nejdens nuvarande gestaltning och den storslagna vyn över Lund från krönet, hela 86 meter över havet. Landskapet är i själva verket inte modellerat av någon nyck från inlandsisens framfart, utan är av betydligt yngre datum. Backarna anlades under slutet av 1960-talet efter ritningar av Robert Montan, som ett led i avvecklingen av den gamla kommunala soptippen och med hjälp av schaktmassorna från miljonprogrammets bostadsbyggande. Lundahumorn döpte raskt höjden till det fyndiga namnet Monte Composti, vilket leder till helt andra tankar än fromma helgon och rofyllda lundar. Under den gröna ytan lurar kanske en olustig hemlighet, möjligtvis något att gräva djupare i?

Studium av avskräde

Arkeologer tillhör dem vars profession i stor utsträckning består i att undersöka "utlevad" kvarlåtenskap, det vill säga ting och sammanhang som en gång i tiden avfärdats och glömts bort, i ett försök att uttyda historier från en svunnen tillvaro. Sällsynta är de fall då våra forna lämningar ger oss ögonblicksbilder av ett stycke infrost dåtid, snarare är det frågan om kastade, tappade, deponerade och försummade föremål och övergivna hem. En verksamhet vilken närmast kan beskrivas som att vada runt på en anrik avstjälpningsplats och källsortera materialet.

Med samma metodik har det vuxit fram en disciplin som arbetar med samtidsarkeologiska perspektiv och undersöker det avfall som producerats under det moderna samhällets era. Antropologen William Rathje är en av pionjärerna som år 1973 startade the Garbage project vid University of Arizona. Efter att initialt ha skickat sina studenter huvudstupa i soptunnor och sopbilar, kom regelrätta grävande undersökningar att företas på amerikanska soptippar. Dateringarna på depositionerna sträcker sig endast mellan 15 och 50 år tillbaka i tiden (räknat från år 1992). Dessa studier har finurligt kommit att benämnas Garbageology, eller mera vetenskapligt korrekt: Garbology. Det saknas en svensk beteckning och förslagsvis kunde kanske soptipps- eller avfallsarkeologi duga. Visserligen ingår avfallsstudier i den traditionella arkeologin, men termen "skräparkeologi" kan ge felaktiga associationer.

Sopornas utsagor

Studier av sopor rymmer så mycket mera än en fascination över vad som kan grävas fram ur avstjälpningsplatsers innanmäte. Garbologin ger oomkullrunkeliga fakta via sin metod att sortera, kvantifiera och statistiskt sammanställa stora mängder avfall. När sedan sakförhållandena ställs mot människors föreställningar, uppstår värdefulla insikter i mänskligt beteende och förhållningssätt. Att upplysa och bekämpa dessa moderna myter ingår som ett led i att nå en mer hållbar utveckling av resursutnyttjandet i samhället och att öka kunskapen om tillvägagångssätt för renhåll-

ning. Genom att Gallupundersöka människors uppfattning (USA, 1990) om vad de tror kan vara problematiska sopor och ställa svaren i kontrast till de faktiska premisserna, visar garbologerna att det förekommer rena folksägner om det monstruöst växande sopberget. Det som man främst trodde fyllde soptipparna till brädden var snabbmatsförpackningar, polystyren och engångsblöjor. I verkligheten utgjorde dessa kategorier endast 1,5 % av de studerade soporna. Man kan med lätthet tänka sig att den sistnämnda produkten innehåller tre "tabun" inom den allmänna uppfattningen: det är slösaktigt med engångsartiklar, det äräckligt med mänskliga fekalier och det är hotfullt när något ur barnens värld befinner sig på ogästvänliga platser. Plaster ansågs också vara ett gissel, men i antal stod alla möjliga föremål, från utensilier till skumplast, för 20-24 %, och hoptryckt på soptippen för endast 16 % av volymen. De tillfrågade var emellertid helt aningslösa om att "hederligt" papper stod för mer än 40 % av det undersökta avfallet, varav alarmerande 13 % av den totala volymen bestod av dagstidningar, trots en till synes etablerad återvinning.

En annan modern myt är att det förekommer en omfattande förruttelse inuti soptipparna. Sanningen är att tipparna förfärdigas på sådant sätt, att förorenat vatten förhindras att tränga ner till grundvattnet och att soporna överhöljs direkt med jordmassor för att minimera stank och kolonier av skadedjur. Detta system med "landfills" medför snabbt en syrefri miljö, vilket ger begränsade möjligheter för mikroorganismer att bryta ner avfallet, och det kommer snarare att mumifieras. Vid undersökningarna kom därför organiskt material att utgöra hela 40-52 % av den totala fyndvolymen. Och nedbrytningstakten är mycket långsam – femtio år gamla tidningar var fortfarande läsbara och matresterna var lätta att igenkänna och artbestämma.

Tippens anatomi

Renhållningens historia är fascinerande och väl värd att skildra i ett långtidsperspektiv, men i detta sammanhang inskränks berättelsen till att återge Monte Compostis levnadslopp. Platsen för den kommande soptip-

grävt ner sina sopor bland övergivna husgrunder och bakgårdsplotter. Sedan har utjämningslager raskt påförts för att bereda plats för nya byggnader och andra aktiviteter. Just dessa bärlager för nya hus jämte uppfyllningar och utjämnningar av marken utgör lejonparten av de tusentals enskilda medeltida kulturlager som undersökts i staden. Släktskapet med soptipparnas system av "landfills" är uppenbart. Med tiden har denna kompost nått en mäktighet av drygt sex meter i den centrala delen av staden, direkt väster om Stortorget. Detta kan med lätthet beskådas i det utsnitt ur kulturjorden som går under namnet Kulturpelaren, vilken ingår i Kulturens medeltidsutställning. Det enskilt största fyndmaterialet, som vid större arkeologiska undersökningar kan räknas i ton, är matavfall i form av djurben. Dessa är ett ovärderligt källmaterial från ett sedan länge bortglömt vardagsliv, som vi i princip inte har en enda textrad om.

Monte Compostis hemlighet

Vad kommer vi då att hitta om spadarna sätts i Sankt Hans backar? Vad ruvar den väldiga Monte Composti på för väl förborgad hemlighet under de mörka jordmassorna? Föga förvånande lämnar soptippar ringa skriftlig och bildmässig dokumentation efter sig. Det är platser som sällan skildras i episka dikter eller blir fångade i semester- och familjealbum. I Stadsbibliotekets Lundasamling återfanns emellertid ett guldorn i researcharbetet, en artikel från tidningen *Arbetet*, vars journalist besökte tippen en dag i juli 1965. I intervjun berättar verkmästare Ivan Malmkvist om verksamheten. Dagligen tas omkring 16 lass med hushållsavfall emot och andra stora "kunder" är industrierna med Tetra Pak och Åkerlund & Rausing i täten. Även privatpersoner kommer till tippen med sitt avskräde. "Folk kan komma hit och vräka av sig hela möbleman", säger verkmästare Malmkvist. På grund av den stora byggnationen i staden var det inga problem med tillgången av schaktmassor för

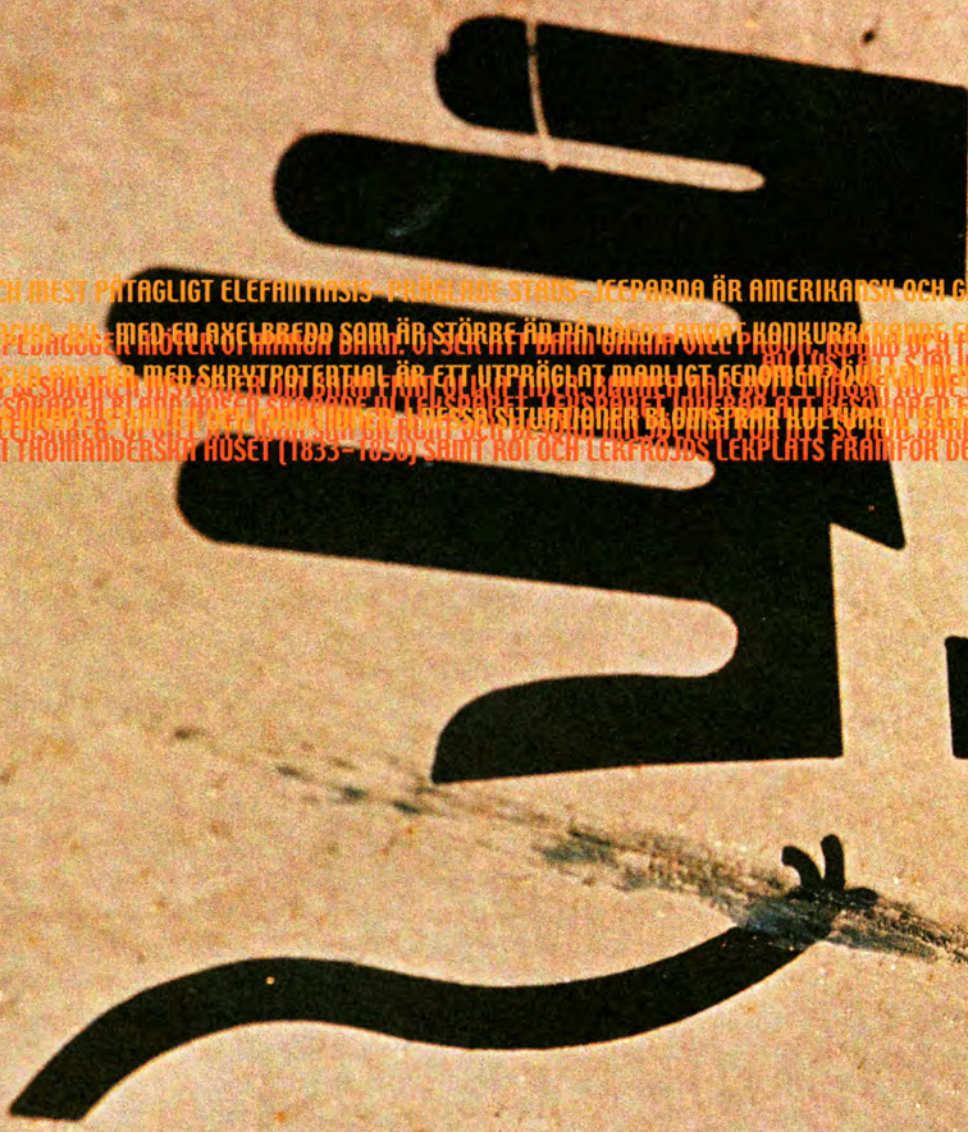
den dagliga övertäckningen. Tänkvärt är också att det som en gång hamnat på tippen inte under några omständigheter fick tas därförån, inte ens av anställda, vilket noga poängterades.

Detta innebär i teorin att cirka 60 kubikmeter hushållssopor jämte industriavfallet och några utdömda möbeluppsättningar arvegods, skulle kunna återfinnas i dagsfärska fyndförande lager mellan horisonter av täckjord. En sådan arkeologisk fornlämningslokal vore om än inte av samma prakt som Tutankhamuns gravkammare, så åtminstone av samma dignitet! Det krävs ingen större fantasi för att inse vilken kunskapsbank till kulturhistoriskt vetande det skulle innebära att kunna följa en populations vardagliga sociomateriella förändring på en dag-för-dag-basis.

En annan aspekt, förvisso av mera symbolisk karaktär, är att även de jordmassor som använts för övertäckning skulle innehålla intressanta fynd. Byggnationen var under 1960-talet omfattande också inom det medeltida stadsområdet, vilket medför att åtskilliga kubikmeter kulturlager hamnat på tippen. Därmed har de medeltida lundabornas avfall kommit att förena sig med våra moderna sopor till en sista vila bland Sankt Hans backar.

Slutligen, kommer framtidens antropologer och arkeologer att prisa Sankt Hans backar som ett ymnighetshorn att ösa ny och anmärkningsvärd kunskap ur om 1900-talets kulturella mönster? Eller blir högarna som många andra helgedomar skändade av plundrande antikvitetshandlare som förser marknaden med tidsinkaplade klenoder från plastålderns späda barndom? En sak är i varje fall helt säker: det som är skräp idag, är guld imorgon. □ □ □

DE STÖRSTA OCH MEST PÅTAGLIGT ELEFANTIASIS-PRÄGLADE STADS-JEEPARDER ÄR AMERIKANSK OCH GÅR
ELEFANTIASIS-PRÄGLADE OCH MED EN AXELBREDD SOM ÄR STÖRRE ÄN DEN VÄRST AV ÅR FÖR KÄRRETTEN
LEKPLATSEN I THOMANDERSHUSET (1835-1850) SAMT ROT OCH LERFROJDS LEKPLATS FRÄMFOR DET

"EN DRUKRAFT
KAN VARA ETT SLAGS

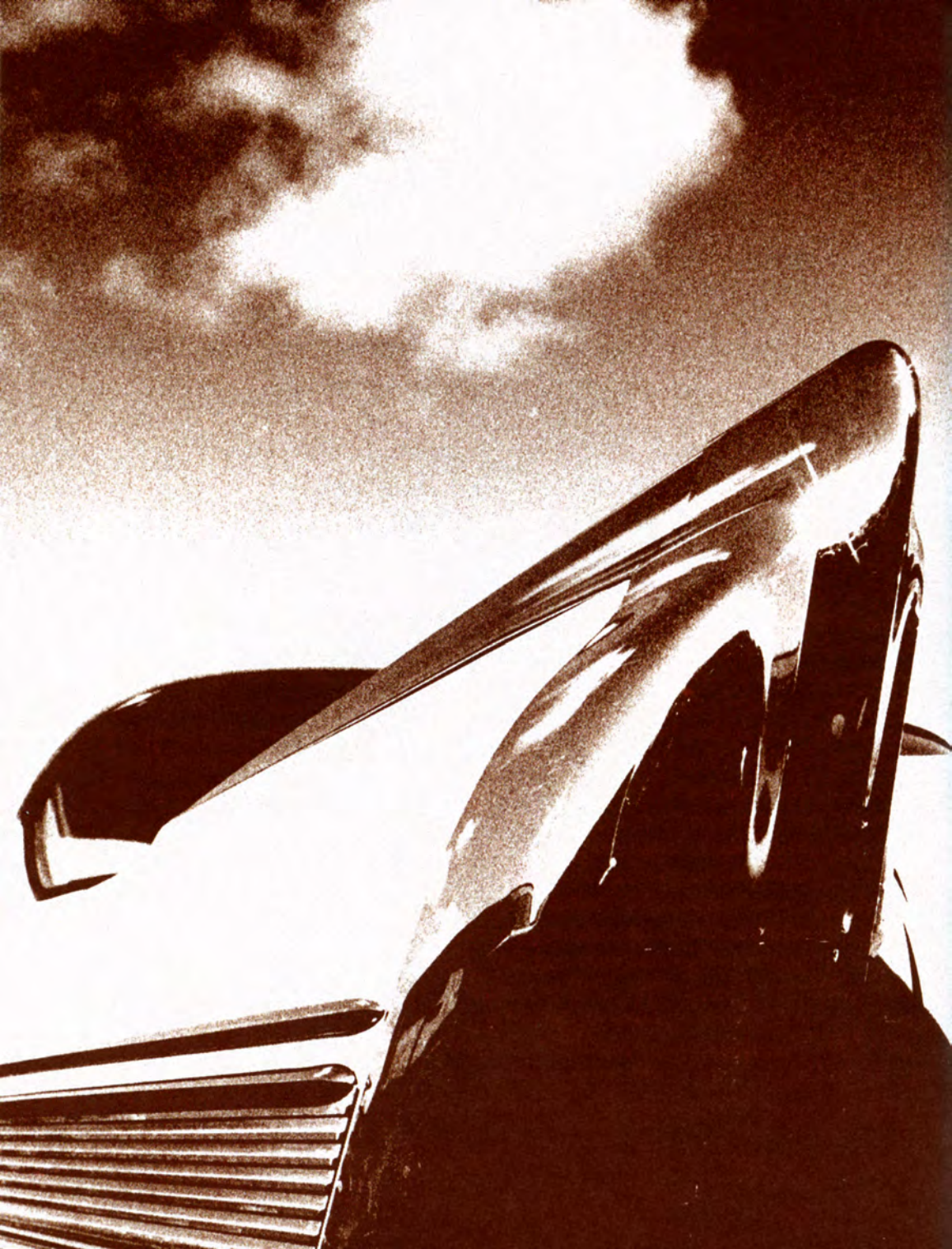
JOAKIM VON ANKA

SYNDROM SOM FÄR

INDIVIDER ATT

AGERA HAGALET."

ELECTRIC
S OCK HAZARD
EHIND DOO

Extra allt

Under senare år har en rad bilfabriker dykt upp som syftar till att skapa en ny roll för industrin. I USA har Fords River Rouge-fabrik byggts om under ledning av arkitekten William McDonough. I Tyskland har Volkswagen byggt sin så kallade transparenta fabrik Die Gläserne Manufaktur i Dresden. Volkswagen vill integrera industrin med stadens folkliv och kultur. Industrin ska bli rumsren och attraktiv. Dessa initiativ kan ses som del av den bredare omvandling av Västvärldens industri som jag kallar för Industrial cool. Vid Fords fabrik har man satsat på att designa om tillverkningen för att bli så ekologiskt hållbar som möjligt. Det är en grön industriell revolution man vill få till stånd genom att satsa på återanvändning av material, energisparande och respekt för fabriken närmiljö. Det är ett lovvärt initiativ till att skapa en produktion som man slipper skämmas för i framtiden. Men det finns en sida av det hela som jag har svårt att bortse från. Oavsett hur humant och miljömässigt hållbar produktionen än är i dessa fabriker uppstår en paradox om inte bilarna som produceras där lever upp till samma krav. Och så är inte fallet idag. I dessa satsningar på människor och miljö tillverkas istället produkter som öppnar för associationer mot något vi kan kalla för kulturell elephantiasis.

Stort och mycket

Elefantiasis innebär att vissa kroppsdelar växer och blir groteskt stora. Att något blir orimligt stort och överdimensionerat kännetecknar därför också kulturell elefantiasis. Det handlar då om prylar, teknik och det vi väljer eller förmås att konsumera. Dessutom är det inte fråga om någon sjukdom i medicinsk mening, utan om en form av anomalier som kännetecknas av att onödigt mycket kraft och resurser används i ett visst sammanhang. Fenomenet är brett och svårgripbart, och det har många orsaker och karaktärsdrag. Min avsikt här är inte att definiera begreppet, utan att använda det som ett analytisk redskap som öppnar för tankar, associationer och diskussion kring frågor om överflöd och vad som anses vara normalt och lagom.

Kulturell elefantiasis förekommer såväl på individuell som på kollektiv nivå. Dess credo är "bättre för mycket än för lite". En drivkraft kan vara ett slags Joakim von Anka-syndrom som får individer att agera hagalet. Det kan grundas i vardagliga valsituationer där man i butiken lockas att köpa tre läskflaskor istället för en eftersom styckpriset då blir lägre. Det kan baseras på behovet av att jämföra och mäta sig med andra, av föreställningar om att något som för närvarande inte behövs ändå kan vara värt att skaffa för att det kan vara bra att ha i framtiden. Men betydelsen av kulturell elefantiasis blir tydligast i samband med tekniska prylar och de sätt varpå vissa av dem av olika anledningar blir tydligt överdimensionerade. Låt oss därför ta utgångspunkt i några konkreta produkter och några olika tekniksatsningar för att visa på aspekter av detta mångfaceterade fenomen. Vi börjar med bilarna.

Monster på hjul

I stort sett vartenda bilföretag ska idag ha sin egna SUV (Sports Utility Vehicle) i sortimentet. En biltyp som i Sverige ofta går under namnet stadsjeep. Dessa energislukande modeller, inspirerade av terräng- och militärfordon, är konstruerade för att klara körning under svåra

förhållanden. Men de rullar i första hand runt på storstädernas gator, där möjligtvis ojämnheter är det enda hinder som behöver forceras. Ändå har fler och fler lockats att köpa Volvos XC90, BMWs X5 eller Volkswagens Touareg. Genomslaget för denna typ av fordon är ett tydligt exempel på kulturell elephantiasis.

Vilka är då anledningarna till succén? En kombination av lyckad marknadsföring från företagets sida och ett behov eller begär som uppstått hos dem som köper och använder bilarna. Biltypen signalerar kraft, status och ger ett imponerande intryck bland Golfar och Fiester. De marknadsförs som säkra, varför barnfamiljer kan välja dem för att värna om sin familj i trafiken. För fotgängare som hamnar i vägen för dem är de dock farligare än de flesta andra personbilar.

En av de största och mest påtagligt elephantiasis-präglade stadsjeeparna är amerikansk och går under namnet Hummer. Det är en omkonstruktion av militärfordonet HUMVEE för civilt bruk. Den marknadsförs som en riktig macho-bil, med en axelbredd som är större än på något annat konkurrerande fordon. Muskelknuten och one liner-politikern Arnold Schwarzenegger är en av fordonets vänner. Är det så att denna typ av tekniska prylar med skrytpotential är ett utpräglat manligt fenomen? Överdimensionerad teknik hittar man ofta i närheten av män som, för mer eller mindre intresserade vänner och bekanta, stolt redogör för dess kraft, storlek och funktioner. I dessa situationer blomstrar kulturell elephantiasis. Men den förekommer även i andra situationer där kvinnor traditionellt sett har spenderat åtskilliga timmar. Vi går ner i tvättstugan.

Skrynkeldödaren

I ett stort antal svenska flerfamiljshus från mitten av förra seklet finns en monstruös maskin i källarvåningen. Den består av ett tungt kugghjuls- och kedjedrivet maskineri samt två gigantiska stenplattor som skiljs åt av en rad trärullar. Maskinen, en

stenmangel, är konstruerad för att eliminera skrynklor och veck på lakan och andra textilier.

Stenmanglarna, som under årtal brukades av kvinnor, används inte längre särskilt frekvent. De är i hög grad ett minne av den tid då tvätten var den tyngsta hushållssysslan och där man kokade, bankade och manglade på ett sätt som man idag har svårt att föreställa sig när man tankspritt laddar och tömmer tvättmaskiner och torktumlare mellan barnmatning och teve-tittande.

Stenmangeln i källaren är ett exempel på att kulturell elefantiasis inte är något nytt fenomen. Den uppkommer i olika sammanhang, i olika tider och den döljs ofta bland vanor och i vardagens oansenliga rutiner. Sådär, mer eller mindre retrospektivt, kan man dock förundras över att ett sådant gigantiskt maskineri används för att få mjukt linne och släta sängkläder. Men den visar också på att överdimensionering är något som till syvende och sist har att göra med värderingar och föreställningar som är kulturellt betingade. Det råder ingen enighet om att vare sig en stenmangel eller en stadsjeep är överdimensionerade. Men de är ändå goda exempel på hur teknik och prylar kan vara väl tilltagna för det bruk de är avsedda för. När vi ställer stadsjeepen bredvid stenmangeln så ser vi också att kulturell elefantiasis kan ta sig väldigt olika uttryck, och den uppkommer av olika anledningar. Status och prestige handlar det dock om i båda fallen. Ett tredje exempel visar på ytterligare bredd hos fenomenet, och på att det inte är begränsat till fysisk dimensionering av föremål.

1001 sätt att bearbeta en text

En stor del av dagens datorer är försedda med Microsofts ordbehandlare Word. Det är ett datorprogram som har funnits i många

år. Det är stort, fyllt med funktioner, det är komplext och det är ett exempel på att kulturell elephantiasis förekommer även i datorvärlden. Programmet innehåller en bra bit över tusen funktioner som man kan använda när man skapar dokument – alltifrån olika typer av textformatering till tabeller och datakopplingar. Det gör att det kan vara svårt att hitta enkla tillämpningar som döljs bland alla de andra funktionerna i menyerna. Designforskaren Donald Norman har kallat detta sätt att ladda mjukvara med ett enormt antal funktioner för creeping featurism. Det gör att enkla uppgifter kan bli onödigt svåra då man tvingas ta ställning till en rad alternativ, och mjukvaran riskerar att genom sitt överflöd av förslag hindra mer än vad den möjliggör.

Hur har då programmet blivit så här stort och svåröverskådligt? Enligt Norman beror det på hur datorindustrin fungerar. När man började göra programmet skapade man först dess kärna, därefter byggde man på och justerade i programmets kod i takt med att fel uppträcktes. Men framförallt har man tagit till sig synpunkter från användare som önskat nya funktioner och efter hand lagt till de mest eftersökta. Härmed har programmet vuxit och hundratals valmöjligheter har blivit tusentals.

Det finns andra exempel på hur program har blivit alltmer komplicerade. När det gäller datorer kan vi konstatera att en stor del av de apparater som står på skrivbord och arbetsbänkar är fyllda med en ofta absurd stor mängd program och en massa mjukvara som ”kan vara bra att ha”. Hårddiskar fylls med diverse data. En chef på Microsoft har sagt att mjukvara är som en gas, den fyller upp allt tillgängligt utrymme. När hårddiskar och lagringsmedier ständigt fylls på uppstår datorsystem som är exempel på överdimensionering och på en slags kulturell elephantiasis som vi kan foga till stenmanglarna och stadsjeeparna.

Lagom?

De exempel jag kort har presenterat representerar olika typer av produkter och användningsområden. De visar att överdimensioneringen ofta sker i samspel mellan producenter och konsumenter. Det är med detta slags samspel i åtanke vi ska se på de förändringsinitiativ inom industrin som sker hos till exempel Ford i River Rouge och hos Volkswagen i Dresden. Det kan vara betydligt enklare att stöpa om den kontrollerade och standardiserade miljö som finns i en industrianläggning, än att förändra och likrikta den mix av vanor, värderingar, föreställningar, handlingar och begär som utgör människors vardagsliv. Det finns alltid gränser som överskrids och ger upphov till överdrifter.

Vi kan konstatera att kulturell elephantiasis påträffas i designavdelningar, i varuhus, på gatan och i hemmen. Termen kan uppfattas som ett negativt tillmäle, men den ska snarare ses som en markering. Det finns olika grader av vad som uppfattas som sjukt, friskt eller normalt. Uppfattningarna varierar över tid, mellan sammanhang och mellan individer. Vad som ses som normalt eller som det vi i Sverige kallar för lagom bestäms genom kulturella förhandlingar och genom att olika värderingar sprids, förändras och till slut kanske överges. Termen kulturell elephantiasis kan emellertid fungera som en ögonöppnare, som ett redskap att använda i funderingar kring prylar och teknik. Den kan fungera som en ingrediens i mer eller mindre känsliga diskussioner om resurshushållning och om vad som är nödvändigt eller överflödigt. □ □ □

STÖRSTA OCH MEST PÅTAGLIGT ELEFANTIASIS-PRÄGLADE STADS-LEFFARNA ÄR AMERIKANSI OCH GÅS
TAS SOM EN BOAS ARK. REFERENSEXEMPEL ÄR ADULTT SVAR PÅ FÖRETAGETS UPP GÅR TIDENS FLOR
EN RIKTIG MACHO-BIL, MED EN AKSELBREDD SOM ÄR STÖRRE ÄN PÅ INGOT ANNAT KONKURRENS
RETRAKTAS SOM EN BÄDDINGSANTIAN I BÄDDEN FÖREMAN, VADAN FÖRSTÖRELSE OCH BUKDET VADAN
VÄR. DET ÄR SÅ SNABBT, SÅRT PÅNINGSÄTTET OCH FÖRE KONK. OCH TIDEN, HÖR OCH DENNEN DE FÖR
GÖR FÖR DESS KRAFT, STÖRLEK OCH FUNKTIONER. I DESSA SITUATIONER BLOMSTRAR KULTURELL ELEFA

日

日

日

**”JAG HAR GJORT
VAD JAG KUNNAT
OCH AR NOJD
MED DAGENS
INSATS I
VÄRLDSALLTETS
EVIGA TID.”**

Nedbrytning pågår!

En man sitter i Stadsparken, stilla, nästan lamslagen av en insikt om existensen. Han ser den skenbara ordningen upplösas och erkänner nedbrytningen som en del av livet.

Om man existerade, måste man existera ända därhän, i mögel (...) och obscenitet. I en annan värld bevarar cirklarna och melodierna sina rena och hårda linjer. Men existensen är en kapitulation. (Jean Paul Sartre Äcklet, på svenska 1949).

Nedbrytning pågår. Hela tiden. Allt som föds ska en gång dö. Allt som byggs ska rasa. Ingenting är för evigt och ingen kan stoppa tiden. Ett kulturhistoriskt museum som samlar in föremål från sin samtid kan betraktas som en Noaks Ark. Referensexemplar av vitt skilda föremål fiskas upp ur tidens flod att sparas på museet för Framtiden. Försöker museet vara den andra världen där cirklarna bevarar sina rena och hårda linjer?

Det kan betraktas som en räddningsaktion. Vi räddar föremål undan förstörelse och minnen undan glömskan. I museets magasin bjuder vi på vatten ur Mnemosynes källa. Här återfår du minnet av det som var.

Tiden flyr. Det går så snabbt. Snart finns inget av förr kvar. Och framtiden, hur ser den ut? De flesta är välbekanta med känslan; hur svårt är det inte att slänga saker! Saker som inte ens går att använda och som

bara berättigar sin plats i vindsförrådet genom sin förmåga att få oss att minnas. Skulle vi glömma annars? Betrakta en småbarnsförälder med kamera! Det är ett under att föräldern alls har tid att uppleva sitt barns barndom, så upptagen med att dokumentera. Det är så svårt att släppa taget. Det kräver tillit och tilltro till det egna sinnet, att minnet finns där.

Museerna kan representera en trygg och skyddad zon. Inte sällan vill folk lämna sina föremål till museet för att säkra dem från förgängelse. På museet råder en annan tideräkning. Här finns saker, inte bara en livstid. Här finns de för evigt.

Nedbrytningen förstås och upplevs på så olika vis. Åldrandet är en känslig fråga. Å ena sidan talar vi oss varma för kompostering och miljövänligt kretslopp. Å andra sidan är den egna kroppens förändring, som naturligt följer på vårt åldrande, oftast starkt negativt laddat. Gråa hår och rynkor är skönhetsfel medan en kopparkittels vackra ärgning kallas patina. Se på jeansen du köper; redan slitna! Fast bilen du väljer ska vara i skick som ny. Den franska ostten ska inte ätas förrän den är mogen. Medan räkan ska vara alldeles färsk. Lika komplext är museiföremålens biografi och åldrande. Det finns inte en given tidpunkt när nedbrytningen ska bromsas. Ja, att stoppa nedbrytningen har vi redan gett upp. Det går inte. Men bromsa den kan man göra. På en mängd olika sätt.

Även bevarandet har en historia, som kan spåras om man studerar hanteringen av fornynd och andra skatter. Konserveringen har dessutom närgånget följt arkeologins utveckling. Dagens konservatorer försöker inte längre vrida klockan tillbaka, försöker aldrig återskapa ett föremål enligt någon idé om ursprungsskick. Renässansens konservatorer hade ett vidlyftigare förhållningssätt till det autentiska materialet än vad vi har idag. Då var det lätt att bättra på en halvdan skulptur med en egen idé. 1800-talets kolleger var mer vetenskapliga och redan då la man grunden för metoder som

tillämpas än idag. Dagens konservator försöker se in i framtiden. Det är vad den förebyggande vården handlar om. Om en konservator tidigare sysslade med att återuppväcka tingen från de döda, att göra gammalt till nytt, så har vi idag en helt annan uppgift. Man ska kunna förutse vad som kan hända just det här föremålet och begränsa möjligheterna att det förstörs. Oftast gör man så lite som möjligt åt föremålet. Det som möjligen ändras är omgivningen. Ett föremål förvaras i en miljö där de nedbrytningsfaktorer som angriper just det materialet är begränsade. Textilier förvaras i mörker, arkeologiskt järn i torr miljö, trä i ett stabilt klimat och så vidare.

Omgivningen i bemärkelsen betraktaren måste också förändra sitt förhållningssätt, måste acceptera att föremålen är ömtåliga och förgängliga; att akvareller bara kan ställas ut i begränsad belysning. Acceptera att de har ett eget liv, att de använts, slitits och smutsats. Vissa föremål rengörs inte. I smutsen kan värdefull information finnas bevarad. Och så måste man acceptera det faktum att föremålen, när de lyfts in i museiarken som referensföremål måste behandlas just så, särskilt varligt och särskilt eftertänksamt. De är inte vilka saker som helst och de har som sagt en annan tideräkning. De ska finnas till länge.

Han lossade en kokong från en kvist, tog den mellan tummen och pek-fingret och klöv den med en kniv. Den uppsprättade larven var blott en vit substans påminnande om köttet i en avocadofrukt.

-Du ser, det finns ingenting kvar, bara en odifferentierad, mjölkliknande röra. Alla larvens organ har smält ner. Larven med hela sin fysiologiska utrustning har försvunnit! Reducerad till sitt enklaste uttryck! Det behövs inte mindre än så för att bli fjärril (Michel Tournier De vise männen, på svenska 1982).

En tanke slog mig vid arbetet med en stenåldersgrav från Tågerup. Graven hade tagits upp i sin helhet; kroppen låg kvar i jorden den en gång begravts i. En metallåda grävdes ned kring hela graven, som lyftes in i ett magasin för fortsatt analys och stabilisering. Inne i magasinet började graven nästan omedelbart att mögla. Angreppet hejdades med afuktningsutrustning. När benmaterialet torkade sprack det. En process

som undveks genom impregnering med en akrylemulsion. Nu är gravarna vackert exponerade på Landskrona museum. Nedbrytningen är bromsad. Och konservatorn är nöjd?

Skeletten hade bevarats i jorden tack vare gynnsamma markförhållanden. Marken hade skiftande hydrologiska egenskaper som gjort att grundvattnet sugits upp i vissa partier. Det höga grundvattenståndet var förutsättningen för bevarandet av skelettets oorganiska beståndsdelar medan de organiska sköljts ur.

Om jag jämför de mesolitiska gravarna med fjärilslarven i texten ovan. Vad har jag då gjort som avbrutit metamorfosen? En gång föddes människan, levde, dog och begravdes. I jorden inleddes nedbrytningen. Vattnet både påskyndade och bromsade. Men en dag, det är ställt utom allt tvivel, skulle även den här människan bli jord. Om inte.

Under många av de ensamma timmarna då jag arbetade med graven funderade jag inte så mycket på den döda, men på hennes efterlevande, som liksom jag betraktat graven med den döda. Naturligtvis diskuterade vi på museet vår hantering av den döda; den värdighet som krävdes vid exponeringen av en grav i ett museum. Tanken om hur omvandlingen från kropp till mull hade hejdats höll jag för mig själv. En orolig tanke.

Som konservator ska jag bevara det materiella kulturarvet. Vad är det vi sparar när vi bevarar? Kan man spara informationen utan att bevara materialet? Nedbrytning är transformation. Ibland är det ok. Ibland inte. Lingvister som vill konservera språket betraktas som bakåtsträvare. Ett levande språk omvandlas.

I Uganda är luftfuktigheten så hög att järnföremål rostar rekordsnabbt. Inget järn är äldre än 50 år. Är järn då dyrbarare än guld som lugnt klarar de flesta klimat.

När ska nedbrytningen hejdas?

Jag har en bil. Som bilar rostar den och jag gör vad jag kan för att

stoppa angreppet, nedbrytningen av mitt fordon, bilen som brukar ta oss till stranden och åter.

Metalliskt järn finns inte naturligt. Det är en av människan skapad produkt. Alltså kunde jag säga att metallen som korroderar är på väg hem, hem till sin ordning efter en tid i anspänning. Liksom när man varit bortrest och det är skönt att komma hem.

I museimagasinen finns merparten av de föremål museet samlat i över hundra år. Där förvaras de för framtiden. I samlandet ligger förhoppningen att framtiden ska intressera sig för hur vi levde och vilka vi var. Vi funderar över vad framtida generationer ska få för bild av vår tid när vi väljer vad vi ska spara. Vi vill ge en rättvisande bild. Ingen ska tro att vi bara tog till vara dyrgripar. Vi sparar även på hemlösas hem, vanliga människors bohag och spår av industrisamhället. Om framtiden betraktar oss kommer de då att se det vi vill att de ska se eller kommer det vi visar att avslöja något annat? Tänk om framtiden inte bryr sig.

KM 28637 Figurin i porslin föreställande Tiden, av Andreas M Hald, 1780-1811, Den Kongelige Porcelainsfabrik, Köpenhamn.

När jag hanterar föremål tar jag först på mig vita bomullsvantar. Det är för framtidens skull. Så att jag inte förstör föremålet jag rör vid. Min handsvett innehåller ämnen som påskyndar metallers korrosion, som smutsar textilier och fläckar glas. Jag rör mig försiktigt bland objekten, noggrann med att inte lämna några spår. Föremålen jag arbetar med, de ska vara spår. Inte fingeravtryck eller andra privata okontrollerade spår, utan yrkesmässigt utvalda och dokumenterade. Likväl är det spår av människor som i mitt arbete intresserar mig mest, de där mänskliga felstegen, tanklösheterna, misstagen som säger så oändligt mycket mer än det utvalda.

I tegelstenar från medeltiden har man funnit avtryck av tassar och små barnhänder. En katt och ett barn i tegelbruket. Jag ser barnet stryka katten över ryggen ända ut i svansspetsen.

I en målning av van Gogh har ett hår av penseln fastnat, eller är det mästarens eget hårstrå? Otåligt drar han fingrarna genom det ilsket röda håret innan han med full koncentration åter kastar sig över duken, uppställd på ett rangligt staffli mitt i solrosåkern som flimrar i hettan. Dåre!

Kanske ger det faktum att vi samlar ett förråd av fakta och föremål för framtiden oss en god känsla av att där faktiskt finns en framtid. Där finns människor som en gång ska tänka på oss och förundras över den klarsynthet med vilken vi sparade och ordnade just de saker som framtidsmänniskan behöver för att förstå sin egen tid.

Det är härligt att föreställa sig en kollega om hundra år som prisar min försiktighet vid hanteringen av museets många ovärderliga objekt, som nickar instämmande vid läsningen av mina konserveringsrapporter och citerar mina texter om bevarande i nästa vetenskapliga tidsskrift. Kanske nämns jag vid en framtida konferens. Drömmar, drömmar!

Har jag helt fel om jag påstår att vi idag sparar för framtiden för att skapa en god känsla i nuet, en trygg och varm känsla av en förstående, uppskattande framtid? En framtid som sänder tacksamma tankar till oss.

Bakom de vetenskapliga argumenten för att spara det ena och det andra ligger då mycket ömmare bevekelsegrunder: behovet att bli sedd

och uppskattad, kanske inte nu, men sen. Drömmen om att det finns en framtid som vi kan föreställa oss, inte bara ett gapande svart hål av ofylld tid, utan en logisk lugn tillvaro där man har tid och lust att ägna sig åt kulturarvet, av oss sparad och väl bevarad i ändamålsenliga magasin.

Nedbrytning pågår precis överallt, hela tiden. Tiden är viktig. Ibland går den snabbt, ibland långsamt. Mjölken som jag glömt framme på morgonen går inte att dricka på kvällen. Men glaset i skåpet verkar eviga, tills jag slinter med dem i diskhon och de går sönder. I våra kroppar är nedbrytningen påtaglig. Jag vill acceptera den, leva med den och låta den vara min vän, kroppen, så som den är. Men det är mycket svårt. Kroppens ofrånkomliga förfall är kanske det mest plågsamma vi människor går igenom under hela vår livstid.

Det vore bra om vi kunde bortse från det som vi inte kan påverka och istället ägna oss åt det som är möjligt att kontrollera. Då skulle ett stort mått frustration förflyktigas. Det visste filosofen Epiktetos, stoikern som förespråkade självkontroll. Så fungerar zenmeditationen och så har den dialektiska beteendeterapin börjat arbeta med begreppet acceptans.

Därför känns det tillfredsställande att lägga silicagel i boxen som innehåller arkeologiskt järn. Luftfuktigheten sjunker påtagligt i den lilla världen därinne. Eller att stänga ute ljuset i den textila utställningen. Nedbrytningen bromsas och jag kan gå hem. Jag har gjort vad jag kunnat och är nöjd med dagens insats i världsalldets eviga tid. □ □ □

ГЕОГРАФИЯ И ТИПОЛОГИЯ ИСКУССТВА (1833-1820) ЗНАЧИТЕЛЬНОСТЬ ГЕНЕРАЦИИ ГЕНЕРАЦИИ ГЕНЕРАЦИИ
ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО
ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО
ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО
ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО ИСКУССТВО

ЕВРО

”CONTAINRARNAS
LIGGER NEDSÄNKTA
SOM STRANDADE
SKEPP KRING
SOPSTATIONEN.
MAN SER RAKT
NER I DEM,

ГОСКО ВРАШ О

INNEHÅLLET

ÖPPNAR SIG FÖR

ALLAS BLICKAR,

BJUDER UT

SIG I KASSERAD

FÖRNEDRING.

Vårt för dina ankars vagn!

Åskarna är en pålitlig och snabbt skandinavisk organisation
medlem av Svenska Hattmakarerna. Åskarna gör alltid ett utmärkt
arbetsförhållande till ledare och Bergslagsarb.
Vi erbjuder enklare tillbehör eller verktyg till alla medlemmar och medlemmar
och skapar ditt jobb eller tillgång till tekniska kunskaper. Åskarna från
Torsås brukar på alla Åskarna arbets.

Varje år är det många som söker till oss för att bli medlemmar i Åskarna.
Skriv till oss och vi skickar till dig en utgångslista som visar för
en pålitlig och skicklig tillbehör, skicklighet, skicklighet i ditt jobb i
Nord. Tack för din anslutning!

Örnsäter för Åskarna koppis
Tel. 0800 33 00 00, 0800 33 00 00
Apollögatan 5 (ca. 300 m från stationen)
Tel. 0800 33 00 00, 0800 33 00 00

Välkommen!

FÖRENINGEN

Åskarna

Bland sakletare och glanörer

I städernas utkanter är sopstationerna placerade. Bakom galler och låsta grindar hanteras det senmoderna varusamhällets uttjänta ting. För att transportera dig själv och dina sopor krävs bil, möjligen ett släp. Öppettiderna är begränsade men anpassade. Så bjuder sommarmånaderna på extra söndagsöppet, och vissa vardagar stänger man sent. Inträdet är vid alla tillfällen fritt.

Vid infarten kan man stanna till och få en snabb inblick i den ordning som råder på platsen. Här finns en översikt över vad som ska slängas var: Trädgårdsavfall, Brännbart avfall, Ej återvinningsbart avfall, Papper, Kartong. Under temat Trädgårdsavfall står några extra containrar uppställda och här bildas ofta en liten klunga av bilar och överfyllda släp. Grenar, jordiga rötter, avsågade trädstammar, gräsclipp och ogräs. Löv ur svarta plastsäckar regnar ner över organiska bevis på helgens vedermödor.

Detta är ingen plats att stanna på. Ingen plats för flanerande och nyfikna blickar. Vem slänger vad? Kan man ta till vara? Kan vi byta skräp och saker med varann?

Att promenera omkring skulle uppfattas som lite märkligt. Övervakningen sköts av personal i neonfärgade plastvästar. Med

sopkvastar i händerna skyndar de mellan containrarna. Svarar på frågor, lämnar information, ställer till rätta och ser till att systemet är i rörelse. Att ingen klättrar över kanten, börja rota eller ta till vara. Någon sitter i övervakningskontoret vid infarten. Även om rutorna är svarta känns det åtminstone så. Blickarna i ryggen när man stiger ur bilen. En träbod rymmer ting som inte ska kastas. Ännu. De tas om hand av Svalorna, Myrorna eller någon annan organisation i begagnatbranschen. Boden vaktas noga. Ingen ska åka härifrån med nya sopor.

Avfallet är utom räckhåll för besökare. Containrarna ligger nedsänkta som strandade skepp kring sopstationen. Man ser rakt ner i dem, innehållet öppnar sig för allas blickar, bjuder ut sig i kasserad förnedring.

Att luta sig över kanten och slänga iväg det uttjänta, trasiga, överblivna. Ett ögonblick av ånger och sedan bara lättnad. Ingen återvändo. Avståndet gör beslutet definitivt och möjligheten är dessutom stor att det bortkastade går sönder under fallet. Det som är slängt är slängt en gång för alla. Detta är ingen station för omladdning och tillvaratagande. Kretsloppets logik bygger här på beslutsamhet och rationalitet. Lättnad är belöningen när du vänder hem med tomt bagage. Amen och Feng shui.

Återanvändning

På loppmarknaden är varje dag en ny möjlighet. Dignande bord bildar mönster av ännu okända och främmande ting. I korgar och kartonger vilar en oupptäckt skatt. Saker söker ägare, kasserade kläder söker nya kroppar, bortkastade leksaker ropar efter barn som går förbi. Gamla mattor i högar på marken betingar plötsligt ett pris. Den solkiga ryan som nyss var på väg till soptippen klättrar uppåt på värdeskalen och blir föremål för ren budgivning.

Människor trängs kring långbord som skyltar med rubriker som Rostfritt, Spegel, Lampor, Elektronik, Leksaker, Korgar eller Porslin. Snart döljer ryggar och böjda huvuden de ting som bjuds ut. För att skaffa sig en plats invid det utsorterade krävs att man följer den rytmen som

uppstår längs borden; en lagom långsam förflyttning i sidled som möjliggör det vridande och vändande ett loppisköp innebär. Man stannar till, lyfter upp och sätter tillbaka igen. Som för att pröva tyngden och känslan av något främmande. Något som kan införlivas med oss själva. Något att skapa ett sammanhang kring.

Tyngden i handen och tankarna som far hit och dit. Var kan den finna sin plats? Är det överhuvudtaget lönt att köpa en halvdan ljusstake, även om den är i mässing? Men om man putsar upp den? Om man ställer den tillsammans med dom andra ljusstakarna, sådär i grupp liksom, så bildar de en helhet av just mässing och formen underordnar sig materialet och med vita kvalitetsljus i, eller varför inte svarta, så kommer den till sin rätt och blir till slut ett riktigt fynd och fem kronor är ju faktiskt ingenting. För det priset kan man ju lika gärna kasta bort den om arrangemanget inte skulle fungera. En tanke till och ljusstaken är min. Det är nästan som att inte handla på riktigt.

Varornas biografi

Loppmarknadens utbud gör konsumtionsakten ovanligt synlig. Varje bortkastat föremål kräver en process som inbegriper urskiljning, omladdning och införlivning.

För det första handlar det om att få syn på. Överflödet och den mer eller mindre kaotiska organisationen av aparta föremål gör det svårt att överblicka utbudet. Detta är något som både avskräcker och lockar. Vissa menar att de "aldrig hittar någonting på en loppis" eftersom det är "omöjligt att se", medan detta för andra kan vara en del av själva utmaningen. Konsten att upptäcka, koncentrera sig och fokusera, blir ett nödvändigt tillstånd för ett lyckat loppmarknadsbesök. Den kreativitet nöden en gång krävde är idag en viktig kompetens i modern konsumtionskultur.

För det andra måste alla dessa en gång utsorterade föremål

fills med ny innebörd. Detta innebär att tingen som för tillfället tagits ur bruk även tömts på sitt symboliska och estetiska värde, något som är själva förutsättningen för omladdning. Upptäckten och urskiljningen följs alltså av en mystisk fas som upprättar början på en relation mellan människa och ting. När vi väl står där med föremålet i handen eller på näthinnan utspelas en dialog, eller kanske snarare en monolog, kring tingets vara eller inte vara. Åtminstone i vårt liv. Under dessa skälvande sekunder passerar minnesbilder och händelser ur våra liv med föremålen förbi: längtan, lycka, lust och olust. Eller helt enkelt bara leda.

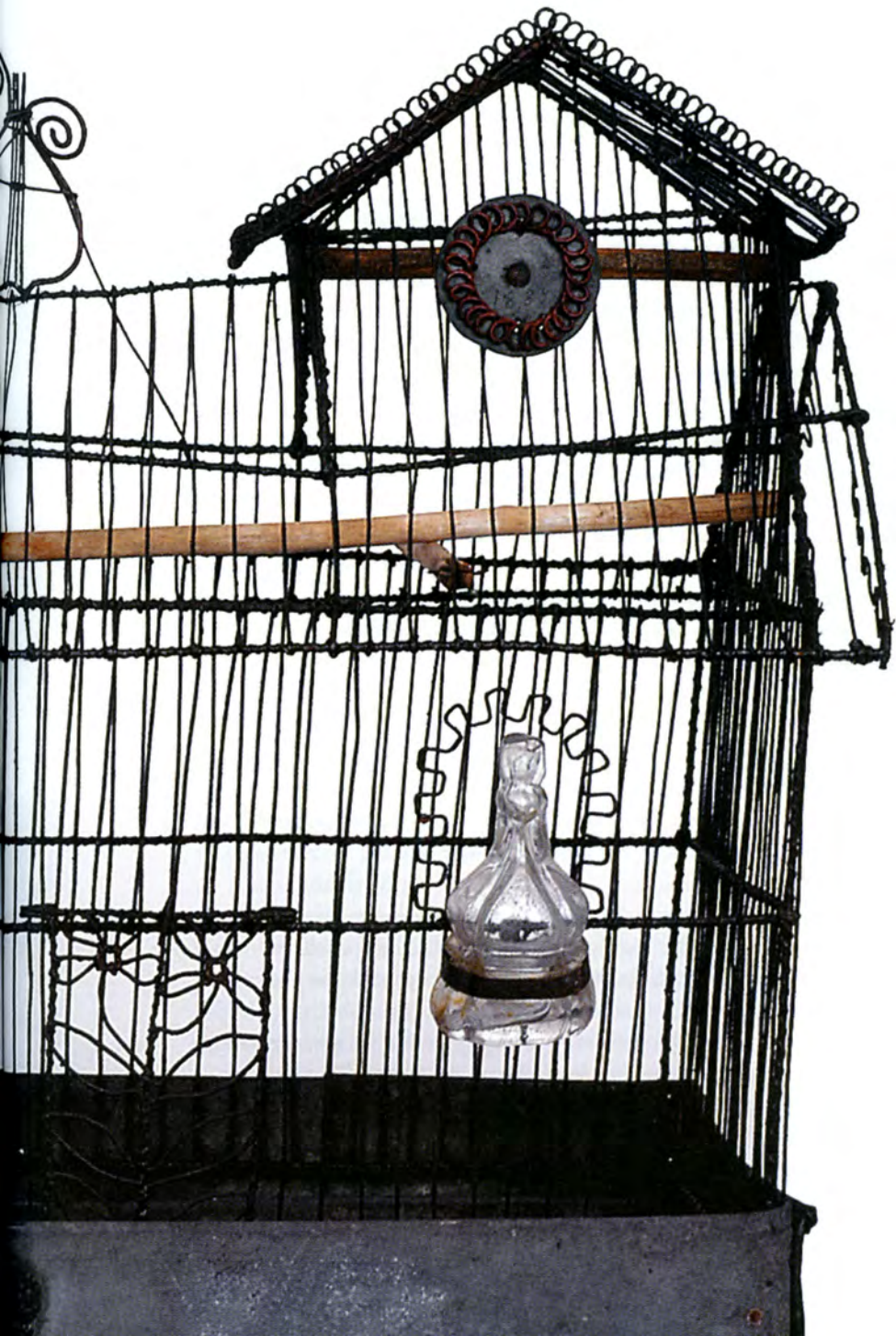
Mycket av det som säljs begagnat kan dock inte laddas om hur som helst. För många föremål handlar det bara om att återskapa den användningsmöjlighet som var den avsedda. Då återstår det rena bruksvärdet. Så kan exempelvis en cykel inte brukas på så många olika sätt. Men den cykel som köps begagnad för några hundralappar har naturligtvis en annan betydelse än den som köps ny för fyratusen.

KM 87376 Skivspelare med radio, Luxor, 1970-tal

KM 40503 Fågelbur av ståltråd Stämpelat A. Sjögren, 1888.

Leva i överflöd

Att köpa begagnat var en gång ett politiskt ställningstagande. Det var ett sätt att protestera mot den slags modernitet där massproduktion, statusjakt och habegär var kännetecknen för det nya konsumtionssamhället. Det var ett samhälle där en ny generation förhoppningsvis inte längre ville ärva några ljusstakar. Idag köper några av oss våra ljusstakar på loppmarknaden och formar på så sätt en egen historia. Frånvaron av släktsammanhang ger frihet att fylla gamla ting med ny innebörd.

Att ge form åt det bortkastade har idag ett estetiskt värde som vida överstiger nödens bruk. Sparsamhet och knapphet har ersatts av överflöd och kreativitet. Det handlar om att upptäcka, se möjligheterna, innebörden och kvaliteten i överflödet och plocka ut. Många nyandliga rörelser pekar på faran av att översvämmas av för många ting. Ett gott liv begränsas av för många ägodelar. Så uppmanas vi att rensa ur våra hem regelbundet för att föra in nya friska möjligheter. Eller kanske för att ge plats åt nya ting.

Om vi lever i ett hav av överblivna prylar sägs vi sakna möjligheter att komma till klarhet med vad vi sysslar med i livet. Och när allt överflödigt rensats bort kan man fokusera och lättare fatta beslut, eftersom bråte innehåller gammal energi som gör att vi stagnerar och inte orkar vara framåt och produktiva. För att bli produktiv idag krävs alltså ständiga utsorterings, val och avgöranden. Vilka saker betyder minst? Vad har jag slutat använda? Vad har jag slutat älska? Vilka ägodelar är missköta och vad har jag inte avslutat eller organiserat på rätt sätt?

För att uppleva friheten med ett lätt bagage bör vi gå igenom våra tillhörigheter minst en gång om året. För att inte förvandlas till lumpna skräpsamlare återvänder vi till sopstationen, kastar och befrias.

Förstörelsens princip

Hos nordvästamerikanska indianer har antropologer sedan lång tid tillbaka identifierat en speciell form av utbyte; den så kallade potlatchen. Ett liknande mönster har man funnit i de flesta kulturer. Potlatch utövas ofta i festliga former i samband med övergångsritualer som äktenskap, begravningar och liknande. Den utgörs av storslagna materiella gåvor som ges i syfte att utmana, förpliktiga och förödmjuka en rival.

I grunden handlar detta om ett bytesvärde eftersom mottagaren vid ett senare tillfälle blir förpliktigad att ge en ännu större gåva för att häva förödmjukelsen. Men det är också möjligt att utmana sina rivaler genom att helt enkelt förstöra sina egna rikedomar. Detta spektakulära förstörande kunde gå så långt att man brände ner hela byar. Men det är förlusens positiva egenskaper som är det centrala. Georges Bataille beskriver konsekvensen av detta handlande som "ett måttlöst behov av att förlora" och menar att potlatchen är motsatsen till bevarandepincipen som ersatts av en våldsam utbytesaktivitet.

Att leva i ett överflödssamhälle är motsatsen till den traditionella ekonomins uppfattning om att det aldrig finns tillräckligt för alla. Brist har ersatts av överflöd och slöseri, och en stor del av våra liv ägnas åt förstörelse och utrensningar. Tanken på återanvändning visar dock delvis på insikten om att jordens resurser inte är oändliga och att vi trots allt lever i ett bristsamhälle.

Den kreativa drivkraften bakom omsorgen om det begagnade, vintage och patina kan tolkas som en längtan efter det unika föremålet, den personliga stilen och den individuella smaken. Det senmoderna varusamhället bygger sin marknad på individens ständiga sökande efter en egen identitet, men erbjuder inte många tillfällen till just individualitet.

Efterskörd

På en soptipp i Mellansverige härjar tjuvar efter stängningsdags. Problemet har blivit så akut att man funderar på att bygga en fyra meter hög

mur runt den 800 kvadratmeter stora tippen. En av väktarna på anläggningen berättar att tjuvarna smyger omkring i skogen strax före stängningsdags och tar sig in på området så fort grindarna låses. En annan anställd intygar att "de brukar komma tio stycken i taget och krypa runt i containrarna efter fynd" och några timmar efter stängningsdags ligger sopor utspridda i skogen.

Den skyddande muren skulle kosta upp emot en halv miljon kronor att bygga, men kostnaden kan jämföras med de höga utgifterna för inhyrda vakter. På många soptippar i Sverige sätter man lås på containrarna, larm installeras och på vissa orter har övervakningskameror satts upp för att stoppa stölderna.

Att ta vad andra har kastat bort är en handling som befinner sig i gränslandet mellan stöld och återanvändning. För inte så länge sedan var bruket att glanera en mänsklig rättighet i många länder.

Det är eftermiddag när loppisförsäljarna börjar packa ihop sina saker. Bord rensas och klädställningar töms på tomma galgar och överblivna plagg. Galgarna tas ofta med hem, men kläderna? Är det verkligen något att spara? Valet mellan att spara och slutgiltigt kassera kan tyckas ännu svårare vid loppmarknadens slutstation. Containern för de ting som övergår till skräp befinner sig på behagligt avstånd. Medan de prisvärda föremålen omsorgsfullt viras in i tidningspapper och packas ner inför hemtransporten, hamnar de tveksamma fallen i ett tillfälligt gränsland i gruset på marken. Kanske skänks de bort till någon förbipasserande. Eller lyckas med konststycket att packas ner ännu en gång. För det överblivna väntar den slutgiltiga utsorteringen.

Den tomma containern fylls så sakta av gamla kläder, skor, gosedjur, porslin som krossas mot botten. Så småningom bildas en matta av kasserade föremål som mjukar upp fallet för de efterkommande. Efter en stund landar de flesta saker oskadda i containern och det har blivit dags för efterskörd.

Det har bildats små klungor av människor och föremål runt containern. Några barn har hoppat ner bland det slängda och langar upp det ena fyndet efter det andra. En gammal kvinna böjer sig ner och lyckas fiska upp en blommig lampskärm med bollfrans och strax därpå även en oskadd glaskaraff.

Medan hon förnöjsamt står och dinglar med lampan i lampsladden och studerar den räddade karaffen jagas barnen upp av en man som vill slänga sitt skräp ifred. Med kraft släpper han en kartong med glas och porslin, kastar därefter ner några blomkrukor som krossar det som fortfarande är helt och ser sig uppfodrande omkring. Människorna runt containern rycker en bit tillbaka inför mannens styrkedemonstration. Några skruvar besvärat på sig som om de blivit avslöjade, andra verkar ilska över att ha blivit avbrutna och några går därifrån. Kvinnan med lampskärmen, som stått och väntat på att mannen ska bli klar, böjer sig ner över containerkanten och sträcker ut händerna i fortsatt arbete. Handskarna kommer fram ur fickan som vore hon beredd. En erfaren glänör låter sig inte hindras av kulturella tabun.

Skräpets dragningskraft har både sina ljusa och mörka sidor. Ett kasserat föremål omvandlas inte till en gåva hur som helst. Tingens biografi följer ett kulturellt manuskript som inte alltid är i fas med sina aktörer. Sakernas tillstånd är ofta fångar i ett till synes evigt kretslopp och att förstöra sina ägodelar är ett sätt att söka bryta tingens tyranni. Men moralen är en viktig följeslagare när det gäller vårt förhållande till skräp och sopor. Att någon plockar upp mitt avfall pockar på handling, kräver maktutjämning och utbyte.

□ □ □

”SOMLIGA MÅSTE
AUSTÅ SITT DAGLIGA
BRÖD FÖR ATT VI
SKA HA TVÅ SORTER
ATT VÄLJA MELLAN.”

Glömskan som möjlighet

Det går att tänka sig glömskan som ett kompetensområde, en samling tekniker eller hållningar man kan behärska olika väl, som låter sig omhändertas av olika aktörer och intressen på marknaden, och som tycks vara ganska centrala. Det är till exempel svårt att föreställa sig konsumtion i vår senmoderna bemärkelse utan upptagenheten vid förnyelse, befrielse, transformation och så vidare, och följaktligen utan glömskan av det som gällde igår. Det som nyss var nytt blir snabbt rutin, och övergår lätt i följsjukdomen tristess, något som är skrämmande nog, men som saknar det sensationella hos de mera dramatiska riskerna. Den innehållslösa, tomma tillvaron, som inte är minnesvärd utan faller ned i glömskans lilla död, är ett hot som inte säljer några lösnummer.

Reklam- och upplevelseindustrin gör försök att tämja rutinen och i stället använda det repetitiva för att förhöja känslorna inför vardagens göromål och föremål. Att duscha, äta, hämta barnen på dagis, pendla liksom mycket annat kan förses med liturgier, som lyfter upp vardagens händelser till en nivå där de kan göras till upplevelser i sig (Åberg 2002). Genom att förhöja känslorna omkring det som annars ligger i lågengagemangsfältet, kan man helt enkelt motivera människor att köpa mer av rutinsysslornas redskap och tillbehör.

Radioreklamens små tonsatta verser med sin koncentrerade poetik hjälper oss att komma ihåg gatuadresser och telefonnummer till många nyttigheter, och kompenserar i någon mån för att de ohjälpligt fastnar i huvudet. De är täta på materialitet, men tomma på djupare mening, som perfekta dada-konstverk. Reklamen och marknadsföringen byggs upp kring tricks för att fånga människors uppmärksamhet, och kring minnestekniker. Men det går också att tala om glömsketekniker.

Glömskan kan vara en ridå som saker och ting kan förmås att försvinna bakom för att sedan tas fram igen. Vance Packard myntade termen "Planned obsolescence" i en beskrivning bland annat av hur man försökte begränsa brinntiden i glödlampor på 1920-talet (1960: 50-63). Modets trender är det planerade åldrandet satt i system, och man kan tala om en tidsinställd glömska som byggs in i själva tingen. Men mitt inne i en uppskruvad retro-trend, där allt från kläder till bilar designas för att se gamla ut och där priset på secondhand-varor närmar sig de vanliga butikernas, slås man av att det finns en tidsbegränsning också i det inaktuella. Så småningom slutar det att vara föråldrat.

Glömskan är ett sätt att hantera uppmärksamhet, och därför en viktig del av hur människor upplever och skapar mening i sin vardag. På samma sätt som man kan tala om kunskaps- och sanningsregimer (t.ex. Foucault 1972), skulle man kunna tala om glömskeregimer, det vill säga överenskommelser om vad som ska glömmas, av vem, och hur. Dessa regimer är lokala och kontextbundna, och de glömskeformer som till exempel är aktiva i museer och historieskrivning måste vara de samma som de som styr våra blickar och fötter i butikerna.

Beredvilligheten att förkasta och söka det nya motsvaras hela tiden av andra dispositioner, till exempel den att låta sig nöja med det man har. Ett gissel för PR-industrin är shopper boredom: en svärbemästrad spleen som har med övermättnad att göra (t.ex. Leong 2001: 133). Fallenheten att ledsna på det kända får paradoxalt nog också effekter på känslorna inför det nya: förväntningarna på ständig förändring gör att nyheten i sig känns

gammal och föga överraskande. De ständiga växlingarna och sensationerna bemöts med det kallsinne som tillkommer det förutsägbara.

Glömskan underhålls av en mångfald av distraktionsformer, där ett kontrollerat utslöcknande är den upplevelse som säljs, ibland i former som närmar sig det andliga, ibland med mera prosaiska förtecken. Nya och gamla aktiviteter och ting uppfins och återuppfins som attribut och verktyg. Föreställningar om det goda livet tar plats i fin whisky eller tobak, och medan man är intensivt närvarande i aromerna som rullar omkring på tungan, är man borta för världen, om än kanske med en kroppslig närvaro, uttryckt i en snygg pose. Det går förstås lika bra med en grogg framför teven. Man kan tala om frånvarons artefakter, genom vilka glömskan uppgår i en konsumistisk ordning och blir till varor.

Glömskan som kompetens kommer också till uttryck i förkastandet, väljandets baksida, där det som inte förmår väcka begär göms undan. Att snabbt urskilja det som är ointressant och oförmöget att ge kickar eller lösa problem, är god hushållning med uppmärksamhet. Det finns en vila i ett riktat ignorera.

Att avstå från saker och undvika att fångas in av de lockelser som skapas av aggressiva försäljarstrategier kan också göras till en kraftfull subversion, något som uttrycks i livsstilar och aktiviteter som voluntary simplicity, adbusting etc. Att kasta saker görs också till en konst, som förses med moraliska eller andliga överbyggnader, och en människas sätt att hantera sitt avfall kan vara avgörande för hur han eller hon betraktas (Åkesson 2003).

Ett talande exempel är sopsortering, som inte längre låter oss glömma avfallet lika lätt, utan tvingar oss till medvetande genom kategorisering av det bortslängda. Ett annat är flyttstädningens katarsis, där kastandet av det onödiga är en del i inrättandet av det nya livet, samtidigt som det förflutna också aktualiseras genom alla

kära ting som blir överflödiga. Glömmandet av gamla saker blir en teknik för framåtrörelse i livet.

Att förkasta något i förtid är en synd som vi gärna förlåter oss själva. Ett brett spektrum av kritiska röster riktar in sig på lättsinnigheten med vilken vi förbrukar saker, eftersom den tycks rymma en arrogans i förhållande till jordens begränsade resurser eller hunglande magar runt hörnet. Miljö- och rättviserörelser fokuserar just på vår önskan att glömma villkoren för våra bekväma västerländska liv, som förutsätter att somliga måste avstå sitt dagliga bröd för att vi ska ha två sorter att välja mellan. Gamla ideal om hushållsamhet har glidit över från att vara en ganska abstrakt moralisk skyldighet som vittnar om en god karaktär, till att handla om konkret rättvisa mellan de gynnade och de missgynnade i världen. Marx såg social amnesia som en av marknadens effekter och som en aspekt av alienation. De abstrakta utbytesformerna i den industriella ekonomin gjorde att olika delar av samhället "glömde" på vilka sätt de var beroende av varandra (Graeber 2001:79). Det går att se sådana drag också i de globala distributionssystem som förser västvärldens konsumenter med billiga varor. De flesta är inte obekanta med det faktum att en del av deras ägodelar tillverkats av vad som mest liknar slavarbetare, men det är ingenting man orkar hålla i minnet hela tiden.

Glömskan i rörelse och vila

De många transformationsritualer som konsumtionskulturen inbjuder till skapar en framåtrörelse som ständigt försöker förkorta tiden mellan varje köp och som resulterar i en fartblindhet, en obekymradhet att se åt sidan eller tänka efter. I butikerna poängterar högtalarnas extraerbjudanden ögonblickets flyktighet och skapar strömmar av kunder som vill fånga dagen genom att bege sig till rätt hylla innan varan tar slut. I provhytten äger signifikanta ritualer rum, där drömmen om förändring gestaltas i klädbyten och där

man kan prova vilka uttryck möjligheternas mångfald kan ta sig på ens egen kropp innan man träder ut ur butiken, förändrad. Förändringen som dröm och metafor tar sig många fysiska uttryck och strukturerar själva landskapet. Gångator blir transportsträckor, kassor blir vändpunkter och produkten som köps är inte i första hand den ena eller den andra varan, utan känslan av framåtrörelse, och möjligheten att lägga det gamla bakom sig. Att domesticera rörelsen är en viktig uppgift för konsumtionsmiljöernas arkitekter. Kartläggandet av den gynnsammaste hastigheten och att dirigera kundernas fötter i enlighet med denna är en utvecklad vetenskap. Att få kunden att växla takt från walking speed till shopping speed kan vara skillnaden mellan konkurs och succé (Hosoya & Schaffer 2001:168). Hastigheten är i konsumtionens sfär i mycket en aspekt av uppmärksamheten och ett verktyg för att skilja ut intryck. Fartblindhetens tunnelseende skapar en fokuserad varseblivning, och dirigeringen av gånghastighet och intryckstäthet kan ses som en utställningsform, vilken framför allt laborerar med fördelningen av uppmärksamhet och glömska. De miljöer som formas efter konsumtionens premisser struktureras följaktligen av denna dubbla rörelse; städernas shoppingstråk är samtidigt uppmärksamhetslandskap och glömskelandskap.

I hastigheten har glömskan ett av sina tydligaste uttryck, men i konsumtionens aktivitetsfält finns också utslocknandet som en rotmetafor. Ögonblick av lugn och ro lanseras som hastighetens motsats och botemedel, men kan också sägas utgöra ytterligare en form av glömska. I varufierad form blir glömskan till livsstilsattribut eller tecken för vila, autenticitet och inre frid. Orientaliskt te lanseras med bilder av blundande visa män i kimono, spa-resor marknadsförs med lerinbakade kvinnoansikten med gurkskivor över ögonen: blundandet blir ett tecken för temporärt utslocknande och en sorts semester från det intryckstäta livet i mediebruset.

Att blunda är att avstå, något som kan ta sig många uttryck i konsumtionens meningsskapande, man kan rent av tala om olika genrer i blundandet. En är att avstå från att se det man inte vill se, till exempel människors nöd och ens egen del i den, en annan handlar om att undkomma den maktutövning som förknippas med PR-industrin som skapare av artificiella behov och känslor. Det asketiska blundandet kan i konsumtionens ikonografi förknippas med österländsk visdom, och glömskan som produkt av försakelse når en slags höjdpunkt i böcker som "Rensa i röran med feng shui", som gör kastandet till en reningsrit från konsumtionens gifter. Feng shui som till stor del verkar handla om hur man placerar sina saker är en intressant och nästan sömlös sammansmältning av västerländsk materialism och myten om ett österländskt mer autentiskt sätt att leva.

Adbusters, ett stort och aktivt nätverk för subvertising iscensätter årligen globala kampanjer av rituellt blundande, som till exempel TV Turnoff Week och Buy Nothing Day, och försöker placera uncommercials i de stora tevekanalerna, det vill säga reklamspotter som fylls av tystnad och mörker (www.adbusters.org). I samma mån som blundandet kan ses som en ritual som iscensätter stora komplex av myter och vars produkt är glömska, kan densamma också skapas genom motsatsen, det vill säga genom ett visst mediebruk som låter intryck från teve eller musikradio skapa en sorts artificiell tystnad. Om radion låter är man tyst inuti (Tacchi 1998).

Kritiska röster tar sig ofta formen av nålstick mot den bekväma kokong av glömska vi gärna kryper in i. Det bekymmerslösa flödet längs gågatan i Uppsala punkteras ideligen av välgörenhets- och rättvisorganisationer. Vissa dagar kan man möta fem sex stycken på bara några hundra meter, och till skydd för glömskan lär man sig nya kroppsliga kompetenser. Nya gångarter tar form, med lämpliga hastighetsväxlingar och sidbyten, liksom nya sätt att se, med panorerande blickar som söker av flödet efter misstänkt stil-

lastående människor i enhetliga jackor; blickar man sedan gör så svårfångade som möjligt. Allt detta av rädsla för att möta sin egen skuld i Rädda Barnen-arbetarnas vänliga ansikten. I gallerierna som ansluter till gågatan odlas en mera glömskevänlig atmosfär med hjälp av listmusik och diskret obevekliga vakter. Shoppingcentret är en annan glömskemiljö än gatan. Det är lättare att glömma omvärlden, både i det stora och det lilla perspektivet. Det är för det mesta ont om synliga klockor, vilket gör det lättare att glömma tiden (Farrell 2003:159), och i de ljusa kakelklädda gångarna hyllas flödets amnesi, där inga känslor förmår fastna någon längre tid. Där kastar kroppen inte ens några skuggor som kan påminna om vår närvaro i världen.

I gågatans offentlighet utvecklar välgörenhetsarbetarna Problemet som ett konsumistiskt tema, i något som påminner om en saluhall där dåligt samvete i ett diversifierat utbud ställs ut. Beroende på ögonblickets ingivelser kan vi där impulsköpa avlat från vår skuld i miljöförstörelsen, de hemlösa situation, världssvälten eller de postkoloniala krigen. Några kronor i en bössa, eller en förbindelse att bli månadsgivare, är ett billigt pris för att slippa vara en del av världens ondska. Välgörenhetsarbetarna är i uppmärksamhetsbranschen, men det vi kan köpa av dem är delaktighet i en försoningsritual, och därmed glömska. Mottagaren är ofta reducerad till några ikoniska barnansikten i tevegalor och på broschyrernas framsidor, och alltså märkvärdigt frånvarande i denna försoning. Kanske är det bara oss själva vi försonas med. För några kronor kan vi köpa den luxuösa rätten att inte veta, det vill säga glömskan som möjlighet. Det är en vara med högt bruksvärde. □ □ □

KM 66599

Korsett av mönstervävt
siden dekorerad med knypplad
spets och rosetter av siden,
1890-1900.

Året som gått

Under 2005 vände den ekonomiska utvecklingen i Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige – Kulturen. Första avgörande beskedet för framtiden kom då kommunfullmäktige beslöt om ett avtal med Lundafastigheter om underhållet av Kulturens byggnader. Lunds kommun tillsköt flera miljoner kronor och ett stort ansvar lyftes från våra axlar. Det relativt förfallna byggnadsbeståndet, som rustats upp med hjälp av stora donationer det senaste decenniet, måste ju kontinuerligt underhållas.

För att ge stabilitet åt verksamheten på Kulturen, höjde vår andra avtalspart, Region Skåne, bidraget med 1,2 miljon kronor. Tillsammans med miljonbidrag från såväl professor Hans och fru Märit Rausing och Sparbanken Finns Framtidsstiftelse samt stöd från Stiftelsen Framtidens Kultur och Stiftelsen Kaptensgårdens samlingar, kan vi gå in i vår NYSTART 2006 med ett genomarbetat program utifrån våra samlingar med temaåret "Minnesvärt".

Peer Communication gav under 2005 en årslång donation innebärande formgivning av alla trycksaker utom årsboken. Med säker hand förädlades alla Kulturens tryckta produkter. Vi fick också hjälp med informationstavlor, designade kläder till våra museivärdar samt presentation av våra utställningsidéer.

Viktiga framtidsfrågor för Kulturen är vår medverkan i den kulturarvsgrupp som Region Skåne tillsatt samt att vi deltar i förberedelsearbetet för Lund som Kulturhuvudstad 2014.

Östarp och Kulturkrogen

Kulturen har under senare år återfört Östarp till ursprungskonceptet – ett fullskalelaboratorium för ekologisk odling och djurhållning med lantraser i tätt samarbete med humanekologerna vid Lunds universitet. Publiken har ökat markant – häst- och plöjningsdagar har blivit en ny trend. Gamlegård, som nu måste stängas av ekonomiska skäl, utgjorde en strålande kuliss i filmen ”Den bästa av mödrar” med premiär under hösten.

Årets underhållsarbete som bedrevs av Kulturens hantverkarlag koncentrerades i stort till våra restauranger samt Forsbergsga gatu- huset som fick ny hyresgäst. Restaurangen i huvudmuseet byggdes om totalt. Kontrakt skrev med Brahim Hsissi och från öppnandet i maj var hela uteplatsen fylld av gäster. Ett intensivt samarbete inleddes mellan Kulturen och Kulturkrogen med temamåltider, servering i området vid evenemang med mera. Samtidigt vände besökstrenden uppåt.

Museipedagogik

I år har 95 förskollärare och lärare tagit sitt ”körkort” till Kulturen. Totalt har 388 förskollärare/lärare ”körkort” sedan starten vårterminen 2003. Dessa lärare har ersatt de tidigare ”kulturenombuden” och fungerar som referensgrupper när nya elev- och läromaterial produceras. På vår hemsida finns ett 100-tal undervisningstips som ger en bra bild av hur lärare kan arbeta med Kulturens miljöer i sin undervisning.

Projektmedel från Statens Kulturråd har beviljats för att museipedagogerna på heltid skall kunna vidareutveckla satsningen att göra Kulturen tillgängligt som läromedel. Tjänsterna har gjort det möjligt att erbjuda gratis dräkt- och pappersverkstäder i anslutning till utställningarna ”Underbart” och ”Klä på – Pappersdockor” för skolorna i regionen.

Etiska verkstäder i anslutning till årets tema "Livskraft" och den nya utställningen "Att överleva – röster från Ravensbrück" har utvecklats jämte en studiehandledning. ABM-pedagogik med projektarbeten i högstadiet har genomförts i anslutning till "Kampanj 27/1" i samarbete med Kommittén för Levande Historia.

Utställningar och verksamheter

Vårens stora satsningar hade en mörk men angelägen grundton. Den 27 januari – minnesdagen av Förintelsen – invigdes ett permanent studierum med föremål från koncentrationslägret Ravensbrück, den största samlingen i sitt slag i landet. Detta tack vare finansiering från Kommittén för Levande Historia. Samtidigt samarbetade vi med Raoul Wallenberginstitutet och Judiska museet i Stockholm kring den stora utställningen "One man can make a difference". Ett egenproducerat bidrag om civilkurage kompletterade. Tillsammans med en föreläsningsserie om etiska frågor, myntade vi den gemensamma projektbeteckningen "Livskraft".

Vid påsk invigdes "Spår av en befolkning" – fotografen Anders Kristenssons första stora separatutställning och den blev en succé. Hans familjeporträtt fördjupades i tv-program, själv fick han Gullerspriset. Hela produktionen gick vidare till Nordiska museet. Samtidigt gick vårt stora samarbetsprojekt "Skånska fotografer", med främst Malmö Museer, mot final. En gigantisk redovisning kom ut i bokform under sommaren. Det historiska avsnittet skrevs av förre stadsantikvarien Claes Wahlöö.

Under sommaren och hösten tog en lättsammare utställningsprofil vid. I "Underbart – Underkläder" presenterades hur underkläder format kroppen från 1700-talet till nutid. Våra äldre rika samlingar tillsammans med Borås Textilmuseums något yngre, möjliggjorde detta. Genom efter korsetterna gjutna kroppar kunde man se att "vill man vara fin får man lida pin" inte är något nytt för

detta sekel. Sponsor var KappAhl AB, vars kundkrets och butiksföreståndare vi också samarbetade med. KappAhl AB bekostade också höstens andra succé – ”Klä på – Pappersdockor!”.

I friluftsmuseet fortsatte levandegörandet av de kulturhistoriska miljöerna. Prästgården nyöppnades, Bosmålastugan och Arbetarbo-staden fick egna små skrifter. Under sommaren anknöt vi över hela området till H C Andersenjubileet. Tack vare Crafoordska stiftelsen kunde dryga 30-talet föreställningar av ”Näktergalen” framföras av Kulturens pedagoger. De stod också för den bejublade invigningen av ”Underbart” med en föreställning av ”Kejsarens nya kläder”.

Avtalet med Lunds kommun innebar att anordna såväl nationaldags- som midsommarfirande. Detta passar väl in i vår tradition att lyfta fram årets högtider. Evenemangen blev succéartade. Nationaldagstalet hölls av vår nye stadsantikvarie Björn Magnusson Staaf. Vid arrangemanget hälsades alla våra nya svenska medborgare välkomna.

I arbetet med att synliggöra Kulturen ingick att starta en serie lunchvisningar. Tillsammans med Kulturkrogen inleddes tema-program kring äpplen; kaffe och choklad; glas och dryck. Genom dessa nya grepp väcktes ett stort intresse för visning även av föremål i gamla utställningar. Mycket förberedelsearbete ägnades åt vår Nystart med ”Minnesvärt” 2006. Hela andra våningen i Vita Huset restaurerades: golv, fönster, elektricitet. Kontakt knöts med ett antal namnkunniga konstnärer och grupper. För de egna produktionerna inleddes ett samarbete med K3, Malmö högskola.

Publiken ökade med minst 8000 besökare. Uthyrningen av Auditoriet minskade liksom gruppbesöken. För att öka de senare erbjuder vi nu paketet ”mat – museum”. Ett stort arbete görs bakom kulisserna med olika Internetbaserade presentationer. Föremålsamlingarna finns inlagda i databasen Carlotta för att bli sökbara på Internet. ”Att överleva – röster från Ravensbrück” finns som Internetutställning och kommenteras internationellt. ”Design Ung”

heter ett Internetprojekt i samarbete mellan Kulturen, Kalmar museum och Arkitekturmuseet i Stockholm, där vi bidragit med föremålen.

Drottens kyrkoruin har vidareutvecklats tillsammans med Föreningen Gamla Lund. Studenter vid LTH har gjort embryot till en 3D-modell. Stadsantikvarien har väckt frågan om bevaringsplan för Klostergården, medan arkeologerna varit sysselsatta med bearbetning av fynd, främst från Kv Blekhagen 10-12, samt handläggning och förundersökningsarbete för Domkyrkans besökscentrum.

Också i år är vi delaktiga i ett prestigefyllt pris. "European Union Prize for Cultural Heritage – Europa Nostra Award" har tilldelats PRE-MAL, som är de svenska museernas, arkivens och bibliotekens skadedjursgrupp. Den svenska gruppen fick priset för sitt arbete med giftfria bekämpningsmetoder. Från Kulturen har chefskonservator Martin Andréin ingått i gruppen.

Ett stort förändringsarbete har börjat bära frukt. Vi tar små steg – ett i taget. Organisationen har successivt reviderats. Nästa steg blir att sätta på pränt den modell som utvecklats "peu à peu" inom personalen. Det är dags att bekräfta det gränsöverskridande arbetssätt som vuxit fram hos personalen och i kontakten med det omgivande samhället. □ □ □

Margareta Alin / museichef, Kulturen

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Karin Schönberg: Föremålen omkring mig – en värld av design

- Ahl, Z., & Olsson, E., 2001: Svensk smak. Ordfront förlag, Stockholm.
Ilstedt Hjelm, S., 2004: Making Sense, Design for well-being. Avhandling vid Kungliga Tekniska högskolan, Stockholm.
Jönsson, D., 2005: Vad säger en McMugg? DN 2/7.
Klein, N., 2004: No Logo, Märkena, Marknaden, Motståndet. Ordfront förlag, Stockholm.
Mattson, H., 2003: Arkitektur och Konsumtion, Reyner Banham och utbyttbarhetens estetik. Avhandling vid Kungliga Tekniska högskolan, Stockholm.

Mats Roslund: Olifanten lever! I återanvändningen skrivs tingens biografier

- Saunders, N. J., 1999: Biographies of brilliance: pearls, transformations of matter and being c. AD 1492. World Archaeology Vol. 31, No. 2.
Shalem, A., 1995: Islam christianized. Islamic portable objects in the medieval church treasuries of the Latin West. Ars faciendi, Bd 7.

Conny Johansson Hervén: Monte Composti

- Arbetet, 1965.07.19. Unikt fritidsområde skapas i Lund på tjugofem tunnland med avskräde.
Rathje, W., & Murphy, C., 1992: Rubbish! The Archeology of Garbage. Harper Collins Publishers, New York.

Erik Ottoson: Glömskan som möjlighet

- Farrell, J., 2003: One Nation under Goods : malls and the seductions of American shopping. Smithsonian, Washington DC.
Foucault, M., 1972: Vetandets arkeologi. Cavefors, Staffanstorps.
Graeber, D., 2001: Toward an anthropological theory of value : the false coin of our own dreams. Palgrave, New York.
Hosoya, H. & Schaffer, M., 2001: Brand zone. I: Harvard design school guide to shopping. Red. Chuihua Judy Chung. Project on the city 2. Taschen, Köln.
Leong, S.T., 2001: ...And then there was shopping. I: Harvard design school guide to shopping. Red. Chuihua Judy Chung. Project on the city 2. Taschen, Köln.
Packard, V., 1960: The waste makers. McKay, New York.
Tacchi, J., 1998: Radio texture : Between self and others. I: Material cultures : Why some things matter. Red. Daniel Miller. UCL Press, London.
Åberg, V., 2002: Upplevelseekonomins intåg i hem och fritid. I: Upplevelsens materialitet. Red. Tom O'Dell. Studentlitteratur, Lund.
Åkesson, L., 2003: Soporna säger vem du är. Axess nr 7, 2003. www.axess.se

▷ KM 40379 Tekoppar, flintgods, märkta Greyhound, England 1800-talets slut.

DONATORER 2005
Gåvor till samlingar, arkiv och bibliotek

Abenius Falkstedt Karin, Dalby
 Bäckström Mattias, Mölndal
 Börnfors Lennart, Lund
 Carlsson Anna Greta, Malmö
 Ekberg Kristina, Ystad
 Halén Marita, Bara
 Hansson Gunvor, Malmö
 Hansson Hedberg Monica, Garphyttan
 Hansson Lennart, Lund
 Hellner Maja, Malmö
 Henriksson Ingrid, Hjärup
 Henriques Bing Erik, Köpenhamn
 Hermelin-Ullner Elisabeth, Lund
 Håkansson Lars, Höör
 Hägerdal Rie, Lund
 Hördahl Rune, Lund
 IKEA, Skärholmen
 Keld och Marta Ilbo (enligt testamente)
 Karlsson Bengt, Lund
 Larsson Marita, Sollentuna

Laursén Eva, Lund
 Lindgren Kajsa, Dalby
 Moritz Britta, Lund
 Mälinge och Möllhults byalag, Båstad
 Nilsson Cecilia och Nils, Lund
 Nordenstedtska stiftelsen, Lund
 Perlinge Anders, Stockholm
 Persson Sanna, Malmö
 Prabert Iris, Malmö
 Settergren Valborg, Bromma
 Stoltz Uno, Winingen, Tyskland
 Tandberg Olof G, Stockholm
 Wadenbäck Anna Karin och Kjell,
 Löddeköpinge
 Wentz-Janacek Elisabet, Lund
 Winberg Lennart, Lund
 Vinge Louise, Lund
 Wipp Felicia, Stockholm
 Övergaard Bengt Thomas, Lund

△ KM 43641 Noaks ark med djur, trä delvis klätt med papper, 1900-talets tidigare del.
 ▽ KM 84608 Karamellburk i målad bleckplåt, Mazetti's Stjärnbländning 1920 - 1930-tal.

DONATIONER, SPONSRING
OCH RIKTADE ANSLAG 2005

KULTURENS MECENATER

21 medlemmar har bidragit med 5 050

FINANSIERING AV PROJEKT OCH VERKSAMHET

Forum för Levande Historia 250 000

Raoul Wallenberginstitutet 50 000

Det nya uppdraget 180 000

Kulturens fondkapital för renovering av restaurangen 1 000 000

Crafoordska stiftelsen: 100 000

H.C. Andersenutställning

Margit och Lennart Carlssons stiftelse: 737 000

Textilutställningar

Assarssonska fonden för verksamhet på Östarp 35 000

Stiftelsen Framtidens Kultur: 75 000

Att levandegöra Kulturen

Statens kulturråd: 250 000

Museipedagogik

Skånes läns landsting: 12 000

Workshop – grafik

Sparbanken Finn: 300 000

Kampanjer, utskick och utveckling av profil

Peer Wachtmeister Eriksson, Peer Communication

TILL PROJEKTET "MINNESVÄRT" 2006

Hans och Märta Rausing 1 000 000

Sparbanken Finns Framtidsstiftelse 1 000 000

Stiftelsen Framtidens Kultur 100 000

Kaptensgårdens samlingar 175 000

▷ KM 16608 Katt med harpa, mekanisk leksak med uppdragsverk,
delvis klädd med riktigt skinn, kring 1900.

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN
FÖR SÖDRA SVERIGE
HEDERSLEDAMÖTER OCH STYRELSE

HÖGSTE BESKYDDARE

Hans Maj:t Konung Carl XVI Gustaf

HEDERSLEDAMÖTER

Fru Margit Carlsson

Ek dr Margareta Nilsson

Direktör Lennart Nilsson

Direktör Hans Rausing

Direktör Bertil Hagman

Tekn dr Nils Hörjel

Civilekonom Martin Wiklund

Direktör Stefan Wiklund

Direktör Thomas Wiklund

STYRELSE

ORDINARIE LEDAMÖTER

Lars-Erik Skjutare, ordförande	Vald av Föreningen
Annika Annerby Jansson, vice ordf, au-ordf.	Föreningen
Kjell-Håkan Arnell t o m 05.07.01	
Louise Lönnroth fr o m 05.07.01	Regeringen
Tove Klette	Lunds kommun
Claes-Göran Jönsson	Lunds kommun
Bodil Nilsson	Region Skåne
Karin Olsson Lindström	Region Skåne

Nedan valda av föreningen

Jörgen Haglind t o m 05.11.16

Lennart Prytz

Magnus Thorfinn

Orvar Löfgren

Catharina Sachs t o m 05.06.02

Christer Denrell

Peer Wachtmeister Eriksson

Kaj Vareman t o m 05.06.02

Karl-Axel Axelsson fr o m 05.06.02

Margareta Alin

Sebastian Goksör

Vakant

Personalrepr DIK
Personalrepr SKTF

SUPPLEANTER

Ella Johansson t o m 05.07.01

Britt-Inger Johansson fr o m 05.07.01

Else-Marie Jönsson

Vakant

Camilla Odhnoff

Inga Ghenarp

Regeringen
Lunds kommun
Lunds kommun
Region Skåne
Region Skåne

Nedan för föreningen

Lars-Åke Sjöquist t o m 05.06.02

Börje Svensson fr o m 05.06.02

Mats Hessman

Catharina Wqvist

STYRELSENS ARBETSUTSKOTT

Annika Annerby Jansson, ordf, Lars-Erik Skjutare, Jörgen Haglund, Christer Denrell,
Margareta Alin, Sebastian Goksör

ADJUNGERADE TILL STYRELSE OCH AU

Bitr museichef/stadsantikvarie Björn Magnusson Staafl, ekonomichef Eva Laursén

REVISORER

Rolf Ljungström

Göran Bengtsson

Lars Niklasson

Vald av
Lunds kommun
Föreningen
Föreningen

SUPPLEANTER

Gunnar Pehrsson

Karin Björkman

Anders Forssell t o m 05.06.02

Åke Christiansson fr o m 05.06.02

Lunds kommun
Föreningen
Föreningen
Föreningen

VALBEREDNING

Karin Sandberg, sammankallande, Gertrud E Bohlin, Lennart Nilsson

MEDVERKANDE I ÅRSBOKEN

MARGARETA ALIN är museichef för Kulturen.

LYNN ÅKESSON, redaktör för denna årsbok, är docent vid Etnologiska institutionen i Lund.

BJÖRN MAGNUSSON STAAF är fil.dr i arkeologi och stadsantikvarie i Lund, Kulturen.

NIKLAS INGMARSSON är etnolog och förste antikvarie på Kulturen.

ORVAR LÖFGREN är professor vid Etnologiska institutionen i Lund.

EVA KJERSTRÖM SJÖLIN är förste antikvarie och chef för enheten för kulturhistoria och kulturmiljö på Kulturen.

CHARLOTTE HAGSTÖM är fil.dr, forskare, lärare och arkivarie vid Etnologiska institutionen och Folklivsarkivet i Lund.

KARIN SCHÖNBERG är kulturhistoriker och antikvarie på Kulturen.

CECILIA TORUDD är tecknare och författare, Stockholm.

MATS ROSLUND är fil.dr, forskare och lärare vid Institutionen för arkeologi och antikens historia i Lund.

JONAS FRYKMAN är professor vid Etnologiska institutionen i Lund.

CONNY JOHANSSON HERVÉN är medeltidsarkeolog och antikvarie, ansvarig för Kulturens uppdragsarkeologiska verksamhet.

ROBERT WILLIM är fil.dr och forskare vid Etnologiska institutionen i Lund.

CAROLINE OWMAN är konservator på Kulturen.

CECILIA FREDRIKSSON är fil.dr i etnologi och verksam som forskare och lärare vid institutionen för Service Management, Campus Helsingborg, Lunds universitet.

ERIK OTTOSON är forskare vid Institutionen för kulturanthropologi och etnologi i Uppsala.

MAGNUS BERGSTRÖM är ad/formgivare på Bergström & Co, Lund.

VIVECA OHLSSON är fotograf på Kulturen.

46 Liten plastelefant med
rosa, C 1 Brunt läderfodra
157, MVI Saab 900 m
tlockspress, C 156 Arb
ttle Playmate picknickväska
g soffa från Habitat, F 1

46 Liten plastelefant med
asa, C 1 Brunt läderfodra
157, MVL Saab 900 Tu
tlökspress, C 156 Arbe
ttle Playmate picknickväska
g soffa från Habitat, F 14

glasstrut, P326 Gul dam
till solglasögon (Ray Ba
rbo 16S, Plasthandtag ti
tshandske (vänster), K 3
, F 184 Grå- och vitra
46 Glasburk med fönsterhak

ÖVERFLÖD